

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ
ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

СИДОРУК ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 334.012.64:353

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ
ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Белінська Явіна Василівна,

доктор економічних наук, професор

Ірпінь–2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	12
1.1. Мале підприємництво як форма економічної діяльності: сутність і роль у соціально-економічному розвитку регіону	12
1.2. Види й інструменти державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні.....	32
1.3. Зарубіжний досвід реалізації регіональної політики підтримки малого підприємництва	48
Висновки до розділу 1	70
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕГІОНАХ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ ЙОГО ПІДТРИМКИ	73
2.1. Аналіз основних показників стану малого підприємництва в регіонах України	73
2.2. Методичні засади процесу формування регіональних програм підтримки малого підприємництва	107
2.3. Ефективність реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва	119
Висновки до розділу 2	143
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	146
3.1. Шляхи удосконалення регіональних програм підтримки малого підприємництва	146
3.2. Використання проектного підходу для підвищення ефективності формування й реалізації регіональної програми підтримки малого підприємництва	172

3.3. Методичні підходи до оцінки ефективності реалізації проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва	185
Висновки до розділу 3	194
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ	221

ВСТУП

Актуальність теми. Україна об'єднує неоднорідні за рівнем соціально-економічного розвитку регіони, зокрема промислового. Утім, низка сучасних проблем регіонального розвитку має спільне походження – це глибока політична, соціальна та економічна криза. Нині в держави вкрай обмежені можливості щодо фінансової підтримки регіонів, що несприятливо позначається на їхньому розвитку. Виправлення ситуації потребує задіяння потенціалу регіонального розвитку, вагомою складовою частиною якого є мале підприємництво. Розвиток останнього сприяє створенню нових робочих місць, посиленню конкуренції, наповненню бюджетів, підвищенню рівня доходів населення та є запорукою утворення середнього класу, що формує основи економічної стабільності регіонів. Водночас іманентна вразливість малого підприємництва вимагає від держави цілеспрямованого формування сприятливих умов і комплексної підтримки. Зазначені обставини зумовлюють особливу актуальність дослідження проблем формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва.

Аналіз проблем функціонування малого підприємництва, у тому числі, на рівні регіонів здійснено в працях провідних українських учених, серед яких – Я. В. Белінська, Б. В. Буркинський, З. С. Варналій, Л. І. Воротіна, З. В. Герасимчук, В. Г. Гончарова, С. Г. Дрига, С. Б. Жарая, В. В. Зеліч, В. В. Зорін, Г. М. Кампо, Л. М. Коваль, І. М. Комарницький, Т. В. Кондратюк, В. А. Кредісов, О. Є. Кузьмін, В. П. Мікловда, Л. О. Петкова, Л. В. Ускова та інші. Еволюція наукової думки щодо розвитку малого підприємництва простежується в роботах таких зарубіжних дослідників, як Т. Веблен, Е. Долан, П. Друкер, Л. Ерхард, В. Зомбарт, Р. Кантильйон, Дж. Кейнс, Р. Кійосакі, Д. Ліндсей, К. Макконелл, А. Маршалл, М. Портер, Д. Рікардо, Г. Саймон, П. Самуельсон, Ж. Сей, А. Сміт, М. Фрідман, Ф. Хайек, А. Хоскінг, Й. Шумпетер, М. Юнус й інші.

Незважаючи на численні дослідження проблем формування регіональної політики підтримки малого підприємництва та її втілення в регіональних програмах, чимало теоретичних і практичних питань стимулювання регіонального розвитку залишаються невирішеними. Потребують подальшого вдосконалення визначення напрямів та ефективних інструментів підтримки малого підприємництва, пошуку коштів для фінансування регіональних програм. Нагальною залишається проблема визначення соціальної та економічної ефективності реалізації вже затверджених програм. Отже, актуальність дисертаційного дослідження обумовлена необхідністю науково-методичного обґрунтування процесів формування регіональних програм підтримки малого підприємництва й удосконалення інструментарію оцінки ефективності їх реалізації, що сприятиме активізації регіонального розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертаційного дослідження узгоджується з основними напрямами державних соціально-економічних програм розвитку країни й регіонів, а саме: зі Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», Загальнодержавною програмою розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки, проектом Стратегії регіонального розвитку Запорізької області до 2020 року й Регіональною програмою соціально-економічного та культурного розвитку Запорізької області на 2015 рік. Наукові розробки дисертанта щодо створення регіональних кластерів на базі державно-приватного партнерства й пропозиції стосовно спрощення дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності використані під час виконання науково-дослідної роботи кафедри міжнародної економіки Національного університету Державної податкової служби України «Механізм нарощування потенціалу підприємства» (номер державної реєстрації 0107U012255, довідка № 1544/01-12 від 04.06.2014 р.). Оцінка ефективності проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва на основі комплексного економічного показника розроблена

в рамках плану наукових досліджень Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова за темою «Дослідження пріоритетних напрямів регіональної політики в економічній сфері» (номер державної реєстрації 0110U007602, довідка № 60 від 27.10.2014 р.).

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – поглиблення теоретичних засад та розробка методичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва. Для досягнення поставленої мети виконано низку завдань:

- досліджено сутність малого підприємництва, його роль у соціально-економічному розвитку регіонів;
- визначено види державної підтримки розвитку регіонів через сприяння розвитку малого підприємництва та напрями підвищення її ефективності;
- вивчено зарубіжний досвід регіональної підтримки малого підприємництва;
- проаналізовано стан малого підприємництва в регіонах України;
- розкрито методичні засади процесу формування й оцінено ефективність реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва;
- встановлено напрями вдосконалення підходів, механізму та інфраструктури стимулювання регіонального розвитку малого підприємництва;
- обґрунтовано шляхи удосконалення програмно-цільового методу управління регіональним розвитком малого підприємництва й інструментів фінансового забезпечення його реалізації;
- розроблено методичний підхід до оцінювання ефективності проектів регіональних програм підтримки малого підприємництва.

Об'єктом дослідження виступає процес підтримки малого підприємництва на регіональному рівні.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних засадах економічної науки. У роботі використано:

- історико-логічний метод – для аналізу літературних та документальних джерел в історичній ретроспективі, вивчення рівня розробленості проблематики в зарубіжній і вітчизняній літературі (розділ 1, п. 1.1, п. 1.3);

- метод логічного узагальнення, синтезу, аналізу, порівняння – для визначення сутності малого підприємництва, його ролі в економіці регіону (розділ 1, п. 1.1), дослідження видів й інструментів регіональної підтримки малого підприємництва та її закордонного досвіду (розділ 1, пп. 1.2–1.3), розкриття методичних засад процесу формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва (розділ 2, п. 2.2), обґрунтування напрямів удосконалення формування та реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва (розділ 3, пп. 3.1–3.2);

- статистичний і регресійно-кореляційний аналіз, індексний метод, анкетне опитування, метод порівнянь та систематизації – для визначення стану малого підприємництва в регіонах України (розділ 2, п. 2.1, п. 2.3);

- графічні й картографічні методи – для наочного відображення результатів дослідження (розділи 1–3);

- метод детермінованої комплексної оцінки – для розробки методичних підходів до оцінювання ефективності проектів підтримки малого підприємництва на основі комплексного економічного показника (розділ 3, п. 3.3).

Теоретичною та інформаційною основою дослідження стали наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, результати власних досліджень здобувача, законодавчі й нормативно-правові акти України,

статистичні збірники, бюлетені та матеріали Державної служби статистики України й регіональних органів влади.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна сформульованих й обґрунтованих у дисертації основних положень, висновків та рекомендацій є новим розв'язанням важливої науково-практичної задачі – розробки теоретико-методичних і прикладних засад удосконалення формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва. Наукова новизна дисертаційної роботи обумовлена такими положеннями:

удосконалено:

– програмно-цільовий метод управління регіональним розвитком за рахунок використання проектного підходу, що, на відміну від існуючого, дозволить формувати регіональні програми як сукупність взаємопов'язаних проектів, узгоджена реалізація яких сприятиме досягненню цілей програми та забезпечить дієвий контроль термінів, витрат й ефективності програм;

– механізм стимулювання розвитку промислових регіонів за рахунок створення регіональних економічних кластерів на базі державно-приватного партнерства, що, на відміну від існуючого, спиратиметься на активізацію діяльності малого підприємництва через розширення його доступу до використання регіональної транспортної інфраструктури, житлово-комунального господарства тощо, збільшення можливості одержання кредитів під державні гарантії, полегшення роботи з органами влади стосовно отримання ліцензій та іншої дозвільної документації;

– методичний підхід до оцінювання ефективності проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва на основі методу детермінованої комплексної оцінки, яка враховує показники бюджетної, економічної, соціальної, екологічної та інноваційної ефективності, що дозволяє відбирати до регіональної програми проекти, які забезпечують найбільш ефективне розв'язання специфічних проблем конкретного регіону;

– розробка напрямів розвитку інфраструктури фінансової підтримки малого підприємництва в регіонах із низьким рівнем розвитку малого підприємництва за рахунок залучення розгалуженої мережі установ державних банків, через які буде надаватися фінансова підтримка суб'єктам малого підприємництва в рамках регіональної програми підтримки, що, на відміну від чинної системи фінансування, спростить доступ малого підприємництва до джерел фінансування;

– підходи до стимулювання регіонального розвитку малого підприємництва за рахунок розробки пропозицій щодо спрощення дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності через стандартизацію дозвільних процедур, формування єдиної регіональної дозвільної політики, що дасть змогу зменшити витрати часових, фінансових й інших ресурсів підприємств, а отже – підвищити ефективність їхньої діяльності;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні основи еволюції вивчення сутності малого підприємництва за рахунок виокремлення нового етапу – «п'ятої хвилі», де на перший план виходить соціальна роль малого підприємництва в розвитку регіону, що дозволило розробити пропозиції щодо розширення напрямів регіональної підтримки малого підприємництва;

– напрями підвищення ефективності державної підтримки економічного розвитку регіонів через зменшення видатків на соціальну сферу у спосіб сприяння розвитку соціального підприємництва, що забезпечує одночасне отримання позитивного соціального й економічного ефекту;

– інструменти фінансового забезпечення реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва в регіонах із низьким рівнем фінансування шляхом використання емісії облігацій внутрішніх місцевих позик, залучення до регіональних проектів коштів міжнародних кредитно-фінансових установ, отримання грантів на підтримку підприємництва за участь у спільних із регіонами інших країн проектах, що дасть можливість виконувати заплановані програмні заходи в повному обсязі.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження використано під час розробки Комплексної програми розвитку малого та середнього підприємництва в Запорізькій області на 2013–2014 роки, зокрема застосовано проектний підхід (довідка № 01-08/0787 від 28.08.2014 р., видана Департаментом економічного розвитку і торгівлі Запорізької обласної державної адміністрації). У роботі Запорізького обласного союзу промисловців і підприємців (роботодавців) «Потенціал» (довідка № 137-р від 22.11.2014 р.) та громадської організації з підтримки малих підприємств «Бізнес-Союз «Порада» (довідка № 13/20 від 20.11.2014 р.) використано розроблений методичний підхід до оцінювання ефективності проектів малих підприємств на базі комплексного економічного показника й обговорено можливості створення регіональних економічних кластерів на базі державно-приватного партнерства. Методичні рекомендації щодо вдосконалення програмно-цільового методу управління за рахунок проектного підходу та визначення ефективності проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва знайшли відображення в навчальному процесі Запорізького національного технічного університету під час викладання дисциплін «Управління регіоном», «Державне та регіональне управління» (довідка № 37-54/2387 від 24.06.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні й практичні рекомендації, висновки та пропозиції, отримані в результаті проведення дослідження, розроблено дисертантом самостійно.

Апробація результатів. Основні наукові результати дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях: II міжнародній науково-практичній конференції «Управління міжнародною конкурентоспроможністю регіонів: механізми, принципи, стратегії» (Сімферополь–Севастополь, 16–19 жовтня 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка XXI століття: теорія і практика» (Київ, 14–15 вересня 2012 р.), XXII міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та шляхи удосконалення економіки України» (Львів, 1–2 лютого

2013 р.), XII міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Ольвійський форум 2013: «Світова криза: прояви, наслідки, шляхи подолання» (Миколаїв–Коблево, 24–26 травня 2013 р.), IX міжнародній науково-практичній конференції «Naukowa przestrzeń Europy–2013» (Перемишль, 7–15 квітня 2013 р.), IX міжнародній науково-практичній конференції «Věda a technologie: krok do budoucnosti–2013» (Прага, 27 лютого–5 березня 2013 р.), X міжнародній науково-практичній конференції «Scientific horizons–2014» (Шеффилд, 30 вересня–7 жовтня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Виробничо-експортний потенціал національної економіки» (Ужгород, 3–4 жовтня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації» (Херсон, 10–11 жовтня 2014 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковані в 16 наукових працях, загальним обсягом 4,8 друк.арк. (особисто автору належить 4,8 друк.арк.), із них 1 – колективна монографія, 5 – у фахових виданнях (із яких 3 – у виданнях, які входять до міжнародних науково-метричних баз), 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні та 9 – у матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 176 найменувань на 21 сторінці, 10 додатків на 10 сторінках. Дисертацію викладено на 230 сторінках комп'ютерного тексту (основного тексту – 193 сторінки). У тексті дисертації розміщено 24 таблиці, 27 рисунків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

І.І. Мале підприємництво як форма економічної діяльності: сутність і роль у соціально-економічному розвитку регіону

Одним з об'єктивно необхідних елементів господарської системи регіонів є мале підприємництво. Активізація підприємництва додає економіці гнучкості, розв'язує проблему зайнятості, мобілізує значні фінансові ресурси населення, сприяє демонополізації та, зрештою, сприяє соціально-економічному розвитку регіонів.

Наукові дослідження підприємництва як окремої форми господарської діяльності розпочалися з того моменту, коли воно набуло системного й значного за своїми масштабами явища в економічній системі суспільства. Перші відомості про «підприємництво» та підприємців наявні ще в документах давнього світу (Рим, Афіни) [7, с. 10–11] й раннього Середньовіччя [21, с. 9].

Наукове поняття «підприємець» з'явилося на початку XVIII ст. в роботах Річарда Кантільйона, який уперше висунув положення про економічний ризик як основну функціональну характеристику визначення підприємництва.

Значний внесок у теорію підприємництва в цілому зробили А. Сміт, К. Бодо, А. Р. Ж. Тюрго, Жан-Батіст Сей, Й. фон Тюнен, К. Маркс [131, 113, 10].

На межі XIX–XX ст. відбулося якісне переміщення акценту в науковому трактуванні підприємництва з персональних, особливих та інтелектуальних якостей підприємців на аналіз підприємництва як найважливішої інституційної економічної складової. Вважається, що такий підхід у вивченні інституційних основ підприємництва заклав англійський економіст Альфред

Маршалл [84, 165].

Унікальне значення для економічної думки минулого ХХ ст. має Йозеф Шумпетер, котрий уперше в економічній науці виклав теорію підприємництва як структуроване системоутворювальне явище [154]. К. Макконнелл і С. Брю у своїй відомій роботі «Економікс» визначають підприємництво через основні функції, що виконуються безпосередньо особою-підприємцем [78, с. 38].

Еволюція розуміння сутності підприємництва відображає історію економічних, політичних, релігійних і соціальних змін на території Західної Європи й США. Історичні етапи розвитку теорії підприємництва відображено на рисунку 1.1.

Історичні факти пояснюють також і те, що у вітчизняній економічній літературі спостерігається певна «перерваність» у вивченні сутності феномену підприємництва як окремої форми господарської діяльності та його ролі в економіці країни й регіонів. Роботи вітчизняних учених, які досліджували цю тематику, можна умовно поділити на два етапи: дореволюційний, котрий тривав до 1917 р., та сучасний, що почався з 1986 р [33, с. 30].

До першого етапу можна віднести наукові розвідки таких відомих українських учених-економістів, як С. Булгаков, М. Туган-Барановський, А. Каминка та А. Петражицький.

Так, С. Булгаков у своїй роботі «Капіталізм і землеробство» аналізує розвиток малих та великих форм підприємництва. Науковець, критикуючи теорію накопичення й концентрації капіталу, котру розробив К. Маркс, стверджує, що в деяких сферах економічної діяльності, наприклад, землеробстві, «не тільки ніякої концентрації не відбувається, але з надзвичайною силою виступають тенденції децентралізації» [5, с. 538].

Історичні етапи розвитку теорії підприємництва
<p>«Римське право» IV ст. до н. е. – VI ст. н. е. Уперше класифікований підприємець як особа, чия діяльність негідна вільним громадянам. Платон 428 – 347 р. до н. е. Дозвіл займатися торгівлею можна надавати тільки іноземцям. Аристотель 384 – 322 р. до н. е. Торгівлю називав «поганим заняттям».</p>
<p>Католицизм до епохи Великої Реформації Християнство негативно ставилося до стягування відсотків, середньовічна католицька мораль не заохочувала запозятливість, ділову активність. Хома Аквінський Вважав, що професія купця характеризується відбитком моральної неповноцінності.</p>
<p>Епоха Великої Реформації XVI ст. Поява протестантського віровчення, яке виходило з того, що успіх за життя є богоугодною справою, оскільки це ознака божественної прихильності. Це сприяло появі нового світогляду, змінило ставлення до праці, надало імпульс розвитку підприємництва в Європі.</p>
<p>Ричард Каптільйон 1725 р. Засновник теоретичних досліджень підприємництва. Уперше розмежував власників капіталу й підприємців. На його думку, підприємець — це людина, яка діє в умовах ризику. Адам Сміт 1776 р. Розмежував функції капіталіста і менеджера. До прибутку капіталіста не включав винагороду за керівництво, але не відокремлював підприємницьку функцію від функції власника. Клод Бодо, Анн-Робер-Жак Тюрго 1797 р. Підприємець – той, хто планує, контролює, організовує й володіє підприємством. Тому він повинен володіти інтелектом та інформацією, бути відповідальним за започатковану власну справу. Жан-Батіст Сей 1803 р. Перша чітка концепція підприємництва. Сформулював особливості підприємництва: об'єднання чинників виробництва, творчий характер діяльності, ухвалення управлінських рішень, наявність здатності виявляти потреби, узяття на себе ризиків, отримання прибутку з посередництва. Йоган Генріх фон Тюнен 1826 р. Крім ризику, уперше виокремлює ще й інновацію як основну характеристику підприємництва.</p>
<p>Карл Маркс 1875 р. Поєднував поняття підприємця й капіталіста, але акцентував свої погляди лише на експлуататорській функції підприємців-капіталістів.</p>
<p>Френсіс Уокер 1876 р. Чітко розмежував тих, хто надає капітал і отримує за це відсотки, і тих, хто отримує прибуток завдяки своїм організаторським здібностям. Альфред Маршалл Крім трьох класичних факторів виробництва (праці, землі і капіталу), визначив четвертий – організацію. Підприємництво розглядав як найважливішу інституційну економічну складову.</p>
<p>Йозеф Алоїз Шумпетер 1934 р. Досліджував роль підприємця в контексті теорії економічного розвитку. Підприємець – це новатор, який розробляє нові технології і «здійснює нові комбінації» чинників виробництва. Підприємництво – четвертий чинник виробництва, а підприємці – руйнівники рівноваги, що генерують темпи, динаміку та напрями економічного й суспільного прогресу.</p>
<p>Пітер Друкер 1964 р. Підприємець – це людина, яка використовує будь-яку можливість із максимальною вигодою.</p>
<p>Альберт Шапіро 1975 р. Підприємець – це людина, яка проявляє ініціативу, організовує соціально-економічні механізми. Діючи в умовах ризиків, він несе повну відповідальність за можливу невдачу. Роберт Хизріч 1985 р. Підприємництво – процес продукування чогось нового, що має вартість, а підприємець – це людина, яка витрачає на це час і сили, бере на себе весь фінансовий, психологічний і соціальний ризик, отримуючи в нагороду гроші й задоволення досягнутим.</p>

Рис. 1.1. Розвиток теорії підприємництва у світовій науковій думці*

* систематизовано дисертантом на основі [33, с. 31]

М. Туган-Барановський розглядає підприємництво як один із провідних економічних факторів, що визначають рівень економічного розвитку регіонів і держави [5, с. 701]. А. Каминка визначає підприємця як «особу, котра з метою одержання матеріального прибутку сама або за посередництвом інших осіб веде підприємство за свій особистий рахунок, причому вона може вести його як одноосібно, так і разом з іншими особами». А на думку А. Петражицького, «підприємцем варто визнавати того суб'єкта господарської діяльності, котрий самотійно, особисто й від свого імені веде певну господарську діяльність і несе ризик усім майном та відповідальність усім своїм надбанням» [101, с.15–16].

Сучасні погляди на підприємництво в українській економічній літературі почали розвиватись із середини 80-х років ХХ ст. На сьогодні розробленням цієї економічної тематики займаються такі відомі вітчизняні вчені-економісти, як, наприклад, І. Брциєва, З. Варналій, Л. Воротіна, В. Геєць, М. Долішній, С. Дрига, А. Кісельов, Ю. Ключко, О. Кужель, Д. Ляпін, С. Мочерний, Ю. Ніколенко, С. Покропивний, С. Реверчук, С. Соболев, О. Устенко, С. Чеботар, А. Чухно, В. Юрченко та ін.

Так, на думку Ю. Ніколенка, «підприємництво – це певна налагоджена система життєдіяльності ряду підприємств, основу якої складають в основному демократичні форми економічної господарської діяльності, забезпечення для них права ініціативи у здійсненні вибору сфери, форм, методів ефективного господарювання, економічної, організаційної і технічної творчості, а також певного новаторства. У центрі даної системи підприємництва стоїть підприємець – це компетентний господар, котрий здатний забезпечити організацію свого господарства на підставі новітніх досягнень в сфері не лише економіки, але й техніки» [90, с. 4].

С. Мочерний, підтримуючи ідеї Й. Шумпетера, вважає, що «підприємництво – це самотійне організаційно-господарське новаторство, в основі котрого використання досить різних можливостей для випуску все нових видів товарів або старих товарів за новими методами виробництва,

відкриття нових джерел сировини, нових ринків збуту тощо з єдиною метою – отримання матеріальних прибутків та самореалізації поставленої власної мети» [88, с. 10].

І. Брциєва відзначає, що «підприємництво – це сфера певної економічної діяльності, у якій повноцінно реалізує себе особа – підприємець – інноватор, суб'єкт, котрий постійно шукає та реалізовує все нові перспективи й можливості, сфери та об'єкти використання факторів налагодженого виробництва, здатний не лише висувати й освоювати виробництво все нових товарів, технології, форми та способи обслуговування своїх споживачів, а й породжувати нові потреби й способи їх задоволення» [14, с. 151].

У підприємстві С. Соболя убачає не тільки особливий вид господарської діяльності, але й «певний тип визначеної господарської поведінки, для якої переважно характерні, передусім, ініціативність, безперервний постійний пошук усе нових перспектив і можливостей, новаторських та нетрадиційних рішень; гнучкість і постійна можливість самовідновлення; цілеспрямованість, а також наполегливість» [133, с. 8].

Визначаючи підприємництво як певну економічну категорію, З. Варналій виокремлює три основні компоненти підприємництва – особиста, економічна й організаційно-управлінська основа [17, с. 18].

Господарський кодекс України так трактує підприємництво [26]: «Підприємництво – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку».

При узагальненні теоретичних аспектів підприємництва виділяють «чотири хвилі» його дослідження (табл. 1.1). «Перша хвиля», що виникла ще у XVIII ст., пов'язана з концентрацією уваги на несенні підприємцем ризику. «Друга хвиля» в науковому осмисленні підприємництва пов'язана з виокремленням інноваційності як його основної риси.

Етапи еволюції розуміння сутності малого підприємництва

Етап	Представник	Характеристика
«Перша хвиля»	Р. Кантільйон	Зосередження уваги на ризику як невід'ємній складовій підприємницької діяльності.
«Друга хвиля»	Й. Шумпетер, Т. Шмоллер, Ф. Тоссіг, П. Друкер	Основною рисою підприємництва виступає інноваційність, продукування нових ідей.
«Третя хвиля»	Л. Мізес, Ф. Хаєк, А. Шапіро, Р. Коуз	На перший план виходять особистісні якості підприємця: здатність реагувати на зміни економічної та суспільної ситуації, самостійність у виборі й прийнятті рішень, наявність управлінських здібностей. Наголошення на ролі підприємництва як урівноважувального регулятора економічної системи.
«Четверта хвиля»	Д. Норт, О. Вільямсон, Дж. Гелбрейт	Акцент зміщується на управлінський аспект в аналізі дій підприємця, аналіз проблем підприємництва переходить на міждисциплінарний рівень.

«Третя хвиля» відзначається зосередженням уваги на особливих особистісних якостях підприємця (здатність реагувати на зміни економічної та суспільної ситуації, самостійність у виборі й прийнятті рішень, наявність управлінських здібностей) і на ролі підприємництва як регулюючого початку в економічній системі, що врівноважує [83, с. 31]. Підприємці мають особливий тип економічного мислення й, згідно з теорією «квадранта грошового потоку» Роберта Кійосакі, це лише 5 % населення [61].

Вважаємо, для початку підприємницької діяльності достатньо лише підприємця, котрий, спираючись на свої знання, продукує ідею та, застосовуючи власні здібності, залучає кошти інвесторів, тим самим забезпечуючи економічну основу підприємництва. На сьогодні існує безліч можливостей: від кредитів комерційних банків до сайту Kickstarter, який використовується для збору коштів на креативні проєкти за схемою краудфандінгу (добровільних пожертвувань). Основна вимога сучасного суспільства до підприємця й підприємництва – новаторство ідеї, інноваційність продукту або технології.

Четвертий етап розвитку дослідження підприємництва можна віднести до «четвертої хвилі», поява якої пов'язана з перенесенням акценту на управлінський аспект в аналізі дій підприємця, а отже, із переходом на міждисциплінарний рівень аналізу проблем підприємництва [83, с. 35].

На нашу думку, наступною, п'ятою, «хвилею» еволюції розуміння сутності та ролі підприємництва має стати зосередження уваги на соціальній функції підприємництва, соціальній ролі малого підприємництва в економіці регіону.

Уперше термін «соціальне підприємництво» вжив нобелівський лауреат Мухаммад Юнус, засновник Grameen Bank. Цей банк видавав мікрокредити бідним жителям індійських сіл. Соціальним підприємництвом можна також вважати серію кросівок «Адідас» для людей з проблемами опорно-рухового апарату, партію дешевих вітамінізованих йогуртів «Данон» для Азії, дешеві протимоскітні сітки BASF [135]. На конференції Social Media Week, що відбулась у жовтні 2013 р. в Лондоні, соціальне підприємництво визнано одним із п'яти основних трендів 2014 р. [136].

Соціальне підприємництво – «підприємницька діяльність, націлена на пом'якшення або розв'язання соціальних проблем, на інновативну, суттєву та позитивну зміну у суспільстві» [135]. Соціально відповідальні підприємства не є благодійними організаціями, вони функціонують на комерційній основі в таких галузях, як освіта, охорона довкілля, боротьба з бідністю й за права людини. Як правило, це малі та середні підприємства.

У регіонах України соціальне підприємництво ще не набуло поширення, але в США та Європі воно активно розвивається й підтримується. Американський та європейський погляд на соціальне підприємництво дещо відрізняється. У США це будь-яке підприємство, прибуток якого спрямовується на «добру справу», у Європі – підприємницька діяльність на користь громади, наприклад, працевлаштування людей з обмеженими розумовими й фізичними можливостями. Отже, соціальне підприємництво можна розділити на дві групи: перша – підприємства, що надають соціальні,

освітні та медичні послуги населенню; друга – підприємства, які створюють можливості для працевлаштування й соціальної інтеграції вразливих верств.

Найбільш влучне, на нашу думку, визначення соціального підприємництва використовується міжнародними фондами, створеними для розвитку та підтримки соціально-економічної діяльності в країнах, що розвиваються (ASHOKA): це інноваційна підприємницька діяльність, мета якої – здійснення соціальних перетворень у суспільстві й громадах [138]. Це визначення охоплює обов'язкові ознаки соціального підприємництва [135]:

- соціальні дії – цільова спрямованість на розв'язання або пом'якшення наявних соціальних проблем регіонів, позитивні вимірні соціальні результати;

- інноваційність – утілення в життя нових унікальних підходів, що дають змогу збільшити або якісно покращити соціальну дію;

- самоокупність і фінансова стійкість – спроможність розв'язувати соціальні проблеми до тих пір, поки це необхідно, та за рахунок доходів, що отримуються від власної діяльності;

- підприємницький підхід – здатність соціального підприємця бачити недоліки ринку, знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, що матимуть довгостроковий позитивний вплив на суспільство в цілому.

Отже, виклики, які постають перед світовим товариством, вимагають переходу до нового етапу розуміння сутності малого підприємництва, теоретичного та практичного дослідження його ролі в розв'язанні соціальних проблем регіонів.

За розмірами діяльності підприємництво можна класифікувати на велике, середнє й мале. Об'єктом нашого дослідження стало саме мале підприємництво, оскільки для його успішного розвитку не потрібні великі фінансові інвестиції, що особливо актуально для регіонів у жорсткий період економічної кризи.

У роботі увагу зосереджено на регіональній підтримці розвитку малого підприємництва, адже його розвиток є важливою складовою збалансованого соціально-економічного розвитку територіально неідентичних регіонів України.

Загалом, поняття «регіон» тлумачиться по-різному. Так, автори колективної монографії [156, с. 13] розуміють його як «територіальне утворення, яке має чітко окреслені адміністративні кордони, у межах яких відтворюються соціальні та економічні процеси забезпечення життєдіяльності населення, обумовлені місцем регіону в системі територіального й суспільного поділу праці».

На думку С. Романюка, регіон – це «найбільша адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет» [111, с. 3].

У «Концепції державної регіональної політики» поняття «регіон» розуміється як «частина території країни, що характеризується комплексом властивих їй природно-географічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць» [145].

У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» поняття «регіон» визначається таким чином: «територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [51]. Отже, і в нашій роботі поняття «регіон» й «область» будуть уживатися рівнозначно.

Мале підприємництво як одна з особливих форм господарської діяльності утворюється сукупністю малих підприємств і фізичних осіб – підприємців, а тому є досить специфічною суспільною формою дрібного виробництва товарів в умовах ринку [19, с. 10].

Вагома роль малого підприємництва в економіці регіону обумовлена такими факторами [23, с. 11]:

– динамізм ринкового середовища, що обумовлює розвиток локальних ринків і спонукає до пошуку й використання все більш нових сировинних та

виробничих ресурсів. Територіальна маневреність, гнучкість, а також близькість суб'єктів малого підприємництва до дрібнооптових ринків дає їм змогу швидко й ефективно займати вільні місця на ринку, стосовно яких відсутня зацікавленість у підприємств великого типу;

– зміни в структурі ринку праці, обумовлені розвитком демографічного складу зайнятого населення (збільшення частки працюючих жінок, котрі мають дітей). Для великих підприємств ця категорія працівників здебільшого не є об'єктом для найму як повноцінних робітників, тоді як у структурах малого бізнесу все більш поширена практика жіночого підприємництва, коли саме жінка є його безпосереднім засновником;

– зміни організаційно-технологічної структури виробництва призводять до порушення співвідношення, що склалося між великими й малими підприємствами на користь останнього. До таких змін відносять удосконалення засобів праці, матеріалів і технологій, що зумовлено розвитком мікроелектроніки, та повною або частковою автоматизацією виробництва. Інноваційний характер цього сектору економіки уможливорює швидке та ефективне адаптування до подібних змін;

– посилення конкуренції. Малі підприємства досить швидко пристосовуються до вимог споживачів та ефективно задовольняють спеціалізований попит, який визначається новизною, якістю й дизайном продукції;

– зміна характеру та структури суспільних потреб, а саме диференційованість попиту, зростаючий інтерес до продукції з індивідуальними характеристиками, що зумовлено підвищенням освітнього рівня й зростанням доходів у певної частки населення. Малі підприємства більш оперативно реагують у міру своєї мобільності на подібні зміни суспільних потреб.

Слід відзначити, що розвиток малого підприємництва на території України суттєво відстає від його розвитку в розвинених країнах. У складі найважливішого підсумкового показника – ВВП – частка малих підприємств

в Україні складає лише близько 10–12 %, в той же час як в більш розвинених країнах – 50–60 %, а в Японії, наприклад, – 80 % [109].

Огляд вітчизняної й закордонної економічної літератури [20, 32, 72, 79] свідчить, що виділяють кількісні та якісні критерії визначення малих підприємств. Однак, як правило, на практиці використовують легкодоступні кількісні показники, такі як чисельність персоналу, розмір статутного капіталу, балансова вартість активів, обсяг обороту (продажів), прибутку, доходу [59, с. 21]. Але й кількісні критерії значно відрізняються в різних країнах.

Так, у США критерій кількості робітників, що визначає малу форму організації підприємства, коливається, згідно з галузевою належністю, від 100 до 1000 осіб, а в окремих випадках до – 1500. Фінансовим критерієм є прийнятий річний обсяг валового доходу від 0,75 до 20 млн дол. США. У Канаді до малих підприємств у сфері надання послуг відносять підприємства з обмеженою чисельністю зайнятих працівників до 49 осіб та обсягом річного доходу до 5 млн дол. США, а у виробництві – відповідно, до 99 осіб діючих працівників і до 10 млн дол. США. У Японії кількість найманих працівників, котрі працюють на підприємствах малого типу у сфері надання послуг, не повинна перевищувати 100 осіб, а у сфері роздрібної торгівлі – 50 осіб. При цьому статутний капітал в обох вищевказаних випадках не може перевищувати 474 тис. дол. США. У Китаї до малих відносять підприємства, де зайнято до 99 осіб працівників, а до середніх – від 100 до 999 осіб працівників. В Індії чітко не регламентовано чисельність найманих працівників, котрі можуть працювати на малих підприємствах, а в якості основного фінансово-економічного показника щодо їх визначення прийнято середньорічну вартість активної частини основних фондів [94].

У Європі стандарти визначення мікро, малих та середніх підприємств прийнято та рекомендовано до використання в національних нормативних документах країн – членів ЄС із 01.01.2005 р. Згідно з цими стандартами межа для малих підприємств – від 10 до 49 осіб при річному обороті й

балансі до 10 млн євро, для мікропідприємств кількість найманих працівників обмежена до 10 осіб, а граничний обсяг обороту та балансу не може перевищувати 2 млн євро [161].

Аналізуючи переваги кількісних критеріїв віднесення підприємств до малого підприємництва, варто вказати на зручність їх використання з погляду статистичного обліку. До недоліків можна віднести їх абсолютність, відсутність теоретичної бази, що визначає вибір того або іншого показника й меж його виміру й труднощі їх застосування для порівняльного аналізу [23, с. 20]. Однак очевидно, що важливими є не конкретні цифрові значення, а принципи, відповідно до яких обирають ті або інші розміри малих підприємств. В основі визначення критеріїв належності підприємств до категорії малих лежить, передусім, необхідність їх підтримки [59, с. 25].

Серед якісних критеріїв визначення суб'єктів малого підприємництва науковці виділяють п'ять критеріїв [60, с. 80]:

- єдність права власності й безпосереднього управління підприємством;
- персоніфікований характер взаємин між роботодавцем і працівниками, що сприяє діловій мотивації персоналу й підвищеному рівню його задоволення роботою;
- роль власника в житті підприємства, що повністю відповідає за результати господарювання через майновий ризик й особисту участь у виробничому процесі та його організації;
- переважно сімейне володіння (сімейна власність);
- характер фінансування, що відбувається за рахунок невеликих банківських кредитів, у зв'язку із чим може виникати певна істотна нестача капіталу.

Перевага якісного підходу виражається в його теоретичному обґрунтуванні й урахуванні широкого спектра таких властивих різним підприємствам якісних критеріїв, як застосовувана підприємством система управління, система контролю якості та продуктивності, система мотивації праці. Водночас труднощі доступу до внутрішньої інформації підприємств

для визначення якісних характеристик, а також досить широкий спектр самих якісних критеріїв ускладнюють практичне застосування якісного підходу для визначення суб'єктів малого підприємництва [23, с. 21].

Слід зазначити, що в Україні застосовують виключно кількісні критерії, що, на нашу думку, це є доцільним, оскільки кількісні показники конкретні й однозначні.

У 1998 р. розроблено диференційовані за галузями економіки критерії визначення малих підприємств, що враховували кількість працюючих й обсяг валового доходу [44, 102].

Законом України від 22.03.2012 № 4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» внесено зміни до Господарського кодексу України, згідно з якими визначається поняття «мікропідприємства» й уточнюється визначення малого, середнього та великого підприємства. До суб'єктів мікропідприємства належать [50]:

– фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не більше за суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми й форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є [50]:

– фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, що еквівалентна 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– юридичні особи – суб’єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Отже, із набуттям чинності Закону України від 22.03.2012 № 4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» українські критерії визначення мікропідприємств та малих підприємств збігаються з європейськими стандартами.

Роль малого підприємництва в регіональній економічній системі проявляється через різні його функції. Мале підприємство виконує низку специфічних соціально-економічних функцій [23, с. 25–26]:

- сприяння процесам демонополізації та приватизації, стимулювання розвитку економічної конкуренції;
- залучення до економічного обороту невикористаних для великих компаній матеріальних, природних, фінансових, людських й інформаційних ресурсів;
- забезпечення еластичності структури ринку, урегулювання попиту, пропозиції та цін, часткова компенсація втрат пропозиції на період реструктуризації великих компаній, задоволення специфічних регіональних потреб;
- вивільнення великих підприємств від виробництва нерентабельної для них дрібносерійної та штучної продукції, яка задовольняє індивідуальний попит. Великим компаніям укладення коопераційних угод з малими підприємствами дає змогу підвищити гнучкість виробництва, зменшити комерційний ризик;
- забезпечення додаткових робочих місць, подолання прихованого безробіття, надання роботи працівникам, вивільненим у ході реструктуризації великих підприємств;

- стимулювання підвищення ділової активності населення й розвитку середнього класу, який становить соціальну базу економічних реформ, забезпечує стабільність суспільства;

- протидія люмпенізації та поширенню утримувальницької психології;

- пом'якшення соціальної напруженості завдяки ослабленню майнової диференціації й підвищенню рівня доходів населення;

До цього переліку, на нашу думку, слід додати одну з найголовніших функцій малого підприємництва в сучасних умовах – це продукування інноваційних ідей, використання та поширення технологій сучасних технологічних укладів. Саме це обумовлює існування малого інноваційного підприємництва.

Вагомими конкурентними перевагами малих підприємств у структурі економіки регіону є (рис. 1.2.) [23, с. 24]:

- спроможність до швидкого реагування на зміни кон'юнктури ринку, оперативність освоєння нової продукції;

- здатність заповнювати незайняті ніші в економіці, які через свою малу ємність не приваблюють великі компанії;

- дрібносерійне виробництво, можливість підвищення ефективності за рахунок вузької спеціалізації, технологічна гнучкість виробничих процесів;

- низька капіталоемність, швидка окупність укладень, невисокі експлуатаційні та накладні витрати підприємства;

- здатність до якнайповнішої мобілізації доступних ресурсів, включаючи оперативне використання досягнень науково-технічного прогресу (у технічній, економічній, організаційній, інформаційній сферах);

- раціональна організація підприємства, обумовлена максимальним зближенням менеджменту, маркетингу й виробничого процесу;

- можливість адаптації до регіональних умов при ефективному використанні місцевих ринків сировини та збуту продукції;

- оптимальні можливості для реалізації мотивів і схильностей до підприємницької діяльності.

Рис. 1.2. Конкурентні переваги малого підприємництва*

* систематизовано дисертантом

Водночас зворотним боком наведених конкурентних переваг є низка системних загроз, які обумовлюють нестійкість розвитку малого підприємництва в регіонах, а саме [23, с. 24–25]:

- обмеженість доступу до фінансових ресурсів;
- відсутність фінансових резервів і загроза швидкого банкрутства;
- вузьке коло постачальників, що може утворювати небажану залежність;
- недостатній розвиток структури збуту продукції та гарантійного обслуговування;
- локальність ресурсів і збутових ринків, а отже, межі для зростання;
- низька конкурентоспроможність продукції, у виробництві якої важлива економія на масштабах, тобто конкуренція з боку великих підприємств;

– висока вразливість щодо несприятливих економічних (інфляція, зміни валютного курсу тощо) та позаекономічних (тиск із боку органів влади) чинників;

– нестабільність доходів підприємств і зайнятих на них осіб;

– соціальна незахищеність працівників;

– низький рівень кваліфікації підприємців, брак знань про бухгалтерську справу, маркетинг, менеджмент тощо.

Заглиблюючись в економічну історію розвинених країн світу, можна констатувати факт, що в період обвалу кредитно-грошової політики, інфляційних шоків, настання стагнації економіки найбільш мобільним і гнучким суб'єктом економічних відносин при зміні економічних умов було мале підприємництво [89].

Роль малого підприємництва в економіці регіону реалізується через його вплив на населення, великий бізнес, економічні показники та, як наслідок, соціально-економічний розвиток регіону (рис. 1.3).

Механізм впливу малого підприємництва на населення реалізується одночасно через створення пропозиції необхідних товарів (робіт, послуг) і забезпечення платоспроможного попиту на них із боку населення.

Мале підприємництво виконує значну соціальну роль, що підтверджено не тільки численними дослідженнями, а й практикою життя. По-перше, це сфера праці й джерело доходів значної частини населення. Мале підприємництво – найбільш гнучка частина ринку праці, що поглинає основну масу трудових ресурсів невисокої кваліфікації й із недостатнім досвідом, що бажають мати гнучкий робочий день. Часто лише тут можуть знайти роботу жінки з малими дітьми, молоді люди, котрі вперше шукають роботу. Мале підприємництво як джерело доходу не тільки зайнятих у його сфері, але й членів їхніх родин, спроможне стати важливим фактором зростання економіки регіонів [23, с. 26].

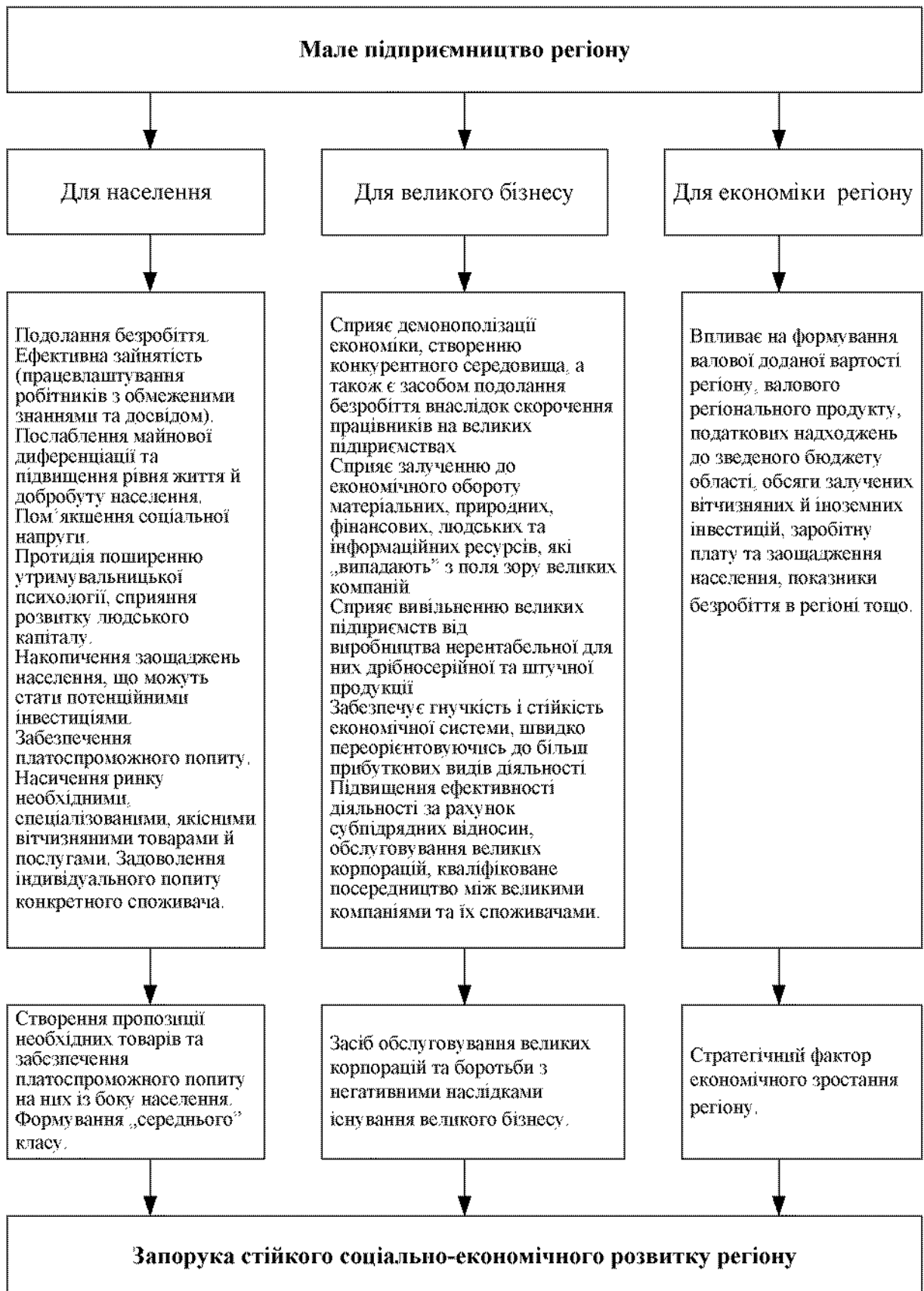

Рис. 1.3. Роль малого підприємництва в економіці регіону*

* складено дисертантом

По-друге, мале підприємництво – потенційно ефективний засіб розвитку ділових і підприємницьких навичок у населення, адаптованості до ринкових відносин; воно сприяє подоланню консерватизму, інертності та слабкої сприйнятливості до технічних досягнень, стимулює впровадження інновацій. Дозволяючи громадянам стати власниками не лише своєї робочої сили, але й майна, у тому числі виробничого призначення, мале підприємництво створює базу для формування середнього класу – соціального прошарку, здатного забезпечити прогресивний розвиток суспільства, зацікавленого в демократії й соціальній стабільності [23, с. 27].

Важливими є відносини малого підприємництва з великим бізнесом. На думку науковців, мале підприємництво має потенціал для боротьби з негативними наслідками існування великого бізнесу. Адже саме розвиток малого підприємництва сприяє демонополізації економіки та створенню конкурентного середовища, а також подоланню безробіття внаслідок скорочення працівників на великих підприємствах.

Мале підприємництво має свої переваги щодо великого бізнесу, оскільки воно сприяє залученню до економічного обороту фінансових, матеріальних, природних, людських й інформаційних ресурсів, які не цікавлять великі компанії; сприяє вивільненню великих підприємств від виробництва нерентабельної для них дрібносерійної та штучної продукції, яка задовольняє індивідуальний попит; швидко переорієнтовується до більш прибуткових видів діяльності [66, с. 15]. Унаслідок цього мале підприємництво забезпечує гнучкість та фінансову стійкість економічної системи, нарощуючи фінансовий потенціал регіонів. Слід враховувати, що мале підприємництво є не тільки ринком збуту для великих підприємств, а й сприяє їх ефективній діяльності, пропонуючи спеціальні субпідрядні відносини, обслуговуючи великі підприємства, пропонуючи кваліфіковане посередництво між великими компаніями та їхніми споживачами [81].

Окрім зазначеного вище, активізація малого підприємництва значно покращує економічні показники регіону, такі як обсяги валового

регіонального продукту, валової доданої вартості, податкові й інші надходження до державного та місцевого бюджетів, освоєння інновацій і залучення інвестицій, підвищення добробуту населення тощо.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіонів потрібно стимулювати й підтримувати мале підприємництво.

Регіональна політика підтримки малого підприємництва в економічно розвинених країнах спрямована, насамперед, на спрощення та здешевлення обов'язкових процедур звітності й нагляду, що є пріоритетним завданням унаслідок високої плинності суб'єктів малого підприємництва та їх входу/виходу з ринку. У регіонах України мале підприємництво розглядається владою лише з позиції його економічного значення. Через це викривляється регіональна політика підтримки, оскільки основний акцент ставиться не на спрощенні та здешевленні обов'язкових процедур нагляду та звітності, а навпаки – на рівності регуляторних правил як для малого, так і для великого бізнесу, що суперечить основним теоретичним положенням [76, с. 5].

Унаслідок невваженої політики щодо малого підприємництва наприкінці 2010-го і на початку 2011 р. відбулися масштабні акції (Підприємницький Майдан 2), які, з одного боку, мали реальний результат (неприйняття Парламентом України розділу XIV у Податковому кодексі), але, з іншого – викрили низку проблем у середовищі функціонування малого підприємництва. До цих проблем слід віднести концентрацію зусиль малого підприємництва виключно на короткострокових, поточних проблемах і небажання, або неспроможність, довгострокового планування для розробки й моделювання стратегій побудови майбутнього [76, с. 6].

Вагомість ролі малого підприємництва в соціально-економічному розвитку регіонів обумовлює необхідність удосконалення регіональної підтримки розвитку малого підприємництва.

1.2. Види й інструменти державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні

У сучасних економічних умовах розвиток малого підприємництва є одним з найважливіших завдань регіональної політики. Стан та особливості розвитку малого підприємництва в Україні мають виразну регіональну специфіку, оскільки наша держава об'єднує неоднорідні території й регіональні господарські комплекси. Високий ступінь соціально-економічної значущості малого підприємництва для кожного регіону обумовлює необхідність вивчення видів та інструментів його підтримки для забезпечення сприятливих умов функціонування, збереження існуючих позицій і подальшого інноваційного розвитку підприємницьких структур.

У сучасній економічній літературі приділяють постійну увагу окремим аспектам регіональної підтримки розвитку малого підприємництва. Т. С. Смовженко розглядає державну політику сприяння розвитку малого підприємництва [133]. К. М. Ляпіна, Д. В. Ляпін досліджують проблеми та перспективи вдосконалення Національної програми підтримки малого підприємництва [77]. Розглядає способи залучення інвестицій до сектору малого підприємництва в регіонах О. В. Кужель [55]. Я. А. Жаліло вивчає роль малого підприємництва в економіці регіонів й досвід його підтримки в розвинених країнах [37]. С. Ф. Покропивний визначає ефективність діяльності підприємництва, регіональні стратегії його розвитку [98]. Сучасні проблеми державної підтримки малого підприємництва в регіонах України досліджує І. М. Копченко [70].

Підтримка малого підприємництва сприяє розвитку конкуренції, створенню нових робочих місць, формуванню середнього класу. Метою регіональної підтримки малого підприємництва визначено створення сприятливих умов для його розвитку; формування конкурентного середовища й підвищення рівня конкурентоспроможності малих підприємств; стимулювання інвестиційної та інноваційної активності

суб'єктів малого підприємництва; сприяння провадженню суб'єктами підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки; забезпечення зайнятості населення за допомогою підтримки підприємницької ініціативи громадян.

Вважаємо, що в найбільш узагальненому вигляді регіональна підтримка малого підприємництва є сукупністю видів, інструментів і методів механізму регулювання його діяльності, що спрямована на формування сприятливого середовища для розвитку малого підприємництва з метою узгодження інтересів регіонів та малого підприємництва.

Регіональна політика підтримки малого підприємництва реалізується за такими напрямками [50, ст. 4]:

- запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку й звітності для суб'єктів малого підприємництва;
- удосконалення та спрощення порядку ведення обліку з метою оподаткування;
- залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для регіональних потреб;
- забезпечення фінансової підтримки малих підприємств за допомогою запровадження регіональних програм кредитування тощо;
- сприяння розвитку регіональної інфраструктури підтримки малого підприємництва;
- гарантування прав суб'єктів малого підприємництва під час виконання державного контролю у сфері господарської діяльності;
- сприяння спрощенню та скороченню строку проведення дозвільних процедур;
- організація підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва;

– упровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого підприємництва новітніх технологій.

На нашу думку, найголовнішими напрямками, за якими має здійснюватися політика підтримки малого підприємництва в регіонах України та які не включено до затвердженого переліку, є становлення малого інноваційного й соціального підприємництва.

Доведено, що приріст ВВП розвинених країн на сучасному етапі відбувається за рахунок використання нововведень. Ключова проблема реалізації інноваційної моделі розвитку регіонів України – розрив інноваційних процесів між стадіями наукових досліджень і впровадженням новачій у виробництво, що зумовлено відсутністю ефективного механізму трансформації наукових знань в інноваційні ідеї, придатні до практичного застосування в економічній діяльності. У подоланні цієї проблеми важливу роль має відігравати прошарок малого інноваційного підприємництва, для розвитку якого мають бути створені сприятливі умови [114, с. 39].

У процесі досліджень генерації та первинного впровадження інноваційних ідей, проведених фахівцями Національного наукового фонду США, виявлено, що малі фірми за більшістю показників демонструють відносно вищу ефективність, порівняно з крупнішими підприємницькими структурами, зокрема, витрачають у декілька разів менше матеріальних і трудових ресурсів на розробку інноваційного проекту й майже на третину випереджають у темпах його реалізації. На одиницю витрат кількість нововведень, створених малими фірмами, порівняно з середніми, у чотири, а порівняно з великими – у двадцять чотири рази більша. Статистичні викладки свідчать про те, що сектор малого підприємництва є винахідником більшості радикальних технологічних новацій другої половини ХХ ст. Серед таких винаходів – зокрема, антибіотики, інсулін, пестициди, автоприводи, кондиціонери, кисневі конвертери, кінескопи, ксерокси, електронні лампи,

целофан, кулькові ручки, фотокамери «Полярїд», мікрокомп'ютери тощо [56, с. 239].

Таким чином, мале інноваційне підприємництво відіграє провідну роль у зародженні й становленні галузей перспективних технологічних укладів, що визначатимуть конкурентоспроможність економіки регіонів і всієї країни в майбутньому.

Останні роки підтримка соціального підприємництва активно впроваджується у США та Європі. У країнах ЄС соціальні підприємства знані як «кооперативи соціальної солідарності» (Португалія), «кооперативи соціальних ініціатив» (Іспанія), «компанії соціальної мети» (Бельгія), «соціальні кооперативи колективної власності» (Франція). Парламент Великобританії у 2004 р. визнав соціальні підприємства «компаніями, що працюють в інтересах громади». Робота соціальних підприємств також підтримується в Угорщині, Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Словенії, Литві та Польщі (Польський парламент прийняв закон «Про соціальні кооперативи» у 2006 р.) [152].

Найважливішим для розвитку соціального підприємництва у США стало рішення Президента Барака Обами створити в Білому домі Департамент соціальних інновацій та громадянської активності. Допомогати в розробці стратегії цього Департаменту запросили віце-президента організації ASHOKA, яка розвиває соціальне підприємство на глобальному рівні. Заради підтримки соціального підприємництва та пов'язаної з ним соціальної інновації США не лише приймають закони й створюють окремі відомства, але й організовують масштабні грантові конкурси та навіть розсекречують державні таємниці: статистичну, наукову та дослідницьку інформацію, яка допомагає в процесі пошуку ідей для соціального бізнесу та комерційних інновацій [152].

Соціальне підприємництво – це поєднання соціальної місії та комерційного підходу. Ураховуючи визначену вище важливу роль соціального підприємництва в регіонах, вважаємо, що для їх розвитку є дуже

важливий розвиток соціального підприємництва, оскільки воно може виконувати дві функції: мати позитивний соціальний вплив і бути фінансово незалежним та прибутковим. Отже, окрім наповнення бюджетів податками, регіони отримують позитивний соціальний ефект і зменшення видатків на соціальну сферу.

Особливою перепоною на шляху розвитку малого підприємництва виступає дискримінація в доступі до економічних ресурсів: фінансово-кредитних, сировинно-матеріальних, інформаційно-консультативних, техніко-технологічних, кадрових тощо.

Згідно із Законом України від 22.03.2012 № 4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», основними видами державної підтримки суб'єктів малого підприємництва на регіональному рівні є:

- фінансова підтримка;
- інформаційна підтримка;
- консультаційна підтримка, у тому числі у сфері інновацій, науки й промислового виробництва;
- підтримка суб'єктів малого підприємництва, що провадять експортну діяльність;
- підтримка у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів і кадрів для малого підприємництва.

Отже, у сфері інновацій, науки й промислового виробництва пропонується консультаційна підтримка, яка, на нашу думку, не може стати достатнім підґрунтям для успішного розвитку малого інноваційного підприємництва.

Ускладненість доступу малого підприємництва до фінансових ресурсів обумовлена високою ймовірністю неповернення кредитних коштів і, як наслідок, – високими ставками відсотка, під які надається кредит. Компенсація дії цих чинників можлива за сприятливої фінансової підтримки малого підприємництва.

Фінансова підтримка надається за рахунок державного й місцевих бюджетів. Надання фінансової підтримки здійснюється Державною службою України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, іншими органами виконавчої влади, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, Українським фондом підтримки підприємництва й іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами підтримки підприємництва.

Інструментами фінансової підтримки є [50, ст. 16]:

- часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого підприємництва;
- часткова компенсація лізингових, факторингових платежів і платежів за користування гарантіями;
- надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого підприємництва;
- надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування й ведення власної справи;
- надання позик на придбання та впровадження нових технологій;
- компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого підприємництва й середніми та великими підприємствами;
- фінансова підтримка впровадження енергозберігальних та екологічно чистих технологій тощо.

Указані інструменти можна згрупувати за двома напрямками: стимулювання інвесторів або зменшення вартості кредитних коштів для малих підприємств.

Нами пропонується використовувати податкові пільги як інструмент фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва, яким не вигідно переходити на спрощену систему оподаткування. Наприклад, для зручності розрахунків із середніми й великими підприємствами малі підприємства прагнуть бути платниками ПДВ.

Інформаційна підтримка суб'єктів малого підприємництва може відбуватися за допомогою [50, ст. 18]:

а) створення та забезпечення функціонування регіональних і місцевих інформаційних систем, інформаційно-телекомунікаційних мереж, сприяння започаткуванню підприємницької діяльності за посередництвом Інтернету;

б) надання інформації:

– про стан виконання регіональних і місцевих програм розвитку малого підприємництва;

– про стан розвитку малого підприємництва;

– про об'єкти регіональної інфраструктури підтримки малого підприємництва;

– іншої інформації (економічної, правової, статистичної, виробничо-технологічної, із питань маркетингу), необхідної для забезпечення розвитку суб'єктів малого підприємництва.

Зазначена інформація є загальнодоступною й розміщується на офіційних веб-сайтах регіональних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Консультаційна підтримка малого підприємництва на регіональному рівні включає сприяння утворенню об'єктів регіональної інфраструктури підтримки малого підприємництва, які надають консультаційні послуги суб'єктам малого підприємництва, та забезпечення їхньої діяльності; спрощення доступу до інформації в режимі реального часу.

Інструментами підтримки суб'єктів малого підприємництва у сфері інновацій, науки й промислового виробництва є [50, ст. 20]:

– надання фінансової підтримки для утворення об'єктів регіональної інфраструктури підтримки малого підприємництва у сфері інновацій, науки та промислового виробництва;

– сприяння розвитку венчурного підприємництва;

- створення системи економічних стимулів для впровадження інновацій;
- передачі наукової продукції, створеної за рахунок бюджетних коштів, для її освоєння у виробництві;
- створення умов для залучення суб'єктів малого підприємництва до укладення договорів субпідряду у сфері інновацій та промислового виробництва;
- стимулювання залучення іноземних інвестицій і розвитку взаємовигідної міжнародної інноваційної співпраці;
- створення умов для формування коопераційних зв'язків між суб'єктами малого підприємництва та великими підприємствами.

Як бачимо, із зазначених інструментів підтримки суб'єктів малого підприємництва у сфері інновацій, науки й промислового виробництва деякі належать до фінансової підтримки, інші – до інформаційної, консультаційної. Тому ми вважаємо недоречним віднесення підтримки суб'єктів малого підприємництва у сфері інновацій, науки й промислового виробництва до консультаційної підтримки, як це зазначено в Законі України від 22.03.2012 № 4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Пропонуємо виділити окремий вид підтримки – підтримка суб'єктів малого підприємництва у сфері інновацій, науки й промислового виробництва або науково-технологічна підтримка.

Регіональна підтримка суб'єктів малого підприємництва, що провадять експортну діяльність, може здійснюватися шляхом [50, ст. 21]:

- сприяння просуванню на іноземні ринки продукції виробництва (товарів, робіт і послуг) малого підприємництва регіону, об'єктів інтелектуальної власності та створення сприятливих умов для регіональних учасників експортної діяльності;
- співпраці з міжнародними організаціями у сфері розвитку малого підприємництва;

– утворення об'єктів регіональної інфраструктури підтримки малого підприємництва, що сприяють експортній діяльності, зокрема через надання фінансової підтримки (кредитування, гарантування, страхування експортних операцій, часткова компенсація частки відсоткових ставок за кредитами для провадження експортної діяльності, часткове покриття витрат суб'єктів малого підприємництва, пов'язаних із вивченням кон'юнктури зовнішнього ринку та вжиттям маркетингових заходів, пошуком партнерів, підготовкою, перепідготовкою й підвищенням кваліфікації персоналу суб'єктів малого підприємництва з питань експортної діяльності);

– сприяння участі суб'єктів малого підприємництва у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном для представлення продукції власного виробництва;

– сприяння поширенню за кордоном інформації про потенційні можливості малого підприємництва регіону та забезпеченню доступу до іноземних інформаційних мереж для пошуку ділових партнерів.

Регіональна підтримка суб'єктів малого підприємництва у сфері підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу реалізується за допомогою [50, ст. 22]:

– створення й розвитку мережі бізнес-інкубаторів;

– розроблення та виконання освітніх програм, спрямованих на підготовку, перепідготовку й підвищення рівня кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва на основі державних освітніх стандартів;

– створення умов для підвищення рівня професійних знань і ділових якостей фахівців із числа соціально незахищених верств населення;

– надання навчально-методологічної, науково-методичної допомоги суб'єктам малого підприємництва;

– сприяння участі в програмах обміну міжнародним досвідом із метою запровадження передових технологій і підвищення рівня кваліфікації персоналу малих підприємств.

Вважаємо також доречним виділення маркетингової та нормативно-правової регіональної підтримки малого підприємництва, інструменти яких використовуються для інших видів підтримки.

Види та інструменти державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні відображено на рисунку 1.4.

До повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим та місцевих державних адміністрацій у сфері розвитку малого підприємництва належать [50, ст. 9]:

- визначення регіональних пріоритетів і видів підтримки з урахуванням загальнодержавних пріоритетів;
- розроблення проектів регіональних та місцевих програм розвитку малого підприємництва, забезпечення їх виконання з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, національних і регіональних соціально-економічних, екологічних, культурних та інших особливостей, здійснення моніторингу виконання таких програм;
- сприяння розвитку міжрегіонального співробітництва суб'єктів малого підприємництва;
- забезпечення пропагування й популяризації підприємницької діяльності;
- налагодження співпраці з міжнародними організаціями, адміністративно-територіальними утвореннями іноземних держав із питань розвитку малого підприємництва;
- проведення оцінки фінансових, економічних, соціальних та інших показників розвитку малого підприємництва й рівня ефективності державної підтримки, прогнозування розвитку малого підприємництва в регіонах України;
- сприяння формуванню інфраструктури підтримки малого підприємництва в регіонах України.

Рис. 1.4. Види та інструменти державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні *

* систематизовано дисертантом

Створення розвиненої інфраструктури підтримки та регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва має, на нашу думку, важливе значення, що підтверджується практикою розвинених країн. Наприклад, у США в 1953 р. створено Адміністрацію у справах малого бізнесу, функції якої охоплюють весь комплекс заходів щодо підтримки малого бізнесу [112].

Регіональна інфраструктура підтримки малого підприємництва – це сукупність державних, недержавних, громадських, освітніх і комерційних організацій, які надають освітні, консалтингові й інші послуги, необхідні для розвитку підприємництва в регіонах, забезпечують середовище та умови для виробництва товарів і послуг [25].

У сучасній економічній літературі під інфраструктурою малого підприємництва прийнято розуміти «безліч організацій, за допомогою яких підприємці можуть встановлювати ділові взаємини та здійснювати комерційні операції» [24].

Відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», інфраструктурою підтримки малого підприємництва є «підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на розвиток суб'єктів малого підприємництва, їх інвестиційної та інноваційної активності, просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки» [50, ст. 14].

До об'єктів регіональної інфраструктури підтримки малого підприємництва належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри та ін. Забезпечення державними ресурсами об'єктів інфраструктури здійснюється в межах державних, регіональних і місцевих програм розвитку малого підприємництва.

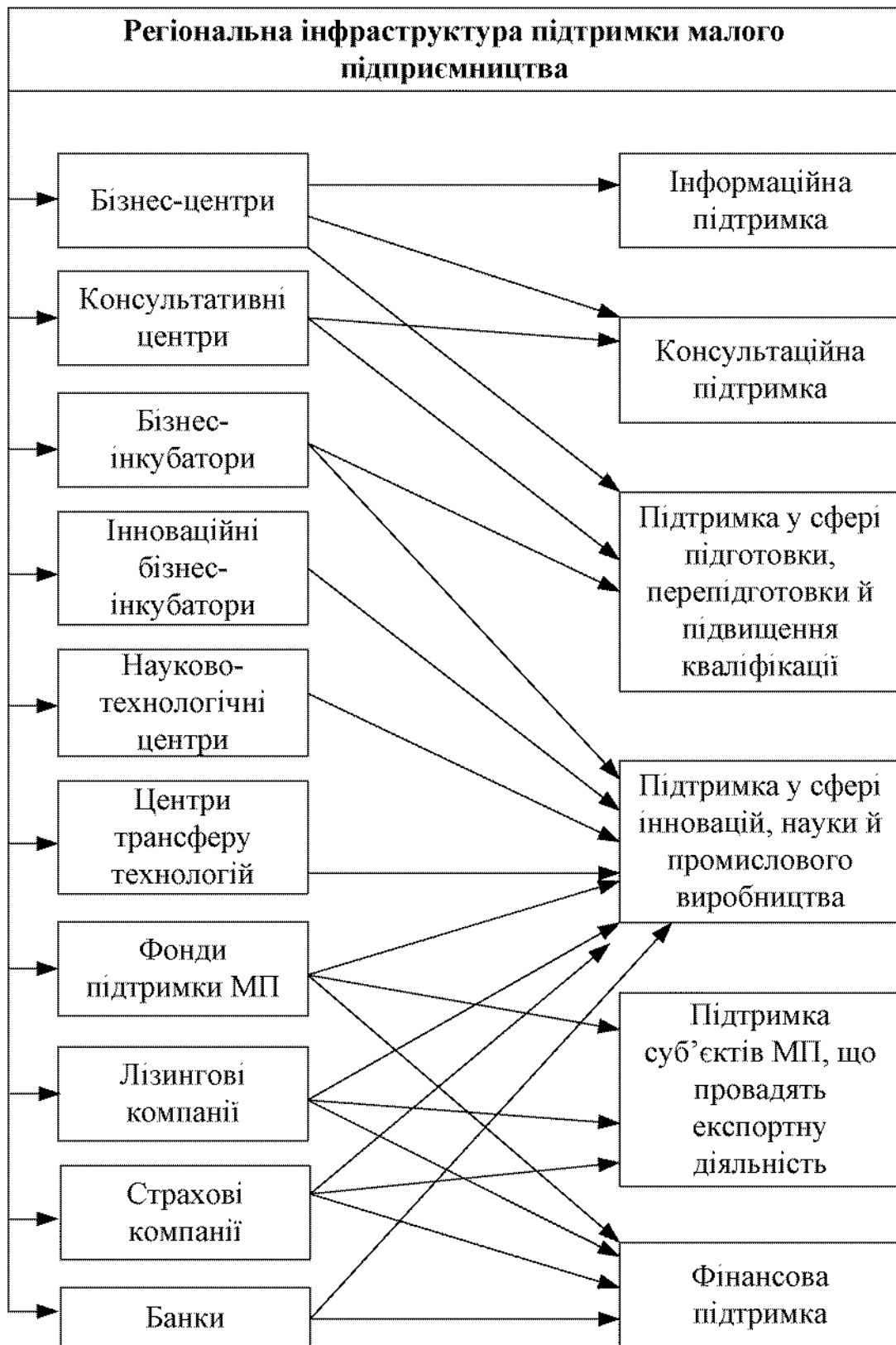

Рис. 1.5. Регіональна інфраструктура підтримки малого підприємництва*

* систематизовано дисертантом

Мета розбудови регіональної інфраструктури для підприємництва – створення сприятливих умов його розвитку через забезпечення комплексної та адресної підтримки малого підприємництва за різними напрямками, а саме [23, с. 38]:

- майновим (розвиток лізингу, бізнес-інкубаторів, технопарків тощо);
- кадровим (мережа державних і недержавних кадрових центрів);
- інформаційно-консультаційним (сукупність інформаційних каналів, прогнозно-аналітичних, науково-технічних, фінансових центрів).

Слід відмітити дублювання функцій у деяких об'єктів інфраструктури, що пояснюється зростанням попиту на бізнес-послуги з боку підприємців (рис. 1.5). Але для державних об'єктів регіональної інфраструктури підтримки малого підприємництва дублювання функцій означає збільшення витрат бюджетних коштів і, як наслідок, – зменшення ефективності діяльності.

Правове середовище малого підприємництва формує систему економічних, фінансових, матеріальних та інших стимулів, що регулює діяльність малих підприємств, установлює загальні правила їхньої поведінки в ринковій економіці.

Законодавчими й нормативними актами встановлюються обов'язки та відповідальність малого підприємництва перед суб'єктами господарювання, партнерами, споживачами (покупцями), бюджетами різних рівнів за виконання у встановлені терміни й у повному обсязі зобов'язань [24].

На регіональному рівні процес державної підтримки розвитку малого підприємництва включає наступні етапи:

- аналіз стану малого підприємництва в регіоні;
- розробка регіональної програми розвитку малого підприємництва;
- прийняття та реалізація управлінських рішень;
- контроль за виконанням управлінських рішень.

Основний метод регіональної підтримки малого підприємництва – програмно-цільовий. Сутність програмно-цільового методу полягає в розробці комплексу взаємопов'язаних організаційно-правових та фінансово-економічних заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки й добробуту населення, а також розв'язання інших важливих соціально-економічних проблем регіону.

Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку малого підприємництва на регіональному рівні охоплює принципи, функції, методи управління, види та інструменти підтримки малого підприємництва, (рис. 1.6). Управлінські рішення повинні бути конкретизовані у відповідній програмі для кожного регіону.

Методичну основу побудови механізму підтримки малого підприємництва складають загальні теоретичні принципи:

- відповідність характеру й рівню розвитку малого підприємництва в регіоні;
- відповідність цілям розвитку регіональної економіки;
- забезпечення збалансованості економічних інтересів всіх учасників господарського процесу;
- урахування не тільки економічних, а й соціальних та екологічних ефектів від розвитку малого підприємництва;
- забезпеченість мотивації всіх учасників господарського процесу.

Зазначимо, що ступінь утручання держави в розвиток малого підприємництва, особливо на регіональному рівні управління, зумовлений важелями впливу, які можуть бути застосовані відповідними органами влади. Центральні органи влади концентрують свою діяльність на створенні та вдосконаленні законодавчої бази, забезпеченні взаємної координації й інформаційного обміну між регіонами щодо заходів підтримки малого підприємництва [23, с. 39].

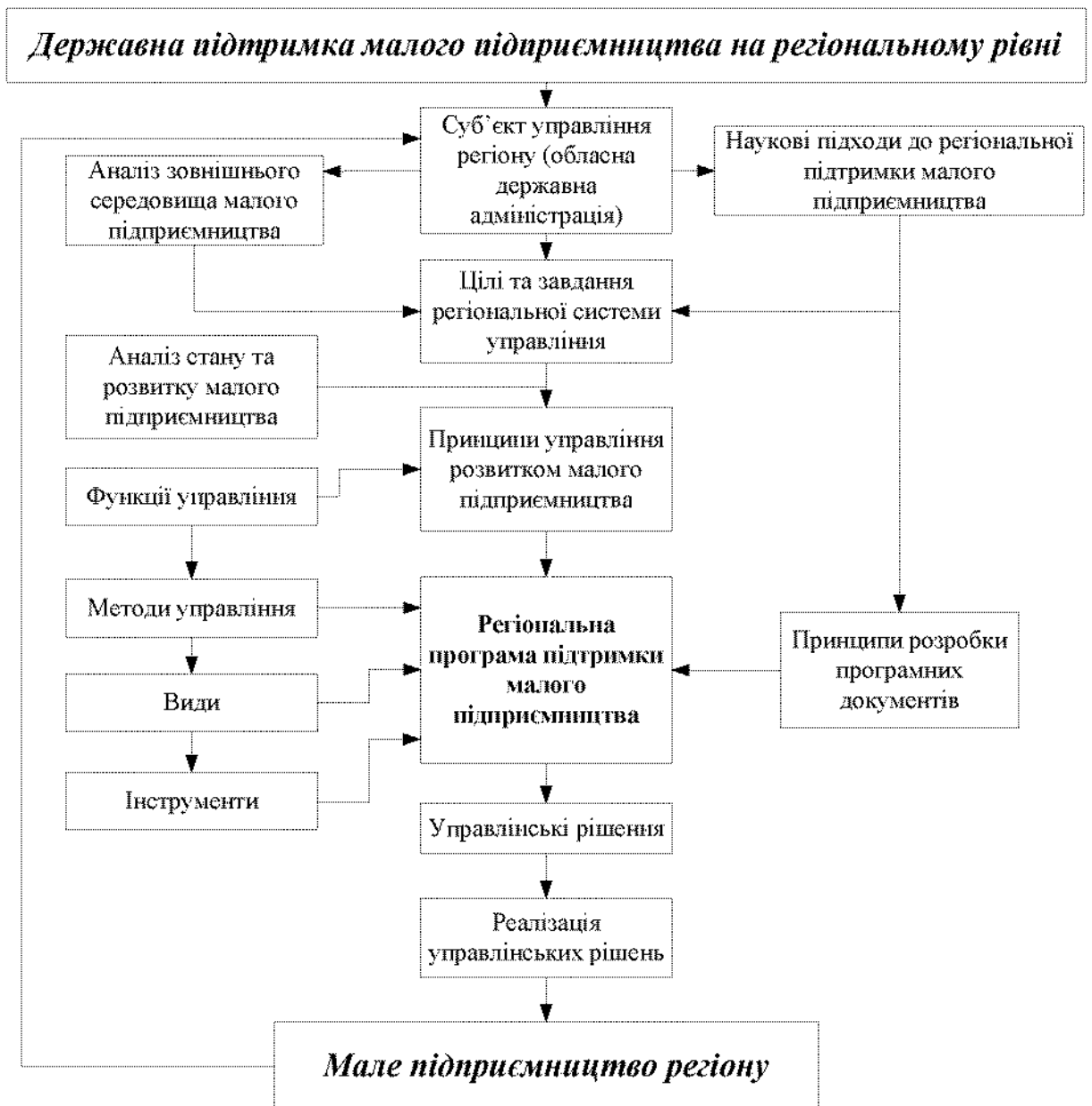

Рис. 1.6. Механізм державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні*

* складено дисертантом

В умовах високого рівня фінансової централізації в Україні регіональні та місцеві органи влади, не маючи необхідних фінансових ресурсів для створення сприятливих умов розвитку малого підприємництва, зосереджують свою увагу на консультативно-інформаційній підтримці й удосконаленні практики управління.

Вивчення зарубіжного досвіду регіональної підтримки малого підприємництва, придатного для застосування в Україні, – необхідна умова для розробки ефективної регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва.

2.3. Зарубіжний досвід реалізації регіональної політики підтримки малого підприємництва

27 червня 2014 р. в рамках саміту ЄС Президент України підписав економічну частину Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Угода про асоціацію з ЄС не принесе швидкої вигоди, більше того, вимагатиме від підприємців активних дій і, можливо, додаткових інвестицій. Однак вона відкриває для українського бізнесу можливість вийти за рамки внутрішнього виробника й стати частиною європейської бізнес-спільноти, а саме [155]:

- надання послуг європейським споживачам;
- доступ до держзакупівель у ЄС;
- безмитна торгівля з ЄС;
- єдині стандарти виробництва;
- спрощення руху капіталів.

Практично кожен із підприємців, які працюють у регіонах України, так чи інакше відчує на собі дію Угоди. Українські виробники мають готуватися до конкуренції з європейськими товарами, які ставатимуть дешевшими і активніше прибуватимуть в Україну завдяки зниженню ввізних мит. З іншого боку, українські виробники також зможуть спробувати розширити власний ринок збуту за рахунок експорту до ЄС. Ті підприємства, які вже сьогодні здійснюють експортні та імпорتنі операції, матимуть шанс суттєво

розширити власний спектр торговельних контактів, а отже, і власні прибутки [71].

Зона вільної торгівлі передбачає не лише відмову від стягнення мит та зняття технічних бар'єрів, але й взаємний доступ до ринків послуг, можливість відкриття філій, створення спільних проектів тощо. Для уникнення юридичних колізій важливо створити єдине законодавче поле. У результаті гармонізації законодавства зменшиться кількість перевірок бізнесу, буде скасовано ліцензування та сертифікація багатьох видів діяльності, ведення бухгалтерського обліку спроститься, підприємці матимуть більше можливостей захищати власні права, корупція зменшиться. Деякі законодавчі акти Україна вже ухвалила в процесі вступу до Світової організації торгівлі, наприклад, законодавство стосовно антидемпінгових і компенсаційних заходів [155].

Перехідний період для гармонізації стандартів становить 3–6 років і за цей час підприємець зможе вирішити, як йому надалі розвивати свій бізнес. Модернізація виробництва вимагає додаткових інвестицій, але відповідність стандартам ЄС надає можливість продавати свою продукцію не лише в Європу, а й до інших країн, що визнають стандарти ЄС (Ізраїль, Чилі, Єгипет, Туреччина, Марокко та ін.) [71].

10 червня 2014 року міжнародна консалтингова компанія IBF представила звіт про виклики перед українським малим підприємництвом у контексті реалізації Угоди про асоціацію. У звіті підкреслено необхідність ефективної кооперації між українською владою та приватним сектором, яка має допомогти адаптувати бізнес до правил і норм спільного європейського ринку. Визнаючи цю необхідність, Ендрю Расбаш, керівник програм співробітництва Представництва ЄС в Україні, оголосив про готовність ЄС упродовж найближчих років виділити 100 млн євро для адаптації українського малого підприємництва до зони вільної торгівлі з ЄС. Експерти також вважають, що потрібно розвинути схему гарантування кредитів задля

зменшення ризиків, які беруть банки під час кредитування малого підприємництва [22].

Однією з найбільш активно впроваджуваних європейськими структурами програм підтримки малого підприємництва є робота групи підтримки малого бізнесу Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Європейський Союз через цю програму пропонує підприємцям допомогу консультантів, які порадять, як пройти сертифікацію, покращити бухгалтерський облік, якість послуг, упровадити енергоефективні рішення. Консультанти також можуть допомогти розробити бізнес-план чи стратегію маркетингової активності для просування товарів українських виробників на європейський ринок [71].

Розглянемо основні напрями регіональної підтримки малого підприємництва в країнах із розвинутою ринковою економікою – це фінансова й управлінська підтримка, податкова та антимонопольна політика.

Фінансова підтримка малих підприємств за кордоном спрямована на координацію ресурсів фірм, банків і державних органів.

Державні органи, зазвичай, рідко виходять на прямий контакт із малими підприємствами. Їхнє завдання – розвивати й підтримувати ті структури, які працюють безпосередньо з підприємцями. Так, провідною організацією, що здійснює розробку політики та координацію роботи з підтримки малого підприємництва в США, є федеральне відомство – Адміністрація у справах малого бізнесу (АМБ), створена в 1953 р., а також відповідні комітети конгресу, спеціальні підрозділи в міністерствах й інших урядових відомствах. На сьогодні в кожному штаті діють регіональні відділення АМБ у складі 30–40 осіб. Крім того, АМБ має на території США свої філії в 90 великих містах, які об'єднуються єдиною автоматизованою мережею [97, с. 50].

В Америці прямі позики надаються тільки ветеранам та інвалідам. Близько 90 % всієї фінансової допомоги АМБ надається у формі

гарантованих позик приватним кредиторам (банкам), при цьому АМБ гарантує до 90 % суми позики, але не більше 500 тис. дол. Як своєрідну плату за гарантію АМБ отримує від банку 1 % суми позики. Середній розмір гарантованих позик становить 175 тис. дол., а термін їх погашення – близько восьми років. Змішані позики надаються за рахунок державних і приватних коштів, причому частка АМБ, як правило, не перевищує 75 % [97, с. 51].

Фінансова підтримка малих підприємств також реалізується у вигляді цільових кредитних програм. Тільки АМБ щорічно здійснює до півтора десятка таких програм: із кредитування розвитку зовнішньої торгівлі, реконструкції підприємств, заходів із виконання вимог державного регулювання, енергозбереження й захисту навколишнього середовища, місцевого розвитку, підтримки підприємців жінок та інвалідів, спеціальних програм для підприємців із національних меншин та інших програм. Підтримка здійснюється, зазвичай, на конкурсній основі [141].

У Канаді розробкою та реалізацією політики, спрямованої на стимулювання підприємництва, створення, зростання й розвиток малих підприємств, займається Міністерство промисловості, науки та технології. За роки, що минули з моменту прийняття в країні закону про кредити малим підприємствам (1961 р.), субсидії на розвиток у розмірі до 100 тис. дол. отримали понад 280 тис. малих фірм на загальну суму близько 8 млрд дол. [97, с. 51].

Основне джерело фінансування – система комерційних банків, завдяки якій канадські компанії отримують більше 60 % усіх видів кредитів. Спеціалізованою банківською установою з підтримки малих підприємств є Федеральний банк розвитку бізнесу. Він надає підприємствам прями гарантовані позики на розширення основного й оборотного капіталу. У Канаді функціонує понад 200 місцевих центрів розвитку бізнесу, які виступають гарантами за позиками в сумі до 75 тис. дол., наданих малим підприємствам, як правило, у сільських і віддалених районах. Про

результативність такої підтримки малого бізнесу в Канаді свідчить той факт, що хоча в країні на малих підприємствах зайнято 37 % працюючих, в останні два десятиліття тут створено 81 % нових робочих місць [149].

У Великобританії застосовують близько 100 спеціальних заходів із підтримки малого підприємництва: полегшення податкового тягаря, стимулювання капіталовкладень у малий бізнес, надання допомоги підприємцям-початківцям або підприємствам, які не мають майна для забезпечення одержуваних кредитів [9]. Регіональна політика переважно зосереджується на системах надання гарантій позики. Провідна роль у цьому відводиться, як і в Канаді, центрам розвитку бізнесу

У Франції для підтримки малого підприємництва використовують засоби таких спеціалізованих установ, як Депозитна каса, Національний кредит, Земельний кредит, Центральна кредитна каса готелів, торгових і промислових підприємств, Підприємницький кредит та інше. Для забезпечення одержання довгострокового кредиту (на 10 та 18 років) для малих і середніх підприємств створено філію Національного кредиту – Суспільство фінансових гарантій [9].

Фінансові установи виступають посередниками між державним бюджетом і малими підприємствами. Значну допомогу малому бізнесу надає Інститут промислового розвитку, Асоціація дрібних підприємців, а також торгово-промислові палати. Створено спеціальний банк для довгострокового та середньострокового кредитування закупівель устаткування малими й середніми підприємствами «Кредит екіпман», який надає позики на пільгових умовах. Діють ще дві організації, що забезпечують виділення кредитів на пільгових умовах малим підприємствам з кількістю зайнятих до 10 осіб [75, с. 38].

В Італії фінансова допомога надається також через регіональні відділення спеціального банку «Медіокредіто центральне», котрий надає кредити для модернізації обладнання й забезпечення необхідних запасів

сировини промисловим фірмам. Крім того, він займається експортним кредитуванням [97, с. 53].

У 1976 р. в Італії виникає «Національний фонд з пільгового кредитування». Цільова допомога фонду зосереджена на підтримці машинобудівної, текстильної та харчової галузей економіки, причому 65 % його коштів спрямовується малим і середнім підприємствам півдня країни, найбільш нерозвинених у промисловому плані й 35 % – фірмам центральної та північної Італії [97, с. 53].

Разом із цим фондом в Італії діють також: фонд «Промислової реконструкції та конверсії», призначений для пільгового фінансування малих підприємств добувної та переробної промисловості, що перебувають у стадії реконструкції та модернізації; «Центральний гарантійний фонд», що надає гарантії малим і середнім підприємствам для середньострокового фінансування; «Національний фонд для ремесел», призначений для фінансування відповідних програм і проектів малих та середніх підприємств; «Спеціальний ротаційний фонд для прикладних досліджень», який сприяє впровадженню передових технологій через участь у капіталі фірм, що займаються технологічними розробками (п'ята частина коштів фонду зорієнтована виключно на малих підприємствах); «Спеціальний фонд технологічного оновлення», що надає пільгові кредити під реалізацію новаторських програм в галузі електроніки, автомобіле- й літакобудуванні, тонкої хімії, металургії (установчим актом фонду передбачено виділення 20 % коштів для малого бізнесу). Крім того, в Італії для підтримки кооперативного руху створено «Фондкоопер», основна мета діяльності якого – пільгове фінансування проектів, спрямованих на розширення виробництва й підвищення зайнятості населення [97, с. 54].

Провідною організацією, що реалізує політику підтримки малого бізнесу в Іспанії, протягом останніх 25 років виступає Інститут дрібних і середніх промислових підприємств – автономна організація в системі Міністерства

індустрії та енергетики. Основним джерелом фінансування Інституту є кошти державного бюджету Іспанії. Крім того, Інститут має певні надходження від інформаційного обслуговування та видавничої діяльності, від інвестиційної діяльності, а також розпоряджається частиною коштів, що спрямовуються на реалізацію проектів підтримки малого бізнесу в межах Європейського Союзу. Інститут уклав угоду про умови кредитування малих підприємств, які розширюють свою діяльність шляхом нових інвестицій або модернізації наявних потужностей, з групою комерційних і ощадних банків (у їх числі банк «Централ», «Більбао-Біскайя», «Сантандер»), що входять до п'ятірки найбільших банків країни. В рамках угоди Інститут компенсує банкам частину відсотків за кредитами [75, с. 43].

Суттєву фінансову підтримку малі та середні підприємства Іспанії отримують із боку спеціалізованих державних кредитно-фінансових установ ЄС. Так, Європейський інвестиційний банк реалізує програму вартістю 50 млрд песет для кредитування малих і середніх фірм та збільшення потенціалу іспанських фінансових установ [97, с. 54].

У Японії ще в 1948 р. при уряді створено Управління із середнього й малого підприємництва, яке входить до складу Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості. Крім того, там діють дев'ять регіональних служб, Корпорація малого бізнесу, низка організацій із фінансування малих і середніх підприємств. Державна фінансова підтримка здійснюється через спеціалізовані організації – Корпорацію з фінансування малих підприємств, Національну фінансову корпорацію, Центральний кооперативний банк для торгівлі й промисловості та інші [97, с. 55].

Податкові й фінансові пільги надаються підприємствам, що провадять свою діяльність на підставі планів модернізації та вдосконалення галузевої структури, затверджених урядом відповідно до завдань і напрямів розвитку національної економіки.

Корпорація малого бізнесу, що цілком фінансується урядом, й органи регіонального управління надають кредити об'єднанням малих підприємств та кооперативам на придбання землі, приміщень та обладнання. Підприємці можуть отримати допомогу в разі вимушеної ліквідації підприємства або в результаті хвороби. Компенсація виплачується з фонду взаємодопомоги, а джерелом його коштів є внески підприємців-членів. У 1991 р. число вкладників цього фонду склало більше 2 млн осіб [40].

Асоціації з гарантування позик, створені в Японії місцевою владою в усіх 52 адміністративно-територіальних одиницях країни, надають гарантії щодо позик, які видаються малим підприємствам приватними фінансовими установами на всю їх величину. Це особливо важливо для розвитку інноваційного бізнесу, характерною рисою якого є підвищений ступінь ризику [97, с. 56].

У цілому державна інвестиційна підтримка малого бізнесу в усіх країнах збиткова. Так, у США втрати федерального уряду на гарантованих позиках досягають сотні мільйонів доларів на рік (8–10 % від загальної суми гарантованих позик) [141].

Незважаючи на істотні втрати, фінансова допомога малому підприємництву за кордоном не зменшується, оскільки його розвиток визнано мобілізаційним фактором додаткових економічних ресурсів.

Для вдосконалення існуючої в Україні регіональної політики підтримки малого підприємництва розглянемо досвід європейських країн у сфері регіональної підтримки малого підприємництва, до складу якого входить покращення інвестиційного клімату, забезпечення передбачуваних і прозорих умов ведення бізнесу, зменшення адміністративного навантаження та боротьба з корупцією.

Політика Європейського Союзу на підтримку малого й середнього підприємництва у XX ст. сприяла ефективному розвитку малого

підприємництва шляхом змін умов фінансування та коректив у соціальній політиці відносно представників малого підприємництва.

У XXI ст. пріоритетними напрямками підтримки та регулювання малого й середнього бізнесу в ЄС є гармонізація єдиного внутрішнього ринку, інтернаціоналізація діяльності підприємств, позбавлення від адміністративних бар'єрів, формування єдиного економічного простору через створення єдиної бази законів для малого бізнесу, покращення взаємодії країн-членів ЄС із створення єдиного економічного альянсу в межах СС [171, с. 29].

Сьогодні в регіональній політиці країн ЄС прослідковуються процеси, що призводять до зменшення сфери використання адміністративних методів керування. Адміністративні методи замінюються економічними, що дає можливість упроваджувати більш гнучку політику для регіонів [159, с. 21].

Базисним підходом у європейських країнах до підтримки підприємництва є створення правових та економічних заохочень для його розвитку. ЄС створює сприятливу атмосферу й регуляторне середовище для підприємництва, заохочуючи нововведення, стимулюючи конкурентність та підприємливість у виробництві та наданні послуг. Європейська політика підтримки малих підприємств не ізолює сферу їхньої діяльності. Така політика пов'язана з регулюванням єдиного ринку та конкуренції. На думку зарубіжних науковців, у Європі підприємництво відстає в розвитку, особливо, якщо порівнювати зі США. Це, насамперед, пов'язано із готовністю до ризику, що в різних країнах залежить від менталітету та інших обставин, зокрема, від регуляторного клімату й економічних обставин. Тому для ЄС дуже важливо робити кроки зі створення сприятливого регуляторного та економічного середовища для підприємництва [27, с. 465].

Європейська модель державної підтримки малого й середнього підприємництва є дворівневою. За формування й реалізацію напрямів підтримки підприємницької діяльності на наднаціональному рівні відповідає

Європейська комісія, а на національному рівні ці обов'язки виконують відповідні міністерства, які створюють окремі спеціальні інфраструктури для кожного з напрямів. У реалізації такої моделі головну роль відіграють регіональні органи влади, до повноважень яких уключено прийняття рішень щодо надання окремих видів державної підтримки. Підтримка розвитку підприємництва на рівні держави дуже різноманітна: якісна система освіти, оптимальна податкова система (наприклад пільгові ставки щодо оподаткування), відповідна нормативна база та мінімальні обмеження на підприємницьку діяльність, державні гарантії тощо.

У 1993 р. опубліковано «Білу книгу», у якій розглянуто стратегію й політику ЄС стосовно малих та середніх підприємств. Малий бізнес виступає запорукою високого рівня зайнятості, соціального забезпечення та збереження навколишнього середовища.

Іншим документом, який регулює європейську політику підтримки малого підприємництва, стала «Європейська хартія малих підприємств». Вона спонукала країни-члени ЄС і Європейську комісію до злагоджених дій на підтримку малого підприємництва за багатьма напрямами, зокрема [36]:

- навчання й освіта в підприємницькій діяльності;
- швидше та дешевше створення нових підприємств;
- поліпшення законодавства й адміністрування;
- забезпечення простого доступу до мережі Internet;
- оподаткування й фінанси;
- максимальне використання переваг єдиного ринку;
- розвиток технологічних можливостей малих підприємств.

У Хартії керівники держав визнають, що малі підприємства мають великий потенціал, а також звертають особливу увагу на необхідність заохочення розвитку підприємництва й створення умов для наступних спроб створення власного бізнесу, навіть якщо попередні спроби були невдалими. Для нових економічних умов необхідні гнучкість, професіоналізм та

надійність. Головні положення, які наведені в цьому документі, додані до багаторічних програм із розвитку малого бізнесу, також частково впроваджені завдяки різноманітним проектам, здійсненим задля підтримки підприємств.

У 2008 р. прийнято «Акт про мале підприємництво» (англ.: Small Business Act), який має важливе значення у формуванні сприятливих умов для розвитку малого підприємництва. Акт містить десять головних положень, мета яких – поліпшення бізнес-середовища для малих підприємств ЄС. Пріоритетним завданням визнано вихід на зовнішні ринки, спрощення адміністративного навантаження разом із полегшенням доступу малих підприємств до капіталу. Прийнятий Акт сприяє покращенню загального політичного підходу до підприємництва та затверджує принцип «Спочатку думай про мале» [35].

Очевидно, що запровадження в Україні положень європейського Акту про мале підприємництво є логічним кроком у сфері розвитку малого підприємництва.

Структура підприємницької діяльності в Україні відповідає структурі підприємницької діяльності в економічно розвинутих країнах [104]. Звертаючи увагу на цей факт, можливо порівнювати показники розвитку підприємництва інших країн з українськими показниками, а також аналізувати організацію й функціонування інститутів інфраструктури забезпечення діяльності малого підприємництва для внесення пропозицій щодо їх подальшого розвитку та вдосконалення в Україні.

Світова практика свідчить, що в останні два десятиліття активно відбувається процес формування кластерів. На сьогодні, за оцінкою експертів, кластеризацією охоплено близько 50 % економік провідних країн світу.

Із загального числа найбільш великих кластерів у світі (станом на 2011 р. – 1051) переважна їх кількість створена й функціонує в США – 380, або 36,2 %, Італії – 206 (19,6 %), Великобританії – 168 (15,9 %).

Процес кластеризації суб'єктів малого підприємництва також підтримується в багатьох країнах у вигляді правового забезпечення, створення програм до законів та фінансових укладень із боку держави та муніципальних утворень. Наприклад, у США прийнято закон про малий бізнес, згідно з яким створено 152 регіональних економічних кластери, підтримуваних державою (або 40 % від їх загальної кількості).

Багато кластерів малих фірм – 165 (98 % від їх загального числа) – сформовано у Великобританії, дещо менше – 152 подібних утворення за участю малого бізнесу – створено в Італії (73,8 % від їх загальної кількості). У низці країн число кластерів малих підприємств відносно невелике: у Канаді їх усього вісім, а в Японії – 18.

Слід відзначити певну кореляцію кількості регіональних економічних кластерів і розвиненості малого бізнесу. У США малі підприємства створили більшість нових робочих місць і відбулося збільшення чисельності зайнятих у секторі малого бізнесу. Частка малого підприємництва в загальній зайнятості коливається від 44 % у Німеччині до майже 70 % в Італії. У цілому малі й середні фірми в розвинених країнах із ринковою економікою охоплюють від 60 до 80 % усіх зайнятих в економіці.

Спеціалізація регіональних економічних кластерів малих підприємств різноманітна та визначається станом продуктивних сил і пріоритетами розвитку економіки, які безперервно змінюються під впливом можливостей науки й споживчого попиту. Еволюція кластерів спрямована на зміну акцентів у системі пріоритетів, зростання їх організаційної та функціональної складності, прояву нових, більш розвинених якостей за рахунок синергетичного ефекту [91].

Для України цінний досвід державної політики підтримки малого підприємництва в Німеччині, що висвітлюється в працях таких науковців як Б. Вебер (B. Weber), Р. Ор (R. Ohr), Я. Циков (Jan Ziekow), Екарт Д. Штратеншульте (Eckart D. Stratenschulte) [170; 166; 176; 172].

Середній клас у Німеччині, який є визначальним у німецькому суспільстві, має середні прибутки та володіє приватною власністю, утворюють працівники малих і середніх підприємств та представники вільних професій (адвокати, фармацевти, лікарі).

Базовими положеннями німецької регіональної політики підтримки підприємництва є:

- державне втручання в економічні процеси доречне лише настільки, наскільки підприємство не може пристосуватися до мінливих умов діяльності;
- самостійність підприємств пріоритетніша, ніж надання державної підтримки;
- лише невелика частина потреб в інвестиційному фінансуванні покривається субсидіями й надбавками [173, с. 172].

У 2008 р. в Німеччині набула чинності податкова реформа. Вона надала можливість підприємствам оптимізувати структуру закупівель та витрат, інвестувати в інновації й підвищити конкурентоспроможність. Серед європейських країн у Німеччині найнижчі відрахування та податки [147, с. 92].

У законодавчому порядку закріплено засади самостійного підприємництва [168, с. 625], що дають право на вільну підприємницьку діяльність (наприклад створювати об'єднання, самостійно регулювати ціни на продукцію, можливість вільно підписувати угоди, створювати відділення й філії), а також на приватну власність та можливість розпоряджатися нею.

Якщо приватний сектор не може як слід працювати та розвиватися в реальних умовах або не відповідає суспільним вимогам, тоді держава може

втрутитися для запобігання й усунення перешкод для економічного розвитку. Головне, щоб державне втручання не порушувало правил ринкової економіки, а саме щоб було забезпечено високий рівень конкуренції та справедливі умови.

У Німеччині підтримка спрямована на збереження активно діючих підприємств. Антимонопольне законодавство побудовано таким чином, щоб перешкоджати окремим суб'єктам захоплювати контроль на ринку. Також підприємства не мали можливості виходу на ринки, які історично були монополізовані державою. Лише втручання ЄС привело до появи конкуренції в таких галузях, як громадський транспорт, пошта, телекомунікації, постачання. Яскравим прикладом став ринок телекомунікацій [169, с. 10].

Німеччина спромоглася досягти найбільших успіхів серед країн ЄС у напрямках приватизації та дерегулювання. Це підтверджується адаптацією німецького законодавства до вимог і стандартів ЄС та його узгодженням з Директивами Єврокомісії. Треба відзначити, що головною нагальною вимогою є створення однакових умов для розвитку й діяльності як державних підприємств, так і для приватних.

У 2007 р. для підтримки розвитку малих підприємств прийнято закон, що надав більше свободи дій, значно спростив дозвільні процедури та усунув деякі бюрократичні перешкоди. Задля підвищення економічної привабливості та збільшення інвестицій у Німеччині зменшено податкові ставки для підприємств та скорочено бюрократичні процедури, розроблені більш прості процедури успадкування [168, с. 700]. Такий досвід цінний для дослідження й впровадження в Україні.

Реформування німецької бюрократичної системи відбувається шляхом дерегуляції. Як свідчать останні дослідження, завдяки дерегуляції у Федеральній землі Баден-Вюртемберг із 1999 до 2005 р. на 36 % зменшилася кількість прийнятих регуляторних актів та нових законів [170, с. 100]. Ще кращі показники протікання процесу дерегуляції спостерігаються в землі

Саарланд, де за період з 1999 до 2004 р. відбулося зменшення кількості різноманітних рішень та регуляторних актів із 3346 до 2456. Аналогічні показники можна спостерігати в інших федеральних землях [170, с. 101].

Для подолання бюрократичних перепон докладено багато зусиль як на федеральному рівні, так і у федеральних землях. На загальному фоні реформування системи управління особливо помітні прагнення й дії землі Баден-Вюртемберг, що призводять до зменшення бюрократичної тяганини на етапі створення нового підприємства.

За результатами опитування серед спілок та альянсів підприємців з'ясовано, що одна з найголовніших бюрократичних перешкод для молодих підприємств – обов'язкове забезпечення бухгалтерським обліком на підприємстві або письмове підтвердження, на підставі чого працівникам нараховують заробітну плату. Тому було розроблено шляхи зменшення бюрократичного тиску в межах землі Баден-Вюртемберг та внесено зміни до законів із метою покращення умов діяльності малих підприємств [174, с. 155].

Органи місцевого самоврядування надають допомогу при започаткуванні підприємства через надання інформаційного супроводження. Окремі підрозділи консультують підприємців-початківців щодо дозвільних процедур, які потрібно пройти. Практичний досвід свідчить, що добре проінформовані засновники набагато швидше здійснюють реєстрацію в різноманітних службах і мають менше проблем із дозвільними процедурами.

Відомим прикладом в Німеччині організації підтримки розвитку підприємств є м. Гайдельберг, де впроваджено «універсам послуг», або, як його ще називають, – єдине вікно. Зареєструвавшись у такому «універсамі», підприємець спілкується лише з однією особою, яка допомагає проходити різноманітні дозвільні процедури [174, с. 155]. Слід звернути увагу на головне: співробітники проходять спеціальну підготовку для виконання цих завдань. Єврокомісія в 1997 р. визнала зразковими служби Німеччини з

реєстрації підприємницької діяльності та координації формальностей при заснуванні нового підприємства й рекомендувала запровадження цього досвіду в країнах ЄС.

Поняття «універсам послуг» у багатьох країнах має свою назву. Так, наприклад, у Німеччині – це «Bürgeramt», у Франції – «Centre de formalites des entreprises (CFE)», англійці називають його «One Stop Shop» [174, с. 156]. В Україні досі існує декілька варіантів – «громадська приймальня», «приймальня для громадян», «єдиний дозвільний центр», «центр муніципальних послуг», «прозорий офіс». Центри, які надають комплексні послуги з адміністрування місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, зазвичай, називають «єдиним офісом».

Загальна кількість послуг, які надають у Німеччині «універсами послуг», складає 18 позицій. Натомість, для порівняння, у Запорізькому центрі адміністративних послуг «Єдиний дозвільний центр» (створений у грудні 2005 р.) надається 70 адміністративних послуг включно з реєстраційними та деякими внутрішніми послугами. Послуги надають вісім підрозділів міської ради (власні) і 16 державних дозвільних органів (залучені) [150].

Мала кількість процедур, що надають німецькі «універсами послуг», пов'язана із застосуванням декларативного принципу видачі документів дозвільного характеру.

В Україні також передбачено впровадження декларативного принципу, за яким суб'єкт підприємницької діяльності може виконувати господарську діяльність без отримання документів дозвільного характеру. Для цього він повинен повідомити дозвільний орган або адміністратора про те, що його матеріально-технічна база відповідає вимогам законодавства. Але повільний темп упровадження декларативного принципу поки що суттєво не вплинув на організаційні форми й зміну кількості послуг, які надають у єдиних центрах в Україні.

Корисним для нашої країни буде застосування принципу пропорційності ризику, за яким у Німеччині дозволи повинні одержувати лише підприємства, що займаються потенційно небезпечною господарською діяльністю, а в тих випадках, коли одержувати документи не обов'язково, підприємство просто повідомляє відповідні органи про те, що розпочинає роботу.

У Великій Британії також успішно застосовують декларативний принцип [39, с. 67]. У Бельгії та Данії автоматично надається право на початок ведення підприємницької діяльності, якщо за строк, установлений у законодавчому порядку, відповідна установа не надала відповіді. Така практика дає змогу скоротити час очікування підприємством дозволу на початок роботи [173, с. 156].

Такий принцип при отриманні дозвільних документів також називають «мовчазною згодою». Згідно з цим принципом, отримання дозвільних документів може бути як результатом формального рішення, так і передбачуваним рішенням. Тобто, якщо відповідний адміністративний орган не надає відповіді в зазначений термін, то підприємство має право виконувати діяльність на законній підставі [28, ст.13, п.4].

Застосування принципу «мовчазної згоди» до українських підприємців при отриманні дозвільних документів також сприятиме суттєвому зниженню адміністративного тиску.

У Німеччині державна підтримка розвитку малого та середнього підприємництва нараховує понад 500 програм як федерального, так і регіонального значення, спрямованих на підвищення інвестиційної активності. Допомога малим підприємствам проявляється також у вигляді підвищення кваліфікації та навчання співробітників за рахунок держави, у наданні доступу до економічної інформації, що стосується новітніх технологій, і наданні за рахунок державного фінансування технологічних та економічних консультацій.

На державному рівні велике значення надається формуванню економічно доцільної й доступної інфраструктури (управління, освіти, охорони здоров'я, транспортної, забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки й телекомунікаційної). Багато уваги приділяється питанням стосовно галузевого та регіонального розвитку, розповсюдження новітніх технологій та охорони довкілля.

У Німеччині не стримуються природні зміни ринку в довгостроковій і середньостроковій перспективі, тому неефективні галузі та підприємства, які не можуть адаптуватися до мінливого зовнішнього середовища, повинні залишити ринок. Також держава, спираючись на ринкові механізми, не захищає малий бізнес від конкуренції. Заходи підтримки малого підприємництва спрямовані на вирішення саме питань, пов'язаних з невеликими розмірами підприємств, порівняно з великим бізнесом. Наприклад, полегшено доступ невеликих підприємств до ринку капіталів та інноваційних технологій.

Держава також проводить інвестиційну політику стосовно науково-дослідницьких, регіональних, зовнішньоекономічних і природоохоронних цілей, із якими не може впоратися малий та середній бізнес. Істотна частка допомоги, котру виділила держава, приходиться саме на цей сегмент. Потрібно також звернути увагу на сприяння розвитку інфраструктур бізнесу, які спрямовані на посилення малого бізнесу та його конкурентоспроможність.

Окрім рішень, що приймаються на рівні федерації, громад, міських і земельних округів, у Німеччині практикується часткова передача повноважень щодо підтримки розвитку малого підприємництва таким установам, як спеціалізовані банки та деякі приватні організації, наприклад торговельно-промислові палати або палати ремісників.

Фінансову й валютну стабільність Німеччині забезпечують банківське законодавство та великі банки, такі як Бундесбанк, незалежний Центральний банк, банк розвитку KfW і Центральний європейський банк.

До інвестування у створення належної інфраструктури для малого та середнього підприємництва залучають організації сприяння розвитку економіки, бізнес-інкубатори, економічні альянси й інноваційно-технологічні центри.

Для розвитку малого бізнесу важливу роль відіграють як безпосередня фінансова допомога, яка за своєю різноманітністю та обсягом є одним із найголовніших економічних важелів, так і непряма, наприклад пільги в певних розмірах при сплаті податку на прибуток.

Основним видом прямої допомоги від держави є інвестиційні субсидії та надбавки. Вони здебільшого надаються за вимогою й на умовах, за яких повернення коштів не обов'язково.

Ще одна дієва форма надання допомоги – пільгове кредитування. Такий тип кредитування часто використовують на регіональному та федеральному рівнях. До інших видів фінансової підтримки входять гарантії від банків за кредитами й пайова участь інвесткомпаній у капіталі підприємств, за умови, якщо зазначені інвесткомпанії та банки фінансуються державою. У період кризи кредит стає одним із найважливіших стимулів для процвітання й розвитку малого бізнесу. Для вдалого початку підприємницької діяльності надаються кредити на пільгових умовах. Такий підхід збільшує зайнятість населення й сприяє зміцненню в довгостроковій перспективі малих та середніх підприємств.

При наданні пільгового кредиту малим підприємствам враховують лише їх кредитоспроможність. Отже, кредитування надається всім на рівних умовах. Комерційні банки Німеччини приймають заявки на такі кредити, видають кошти та безпосередньо працюють із клієнтами.

Пільгове кредитування передбачає:

- застосування низької процентної ставки впродовж усього терміну;
- довгий період кредитування, зазвичай 10 років, без будь-яких виплат у перші роки;
- дозволяється повертати будь-які суми в будь-який час без додаткових виплат;
- фінансування проекту до 50 % (залишок має бути наданий інвестором або за рахунок позикових коштів).

Німецький банк Deutsche Ausgleichsbank (DtA) надає понад 80 % від всіх передбачених у країні коштів на пільгове кредитування малого підприємництва в рамках програми підтримки та фінансування [153, с. 3]. Як засвідчили дослідження німецьких учених впливу політики державної підтримки малого підприємництва на розвиток «молодих» підприємств, ті, хто отримував фінансову підтримку із самого початку свого існування, здебільшого стають конкурентоспроможними й мають набагато більше шансів залишитися та продовжити діяльність, порівняно з тими, хто не отримував такої підтримки [153, с. 4].

Такі програми, як Unternehmenskredit, що перекладається як «Підприємницький кредит», Unternehmerkapital – «Підприємницький капітал» та StartGeld – «Стартові гроші», здійснюються через німецький банк розвитку KfW Mittelstandsbank. При започаткуванні нового підприємства до 40 % інвестицій можуть бути отримані без гарантій на термін до двох перших років завдяки пільговим кредитам. Такі кредити надаються терміном до двадцяти років, а їхні власники мають право не сплачувати кредитні ставки протягом перших 10 років [175, с. 27]. Бюджет федерації, на території якої розміщено банк, покриває до 60 % ризиків банку.

Такі принципи кредитування не обтяжують підприємство в перші роки існування й дають можливість успішно розвиватися, що передбачає економічні вигоди для держави в майбутніх періодах. Ураховуючи

недостатню розвиненість фінансової підтримки малого підприємництва в Україні, доцільно в цій сфері запроваджувати досвід Німеччини.

Потреба в консультаціях фахівців підприємцям-початківцям необхідна як до, так і після того, як вони розпочали роботу. Таку підтримку підприємці можуть отримати в межах спеціалізованих державних програм із консультації. Нерідко для молодих керівників проводять освітні заходи, на які запрошуюють приватні консалтингові агентства та консультаційні бюро.

У Німеччині підтримку малого підприємництва спрямовано на подолання регіональних диспропорцій, усунення «розриву» між економічно сильними й слабкими регіонами. Завдяки інвестиціям у малі підприємства рівень життя в регіонах із різним економічним становищем вирівнюється.

Велику увагу приділено інвестуванню в підприємства, які долучаються до охорони довкілля. Наприклад, пільгові кредити легше отримати, якщо проект передбачає утилізацію відходів, використання альтернативних джерел енергії, очищення повітря та водогонів. Ці положення закріплено спеціальними федеральними програмами.

Кошти, спрямовані на впровадження інноваційних технологій, складають від 24 до 37 % усіх інвестицій, передбачених федеральними програмами [160, с. 17].

Застосування новітніх технологій (наприклад передачі інформації та зв'язку) впливає на успішність розвитку й закріплення на ринку малого підприємства. Тому по всій країні відкривають навчальні технологічні центри, які консультують підприємців.

Німецькі інститути з дослідно-конструкторських розробок та науково-дослідних робіт мають велику розгалужену мережу. Серед цих інститутів наявні такі великі, як, наприклад, Max-Planck-Gesellschaft (Товариство Макса Планка) і Fraunhofer Gesellschaft (товариство Фраунгофера). До них звертаються і великі, і малі підприємства. У таких установах нерідко проводять складні дослідницькі роботи на замовлення, які не можуть

проводитися через відсутність обладнання й потенціалу навіть у найкрупніших компаніях Німеччини. Під час економічної кризи попит на замовлення лише зростає. Ця тенденція обумовлена тим, що німецькі підприємства прагнуть конкурувати на ринку інноваційних розробок.

У Німеччині існує понад 200 інноваційних центрів, котрі об'єдналися у союз німецьких технологічних і засновницьких центрів (нім. *Arbeitsgemeinschaft Deutscher Technologie- und Gründungszentren*) [163, с. 127]. На нашу думку, створення в Україні інноваційних центрів, спрямованих на роботу не лише з великими, а й із малими підприємствами, сприятиме потужному розвитку малого інноваційного підприємництва.

Муніципальні адміністрації Німеччини сприяють створенню та підтримці громадських організацій, які займаються проблемами підприємців. Завдяки таким організаціям досягається максимальний синергетичний ефект від співпраці, адже економічна політика постійно узгоджується й удосконалюється відповідно до інтересів усіх зацікавлених сторін.

Організаційно-правовою формою об'єднання в Німеччині обрано «зареєстрований союз» – форму некомерційної організації без участі капіталів та з невеликими внесками учасників. Для того, щоб стати учасником такого союзу, потрібно лише обґрунтувати зв'язок підприємства з місцевою економікою. Союз відкритий для всіх бажаючих, вийти з нього також можна без труднощів. До складу союзу можуть входити як фізичні й юридичні особи, так і державні й недержавні установи та інші союзи. Правління складається із 20 осіб, які обираються на загальних зборах, що проводяться двічі на рік і представляють усіх учасників [13, с. 293].

Незважаючи на той прогрес, якого досягла Україна за роки становлення ринкової економіки в розвитку малого підприємництва, залишаються проблемними питання вдосконалення інфраструктури підтримки підприємницької діяльності. Викладені основні положення регіональної політики підтримки малого підприємництва, які були використані в

європейських країнах, у тому числі й Німеччині, можуть послугувати орієнтиром для освоєння такого досвіду Україною.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі досліджено історичні етапи розуміння сутності малого підприємництва та його ролі в соціально-економічному розвитку регіонів; проаналізовано напрями, види й інструменти регіональної підтримки малого підприємництва в Україні та вивчено зарубіжний досвід регіональної підтримки малого підприємництва.

1. Досліджено історичні етапи вивчення сутності малого підприємництва та його ролі в соціально-економічному розвитку регіону, а саме чотири етапи або «хвилі» з акцентуванням уваги на ризику, інноваційності, особистісних якостях підприємця, управлінському аспекті. На основі еволюційного підходу до розгляду вказаних етапів і сучасних тенденцій розвитку малого підприємництва виокремлено новий етап – «п'яту хвилю», де на перший план виходять соціальна відповідальність, дослідження соціального підприємництва.

Застосовуючи структурно-логічний аналіз, уточнено роль малого підприємництва в економіці регіону через його вплив на рівень добробуту населення, діяльність великого бізнесу й економічні показники розвитку регіону. Установлено, що запорука стійкого соціально-економічного розвитку регіону – створювана малим підприємництвом пропозиція необхідних товарів (робіт, послуг) та платоспроможний попит на них із боку населення, співпраця з великими підприємствами й внесок у подолання негативних соціальних наслідків їхньої діяльності.

Конкурентні переваги та загрози розвитку малого підприємництва обумовлені його особливими характеристиками, а саме: малим розміром,

гнучкістю й сприйнятливістю до змін економічного середовища. Визначено, що особливою перешкодою в розвитку малого підприємництва регіонів є дискримінація в доступі до економічних ресурсів: фінансово-кредитних, сировинно-матеріальних, інформаційно-консультативних, техніко-технологічних, кадрових тощо. Тому необхідне становлення ефективної регіональної підтримки розвитку малого підприємництва, яка б дозволила максимально ефективно розв'язувати проблеми та стимулювати мале підприємництво до саморозвитку.

2. Досліджено основні види регіональної підтримки суб'єктів малого підприємництва в Україні: фінансову, інформаційну, консультаційну, кадрову підтримку й сприяння експортній діяльності. Встановлено, що в регіонах найбільш повно застосовують інструменти інформаційної та консультаційної підтримки, які потребують відносно невеликих витрат, але доступні значній кількості підприємств. Виявлено, що для успішного розвитку малого підприємництва потрібно посилити фінансову допомогу й стимулювання інноваційної діяльності в регіонах.

Доведено необхідність стимулювання розвитку регіону за рахунок включення до регіональної політики підтримки малого підприємництва таких його напрямів, як мале інноваційне та соціальне підприємництво. Адже конкурентоспроможність економіки регіонів у майбутньому залежить від становлення галузей перспективних технологічних укладів, у зародженні яких провідну роль відіграє мале інноваційне підприємництво. Збільшення податкових надходжень за одночасного зменшення видатків на соціальну сферу на регіональному рівні можливо досягти за рахунок розвитку соціального підприємництва, яке одночасно виконує дві функції: справляє позитивний соціальний вплив і забезпечує прибутковість, фінансову незалежність малих підприємств. Обґрунтовано недоречність віднесення регіональної підтримки суб'єктів малого підприємництва у сфері інновацій, науки й промислового виробництва до консультаційної підтримки, як це

зазначено в законодавстві. Пропонується виділити окремий вид підтримки на регіональному рівні – науково-технологічна підтримка.

3. На основі проведеного теоретичного дослідження зарубіжного досвіду визначено основні напрями вдосконалення регіональної підтримки малого підприємництва в Україні, що сприятиме розвитку регіонів. Зміцнення фінансової незалежності регіону передбачає розвиток практики надання доступних пільгових кредитів із можливістю не сплачувати ставки в перші роки та розгалужену мережу кредитно-фінансових установ, через які надається підтримка малому підприємству. Вивчений досвід у сфері інноваційної регіональної політики актуалізує створення в регіонах України інститутів дослідно-конструкторських розробок і науково-дослідних робіт, навчальних технологічних центрів. Лібералізація дозвільної системи на принципах «мовчазної згоди» та пропорційності ризику, стандартизації й уніфікації необхідна для розвитку малого підприємництва в регіонах. Дослідження досвіду зарубіжних країн свідчить про доцільність формування регіональних кластерів, що об'єднують малі підприємства.

Загалом, регіональна підтримка малого підприємництва в усіх країнах збиткова, але активно здійснюється через її непрямі соціально-економічні ефекти для розвитку регіону.

Отримані в процесі дослідження результати теоретичного розділу стали передумовою для формування методичних підходів до оцінки розвитку малого підприємництва в регіонах та ефективності регіональних програм його підтримки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕГІОНАХ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ ЙОГО ПІДТРИМКИ

2.1. Аналіз основних показників стану малого підприємництва в регіонах України

Підприємництво відіграє важливу роль в економічному розвитку регіонів та розв'язанні багатьох соціальних проблем. Насамперед, воно забезпечує зайнятість населення й формує середній клас, насичує ринок необхідними товарами та послугами, створює здорову конкуренцію, що сприятливо впливає на розвиток економіки, і забезпечує стабільність регіонів.

Таблиця 2.1

Кількість суб'єктів малого підприємництва в Україні

Суб'єкти малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва)	2010	2011	2012	2013
Малі підприємства: усього, <i>одиниць</i>	357241	354283	344048	373809
відсотків до загальної кількості суб'єктів малого підприємництва	16,5	21,1	21,8	22,0
на 10 тис. осіб наявного населення, <i>одиниць</i>	78	77	76	82
Фізичні особи-підприємці: усього, <i>одиниць</i>	1804763	1325619	1234831	1328392
відсотків до загальної кількості суб'єктів малого підприємництва	83,5	78,9	78,2	78,0
на 10 тис. осіб наявного населення, <i>одиниць</i>	394	290	271	292
Разом, <i>одиниць</i>	2162004	1679902	1578879	1702201

Протягом 2010–2012 рр. кількість суб'єктів малого підприємництва як юридичних, так і фізичних осіб, зменшувалася. У 2012 р. загальна кількість суб'єктів малого підприємництва, порівняно з показником 2010 р., зменшилася на 27 %, з них юридичних осіб – на 3,7 %, фізичних осіб-підприємців – на 31,6 % (табл. 2.1). У 2013 р. відбулося зростання

кількості малих підприємств і фізичних осіб-підприємців, відповідно, на 8,6 % і 7,6 % до показників 2012 р. Упродовж 2010–2013 рр. простежено тенденцію до збільшення частки юридичних осіб у загальній кількості суб'єктів малого підприємництва – із 16,5 % у 2010 р. до 22,0 % у 2013 р.

За даними Держкомстату України, станом на 01.01.2014 р. у структурі вітчизняного підприємництва за розмірами частка малих підприємств становила 95 %, середніх – 4,8 % і великих – 0,2 % (рис. 2.1). Протягом 2010–2013 рр. ці показники не зазнали суттєвих змін.

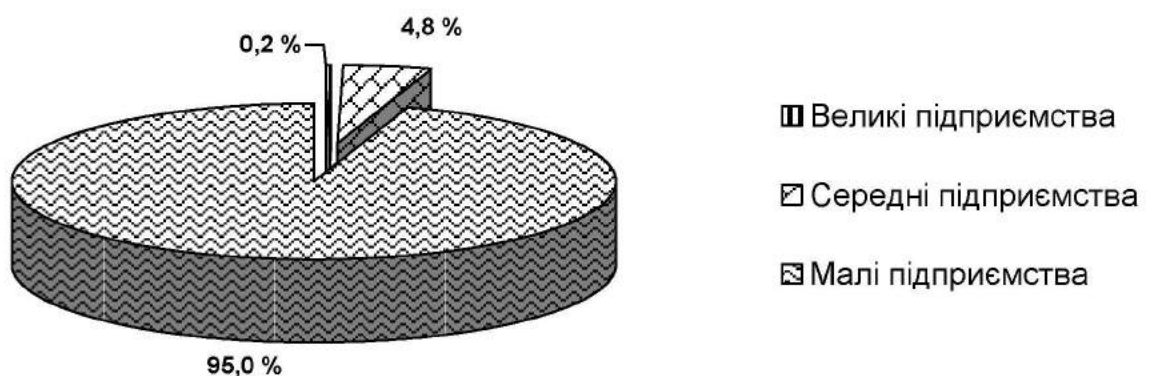

Рис. 2.1. Структура кількості підприємств в Україні станом на 01.01.2014 р.

У регіональному розрізі більшість суб'єктів малого підприємництва України здійснює свою діяльність у м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Одеській і Харківській областях. Найменша кількість суб'єктів малого підприємництва – у м. Севастополі, Чернівецькій, Рівненській та Тернопільській областях (рис. 2.2). Абсолютні показники не завжди відображають реальний стан справ, тому доцільне дослідження відносного показника, а саме кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення.

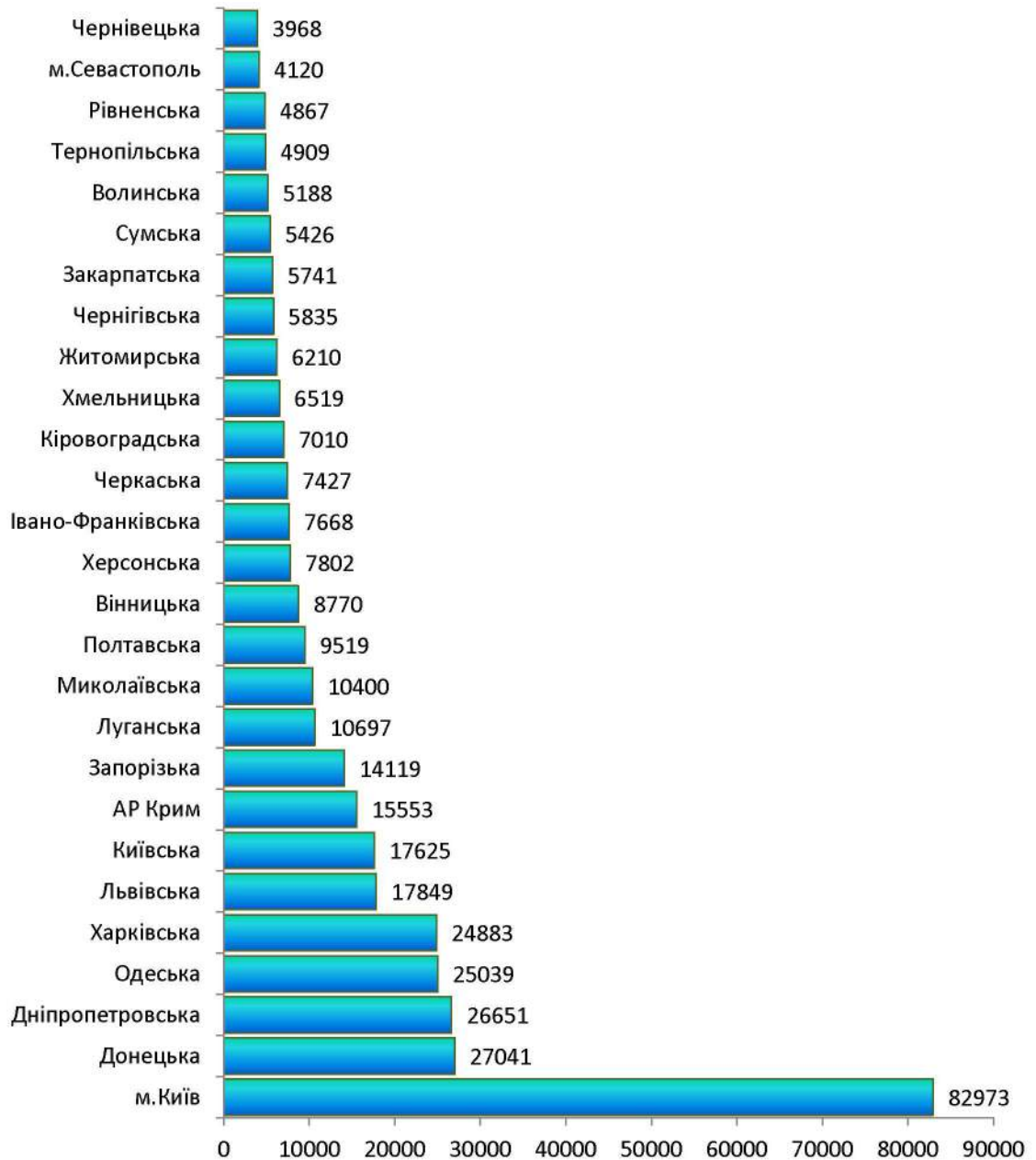

Рис. 2.2. Кількість малих підприємств за регіонами України у 2013 р. (одиниць)

У 2013 р. загальна кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України становила 82 одиниці, що на 7,9 % більше, ніж у 2012 р. Кількість фізичних осіб-підприємців на 10 тис. осіб наявного населення також зросла у 2013 р., порівняно з 2012 р., на 7,7 % і становить 292 одиниці.

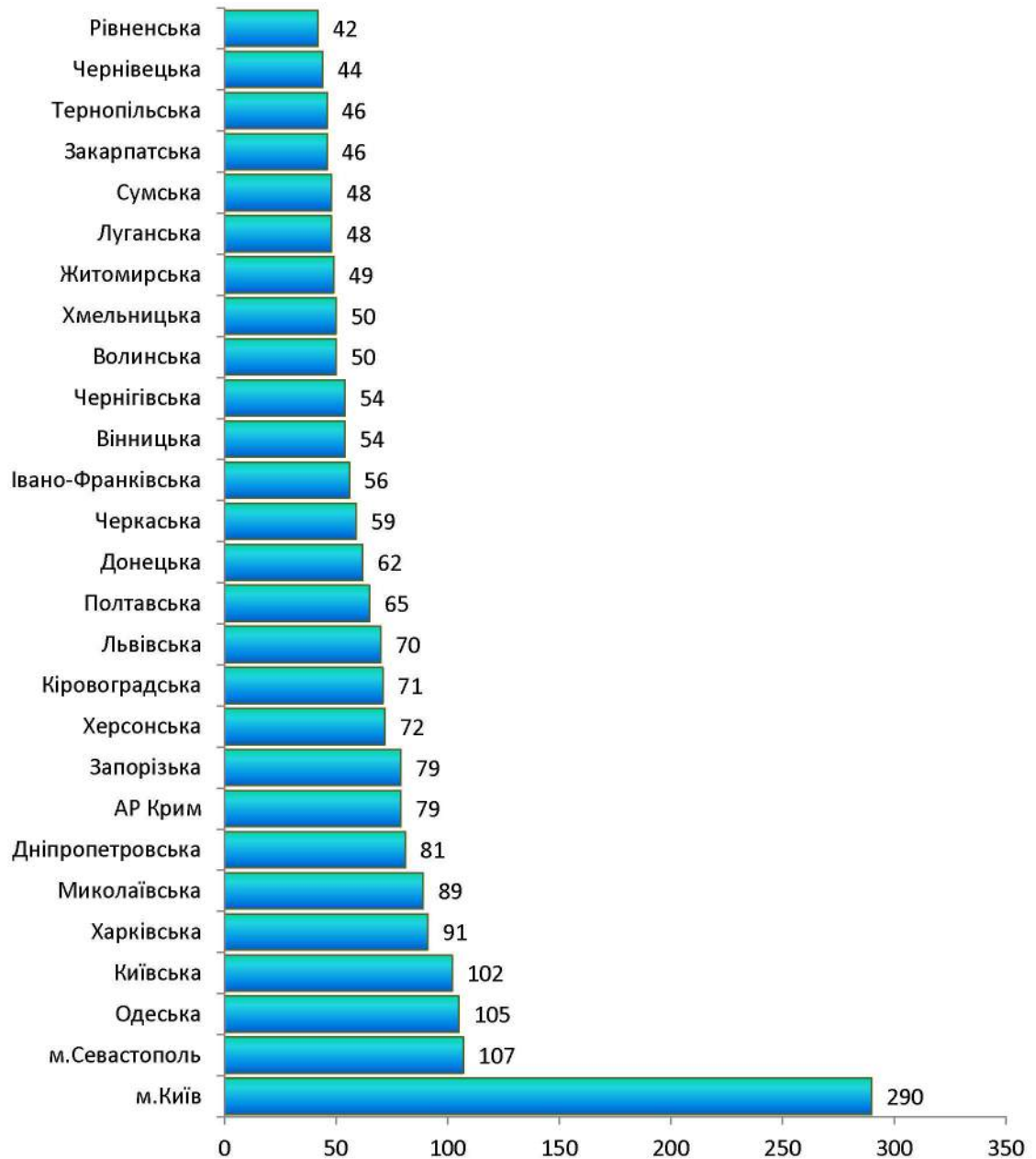

Рис. 2.3. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення за регіонами України у 2013 р. (одиниць)

У регіональному розрізі найкращі показники кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України в містах Києві (290 одиниць) і Севастополі (107 одиниць), Одеській (105 одиниць), Київській (102 одиниці), Харківській (91 одиниця) і Миколаївській (89 одиниць) областях. Отже, м. Севастополь переміщується з останніх місць за абсолютними показниками кількості малих підприємств на лідируючі

позиції. А відносні показники Донецької області значно менші за середні по Україні. Найнижчі показники кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України в Рівненській (42 одиниці), Чернівецькій (44 одиниці), Тернопільській (46 одиниць), Закарпатській (46 одиниць) областях (рис. 2.3).

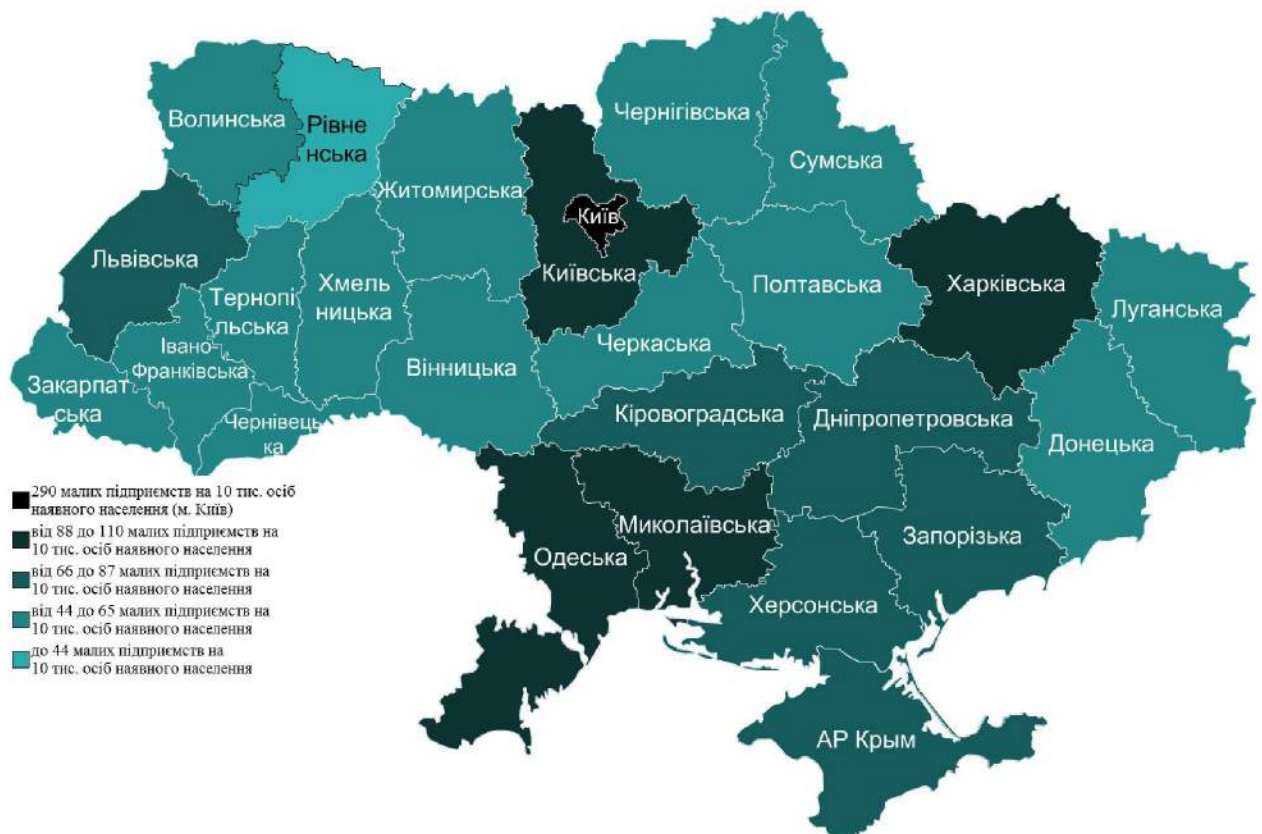

Рис. 2.4. Картографічне представлення кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення за регіонами України у 2013 р. (одиниць)*

* згруповано дисертантом

Картографічне представлення (рис. 2.4) дає змогу згрупувати регіони України за щільністю розміщення малих підприємств: висока (м. Севастополь, Одеська, Харківська, Київська і Миколаївська області), середня (Львівська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Запорізька та Херсонська області, АР Крим), низька (Чернівецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Хмельницька, Житомирська,

Вінницька, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Луганська й Донецька області). Для зручності, до групування не входять регіони з найбільшим (м. Київ) і найменшим (Рівненська область) показником.

За даними Держкомстату України, у 2013 р. загальний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктами підприємницької діяльності склав 4334453,1 млн грн.

Частка продукції, реалізованої суб'єктами малого підприємництва у відсотках до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктами підприємницької діяльності становила 21,9 %. У структурі обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктами малого підприємництва частка малих підприємств склала 75,8 %, а фізичних осіб-підприємців – 24,2 % (рис. 2.5).

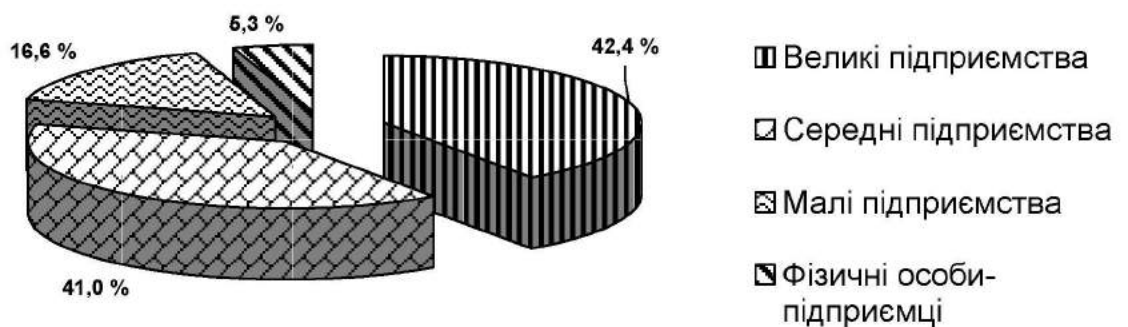

Рис. 2.5. *Питома вага підприємств в обсязі реалізованої продукції за 2013 р.*

У розподілі за видами економічної діяльності пріоритетними сферами діяльності суб'єктів малого підприємництва залишаються торгівля та сфера послуг, питома вага яких від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) сумарно становить 69,3 %.

У 2010–2013 рр. простежено тенденцію до зростання обсягів реалізованої суб'єктами малого підприємництва продукції: у 2011 р. – на 3,7 % до попереднього року, у 2012 р. – 13,4 % до попереднього року, а у 2013 р. – на 1,9 % до попереднього року. У структурі обсягів реалізованої

суб'єктами малого підприємництва продукції значно переважає частка юридичних осіб (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Обсяги реалізованої суб'єктами малого підприємництва
продукції (товарів, послуг)**

Суб'єкти малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва)	2010	2011	2012	2013
Малі підприємства: обсяги реалізованої продукції, <i>млн грн</i>	568267,1	607782,4	672653,4	670258,5
відсотків до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг)	72,9	75,2	73,4	71,8
фізичні особи-підприємці: обсяги реалізованої продукції, <i>млн грн</i>	210930,7	199994,6	243633,8	263459,2
відсотків до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг)	27,1	24,8	26,6	28,2
Разом, <i>млн грн</i>	779197,8	807777,0	916287,2	933717,7

Для дослідження впливу обсягів реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) на валовий регіональний продукт використано кореляційно-регресійний аналіз.

При кореляційному зв'язку під впливом змін багатьох факторів, частина з яких невідома, змінюється середня величина результативної ознаки.

Кореляційно-регресійний аналіз полягає в аналізі статистичної моделі у вигляді рівняння регресії. Рівняння регресії – це рівняння кореляційного зв'язку, яке наближено, але досить точно виражає залежність результативної ознаки від однієї чи декількох факторних ознак.

Рівняння регресії характеризує зміну середнього значення результативної ознаки y від зміни факторної ознаки x , і у випадку лінійної залежності описується так:

$$\hat{y}_x = a_0 + a_1 x, \quad (2.1)$$

де \hat{y}_x – згладжене середнє значення результативної ознаки;

a_0 – параметр рівняння, дорівнює значенню y при $x=0$;

a_1 – параметр рівняння, коефіцієнт регресії, що вказує на те, наскільки зміниться результативна ознака y при зміні факторної ознаки x на одиницю.

Параметри рівняння зв'язку визначаються за способом найменших квадратів складеної й розв'язаної системи двох рівнянь із двома невідомими:

$$\begin{cases} a_0 = \frac{\sum x^2 \sum y - \sum x \sum xy}{n \sum x^2 - \sum x \sum x} \\ a_1 = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{n \sum x^2 - \sum x \sum x} \end{cases} \quad (2.2)$$

де n – кількість одиниць у порівнюваних рядах.

Для визначення щільності кореляційного зв'язку потрібно обчислити дисперсію відхилень y і \hat{y}_x , тобто залишкову дисперсію, яка зумовлена впливом усіх факторів, крім x . Різниця між загальною й залишковою дисперсіями дає теоретичну (факторну) дисперсію, яка вимірює варіацію, зумовлену фактором x . На зіставленні цієї різниці із загальною дисперсією побудовано індекс кореляції, або теоретичне кореляційне відношення:

$$R = \sqrt{\frac{\sigma_y^2}{\sigma_{заг}^2}}, \quad (2.3)$$

де σ_y^2 – факторна дисперсія;

$\sigma_{заг}^2$ – загальна дисперсія.

Коефіцієнт детермінації R^2 характеризує ту частину варіації, результативна ознака \hat{y}_x якої відповідає лінійному рівнянню регресії.

Істотність зв'язку коефіцієнта детермінації R^2 перевіряють за допомогою таблиці критеріїв Фішера для п'ятивідсоткового рівня значущості. Фактичне значення критерію визначають за формулою:

$$F_\phi = \frac{R^2}{1-R^2} * \frac{k_2}{k_1}, \quad (2.4)$$

де k_1 і k_2 – ступені свободи.

Якщо критичне значення менше від фактичного – це підтверджує істотність кореляційного зв'язку між досліджуваними ознаками.

Отже, на основі показників за 2012 р., розрахуємо рівняння регресійної залежності валового регіонального продукту регіонів України (y) від обсягів

реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) (x) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Розрахунок рівняння залежності валового регіонального продукту від обсягів реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг)

Регіон	x	y	x^2	xy	y^2	\hat{y}_x
АР Крим	16703,6	44536	279010253,0	743911529,6	1983455296	42570,2
Вінницька	13386	33024	179184996,0	442059264,0	1090584576	37934,8
Волинська	7191,7	20005	51720548,9	143869958,5	400200025	29280,1
Дніпропетровська	56446,6	147970	3186218651,6	8352403402	21895120900	98099,6
Донецька	55044,9	170775	3029941016,0	9400292797,5	29164100625	96141,1
Житомирська	7787,7	24849	60648271,3	193516557,3	617472801	30112,8
Закарпатська	5467,8	21404	29896836,8	117032791,2	458131216	26871,4
Запорізька	21236,3	54828	450980437,7	1164343856,4	3006109584	48903,3
Івано-Франківська	7916,5	32286	62670972,3	255592119	1042385796	30292,8
Київська	37440,9	69663	1401820992,8	2608245416,7	4852933569	71544,6
Кіровоградська	12243,5	22056	149903292,3	270042636,0	486467136	36338,5
Луганська	17433,5	58767	303926922,3	1024514494,5	3453560289	43590,0
Львівська	25389,6	61962	644631788,2	1573190395,2	3839289444	54706,4
Миколаївська	13547	29205	183521209,0	395640135,0	852932025	38159,8
Одеська	38767,2	64743	1502895795,8	2509904829,6	4191656049	73397,7
Полтавська	16857,3	56580	284168563,3	953786034,0	3201296400	42784,9
Рівненська	6609,2	21795	43681524,6	144047514,0	475022025	28466,2
Сумська	8046,5	24933	64746162,3	200623384,5	621654489	30474,4
Тернопільська	5978,9	17957	35747245,2	107363107,3	322453849	27585,5
Харківська	43841,3	82223	1922059585,7	3604763209,9	6760621729	80487,3
Херсонська	10992,4	19357	120832857,8	212779886,8	374693449	34590,4
Хмельницька	8472,7	26237	71786645,3	222298229,9	688380169	31069,9
Черкаська	13381,2	31265	179056513,4	418363218,0	977500225	37928,1
Чернівецька	4319,3	13166	18656352,5	56867903,8	173343556	25266,7
Чернігівська	7693,9	23934	59196097,2	184145802,6	572836356	29981,7
м. Київ	205577,7	275685	42262190737,3	56674688224,5	76002219225	306467,4
м. Севастополь	4880,2	9891	23816352,0	48270058,2	97831881	26050,4
Разом	672653,4	1459096	56602910620	92022556756	167602252684	1459096

Здійснивши розрахунки, отримаємо таке рівняння регресії:

$$\hat{y}_x = 19231,72 + 1,4x,$$

при індексі кореляції $R=0,94$, розрахованому критерію Фішера $F_{\phi}=177,3$, що більше $F_{кр}=4,24$, та коефіцієнті кореляції $r=0,94$, який підтверджує правильність індексу кореляції й показує, що зв'язок прямий і високий (рис. 2.6).

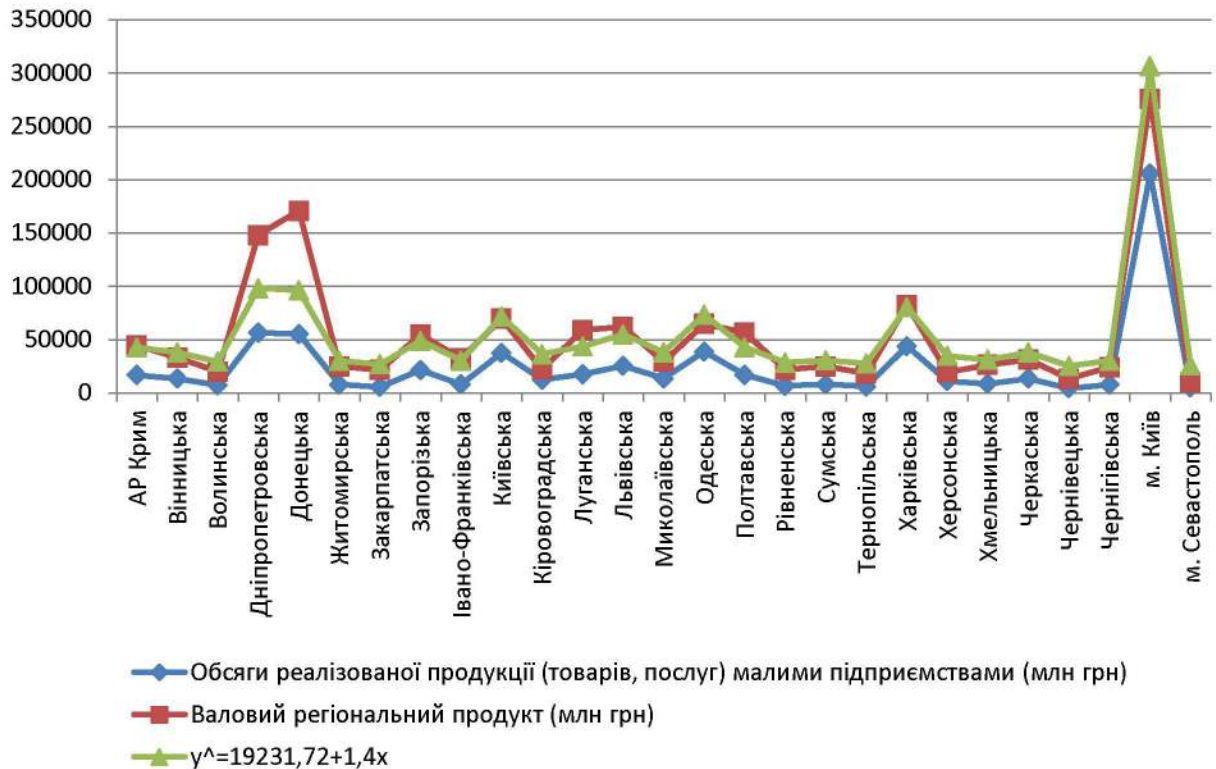

Рис. 2.6. Розрахована модель залежності валового регіонального продукту від обсягів реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) у 2012 р.

Важливим індикатором є коефіцієнт регресії, що показує: при зростанні обсягів реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) на 1 млн грн валовий регіональний продукт збільшується на 1,4 млн грн.

Отже, ми підтвердили, що розвиток малого підприємництва, який обумовлює зростання обсягів реалізованої малими підприємствами продукції, безпосередньо впливає на збільшення валового регіонального продукту, а отже, сприяє економічному розвитку регіону.

За інформацією Державної фіскальної служби України загальна кількість платників податків, які перебували на обліку станом на 01.01.2013 р., становила 3 853 720 осіб (із яких 1 204 893 юридичних осіб, 2 648 827 фізичних осіб), що на 1 % перевищує показник попереднього року (3 849 880 осіб) [3, с. 7].

Показник кількості юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які обрали спрощену систему оподаткування – у 2012 р. становив 25,5 % від загальної кількості юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, котрі сплачували податки, або на 5,4 % більше, ніж відповідний показник 2011 р. (141 069 осіб) [3, с. 8].

Показник кількості фізичних осіб-підприємців, котрі обрали загальну систему оподаткування, у 2012 р. становив 672 923 особи або 34,6 % від загальної кількості фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які сплачували податки, що на 14 % більше, ніж відповідний показник попереднього року (588 840 осіб). У 2012 р. показник кількості фізичних осіб-підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування, становив 1 271 687 особи або 65,4 % від загальної кількості фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які сплачували податки, що на 21 % більше, ніж у 2011 р. (1 051 090 осіб) [3, с. 8].

Як видно з вищенаведених даних, у 2012 р. залишається стійка тенденція до зростання загальної кількості платників єдиного податку фізичних і юридичних осіб. Одночасно впродовж останніх семи років простежено щорічне зменшення кількості найманих працівників не лише в платників єдиного податку, а й у цілому у сфері малого підприємництва [3, с. 9].

Ураховуючи наслідки фінансової кризи 2008–2010 рр., надходження до бюджетів усіх рівнів від суб'єктів малого підприємництва зі сплати податків і зборів мають тенденцію до повільного зростання. Так, до Зведеного бюджету за 2012 р. від суб'єктів малого й середнього підприємництва надійшло 289319,0 млн грн, що на 8,6 % більше, ніж за попередній рік [3, с. 9].

Так, у суб'єктів малого підприємництва у 2013 р. працювало 2843,9 тис. осіб. Зокрема, у суб'єктів малого підприємництва (юридичних осіб) – 1891,8 тис. осіб, у фізичних осіб-підприємців – 952,1 тис. осіб. Порівняно з відповідними показниками 2012 р., кількість найманих працівників у суб'єктів малого підприємництва зменшилася на 3,6 % (було 2950,7 тис. осіб). Відповідно, у юридичних осіб цей показник зменшився

на 3,1 % (1951,6 тис. осіб), а у фізичних осіб-підприємців – на 4,7 % (999,1 тис. осіб).

У 2013 р. кількість зайнятих працівників на малих підприємствах становила 2010,7 тис. осіб, або 27,1 % від загальної кількості зайнятих по Україні.

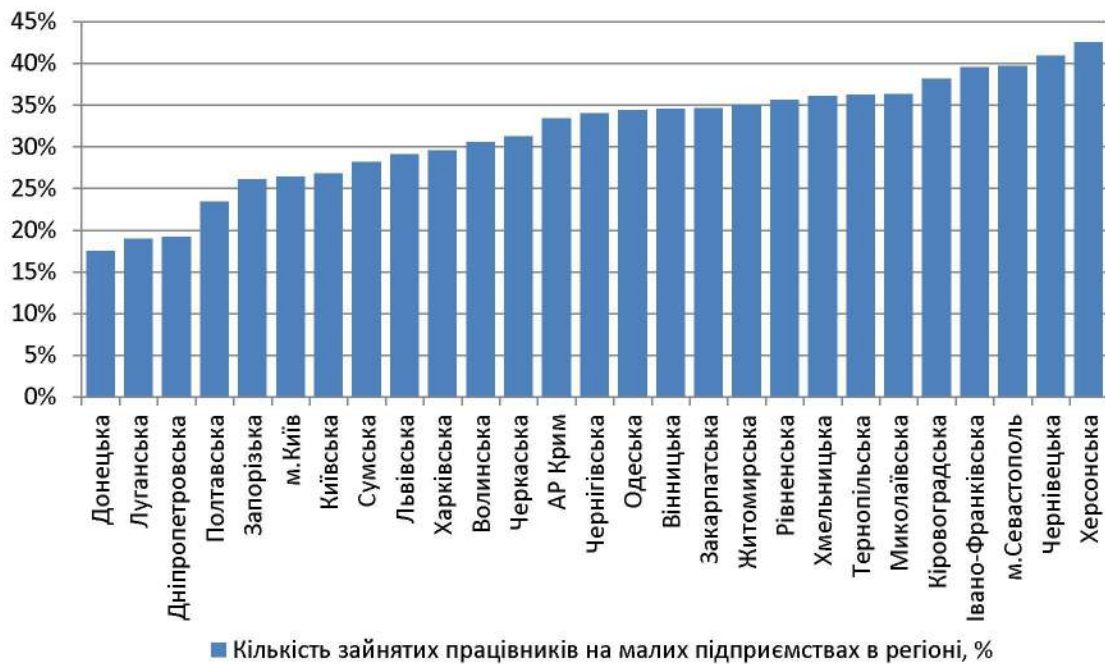

Рис. 2.7. Частка кількості зайнятих працівників на малих підприємствах у загальній кількості зайнятих працівників на підприємствах регіонів у 2013 р.

Найбільша частка зайнятих працівників на малих підприємствах у Херсонській (42,5 %), Чернівецькій (40,9 %), Івано-Франківській (39,6 %), Кіровоградській (38,1 %) областях і м. Севастополі (39,7 %). Найменша частка зайнятих працівників на малих підприємствах від загальної кількості зайнятих на підприємствах спостерігається в Донецькій (17,5 %), Луганській (19 %), Дніпропетровській (19,2 %), Полтавській (23,4 %) областях (рис. 2.7).

За останні роки відбулися позитивні зрушення щодо оплати праці найманих осіб у суб'єктів малого підприємництва, але все одно середньомісячна заробітна плата найманих працівників у сфері малого

підприємництва значно нижча, ніж у сфері великого бізнесу. Так, у 2011 р. вона становила [3, с. 10]:

- у суб'єктів малого підприємництва (юридичних осіб) – 1530,9 грн;
- у суб'єктів малого підприємництва (фізичних осіб) – 1104,5 грн.

У 2012 р. заробітна плата, хоча й повільними темпами, але зростала, і на кінець року становила:

- у суб'єктів малого підприємництва (юридичних осіб) – 1632,1 грн (збільшення на 6,6 %);
- у суб'єктів малого підприємництва (фізичних осіб) – 1614,2 грн (збільшення на 46,1 %).

Від загальноукраїнських показників перейдемо до показників розвитку малого підприємництва в Запорізькій області.

Промисловість Запорізької області – потужний індустріальний комплекс. В області представлено практично всі основні галузі промисловості, серед яких провідне місце займають електроенергетика, металургія, машинобудування, металообробка та хімічна промисловість.

Запорізька область входить у п'ятірку лідерів серед українських регіонів за обсягами зовнішньої торгівлі. Протягом 2012 р. зовнішньоторговельні відносини підтримувались із партнерами 142 країн світу. За січень–листопад 2012 р. експорт товарів становив 3689,2 млн дол. США, імпорт – 1828,3 млн дол. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало 1860,9 млн дол. Запорізька область зайняла з експорту п'яте місце, з імпорту – десяте (відповідно 5,8 % і 2,4 % обсягів України) [54].

За результатами оцінки діяльності обласних державних адміністрацій у 2011 р., яка проводиться відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 № 650, за показником «Підтримка бізнесу» серед регіонів України Запорізька область посіла восьме місце.

За рівнем розвитку бізнесу, за даними рейтингу конкурентоспроможності регіонів України 2013 р., який проводить фонд «Ефективне управління», Запорізька область посідала шосте місце в Україні.

На основі даних про кількість малих підприємств Запорізької області за 2001–2013 рр., за допомогою методу аналітичного вирівнювання розрахуємо модель зміни кількості малих підприємств у часі (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Розрахунок рівняння тренду кількості малих підприємств
Запорізької області**

Рік	Кількість малих підприємств (y)	t	$y \cdot t$	t^2	y_t	$y - y_t$
2001	8687	-6	-52122	36	9621,84	-934,84
2002	9781	-5	-48905	25	10078,67	-297,67
2003	10730	-4	-42920	16	10535,51	194,49
2004	10839	-3	-32517	9	10992,34	-153,34
2005	11577	-2	-23154	4	11449,18	127,82
2006	11718	-1	-11718	1	11906,01	-188,01
2007	12625	0	0	0	12362,85	262,15
2008	14284	1	14284	1	12819,68	1464,32
2009	14855	2	29710	4	13276,52	1578,48
2010	13789	3	41367	9	13733,35	55,65
2011	14160	4	56640	16	14190,19	-30,19
2012	13553	5	67765	25	14647,02	-1094,02
2013	14119	6	84714	36	15103,86	-984,86
Разом	160717	0	83144	182	160717,00	0,00

Аналітичне вирівнювання – найбільш ефективний метод виявлення тенденції динаміки. Його суть полягає в тому, що вихідний ряд динаміки описують рівнянням тренду, яке розглядається як аналітичний вираз загальної тенденції зміни в часі (тренду). Ураховуючи поставлену мету, використаємо лінійне рівняння тренду:

$$y_t = a_0 + a_1 t, \quad (2.5)$$

де a_0 та a_1 – параметри рівняння.

Параметри a_0 та a_1 знаходимо із системи нормальних рівнянь методом найменших квадратів. Для спрощення підрахунків параметр часу t задають таким чином, щоб $\sum t = 0$. Тоді

$$a_0 = \frac{\sum y}{n}, \quad (2.6)$$

$$a_1 = \frac{\sum yt}{\sum t^2}. \quad (2.7)$$

Параметр a_1 показує, на скільки одиниць у середньому змінюється показник за одиницю часу. Вирівняні (розрахункові) значення одержують за допомогою підстановки в одержане рівняння тренду заданих значень t .

Для оцінки адекватності трендового рівняння реальному процесу використовуємо коефіцієнт детермінації.

Здійснивши розрахунки, отримаємо таку модель тренду кількості малих підприємств Запорізької області:

$$y_t = 12362,8 + 456,8t.$$

Отже, у середньому за рік кількість малих підприємств Запорізької області зростає на 457 одиниць (рис. 2.8).

Коефіцієнт детермінації $R^2=0,99$. Це свідчить, що рівняння тренду достатньою мірою описує ряд динаміки та є правильним й адекватним.

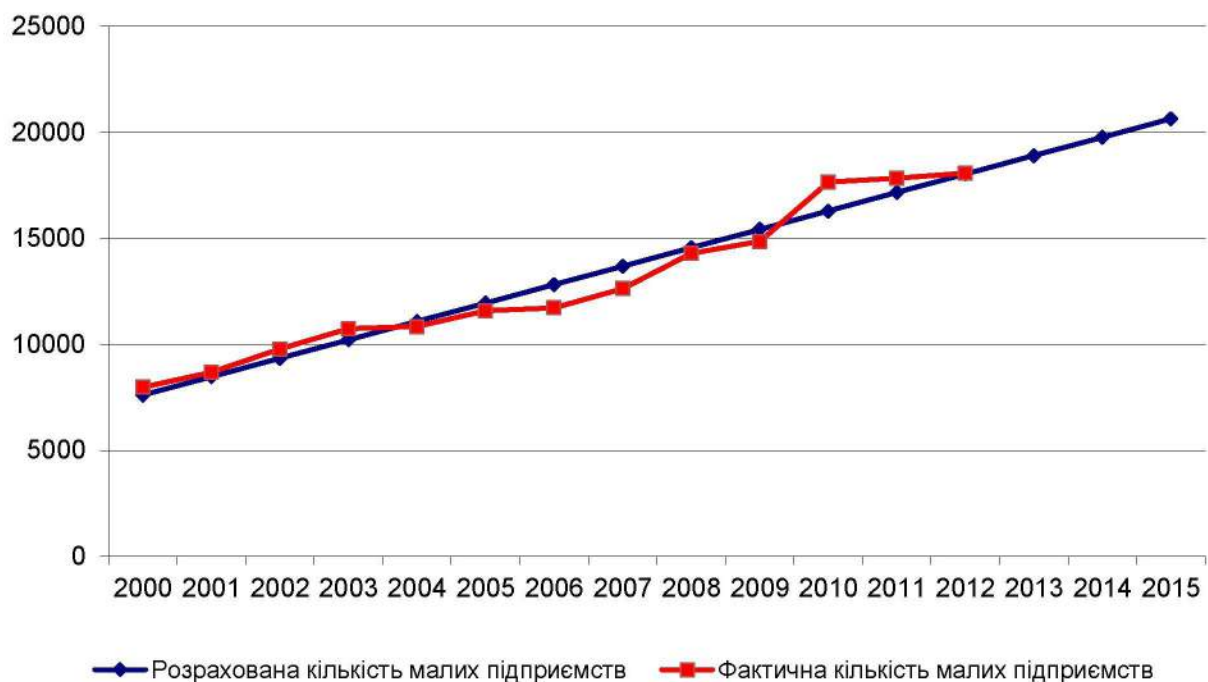

Рис. 2.8. Розраховане рівняння тренду кількості малих підприємств Запорізької області

Використовуючи розраховане рівняння тренду, можна спрогнозувати кількість малих підприємств Запорізької області в майбутніх періодах. Так, у 2014 р. цей показник має становити 15 561, а у 2015 р. – 16 018 одиниць.

У 2011 р. відбулося зменшення кількості фізичних осіб-підприємців до 110 125 осіб, або 96,5 % від показника 2010 р., у 2012 р. – до 105 571 осіб, або 99 % від показника 2011 р. Основною причиною зменшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності є їх вразливість до змін у законодавстві, що регулює підприємницьку діяльність, зокрема, щодо оподаткування та дозвільної системи [53, с. 2].

Із початку 2013 р. відбулося збільшення кількості фізичних осіб-підприємців до 118 397 осіб, або 112,1 % до показника 2012 р.

На 10 тис. осіб наявного населення області у 2013 р. припадало 79 малих підприємств, що на 3,4 % більше від показника 2012 р.

За даними Державного комітету статистики України (табл. 2.5), відсоток кількості малих підприємств від загальної кількості підприємств по регіону в Запорізькій області дещо менший за аналогічний загальноукраїнський показник [137, с. 309].

Таблиця 2.5

Динаміка кількості малих підприємств Запорізької області

Показники кількості малих підприємств Запорізької області	2010	2011	2012	2013
У % до загальної кількості малих підприємств по Україні	3,9	4,0	3,9	3,8
У % до загальної кількості підприємств по регіону	94,5	94,8	94,8	95,5
На 10 тис. осіб наявного населення	76	79	76	79

До того ж динаміка змін кількості малих підприємств свідчить про рівень економічної активності населення. Цікаво, що вона досить відмінна в різних видах економічної діяльності.

За даними Головного управління статистики в Запорізькій області, кількість зайнятих¹ працівників на малих підприємствах у 2013 р. склала 76,6 тис. осіб, або на 5,5 % нижче, ніж у 2012 р. Це 26,2 % від загальної кількості зайнятих працівників на підприємствах області. Кількість

¹ із урахуванням тих, хто працює за договорами та за сумісництвом, а також неоплачуваних працівників (власників, засновників підприємства й членів їхніх сімей).

найманих² працівників склала 71,4 тис. осіб і до показника 2012 р. зменшилася на 6,3 %, У 2013 р. чисельність найманих працівників на малих підприємствах склала 24,9 % від загальної кількості найманих працівників по області (рис. 2.9).

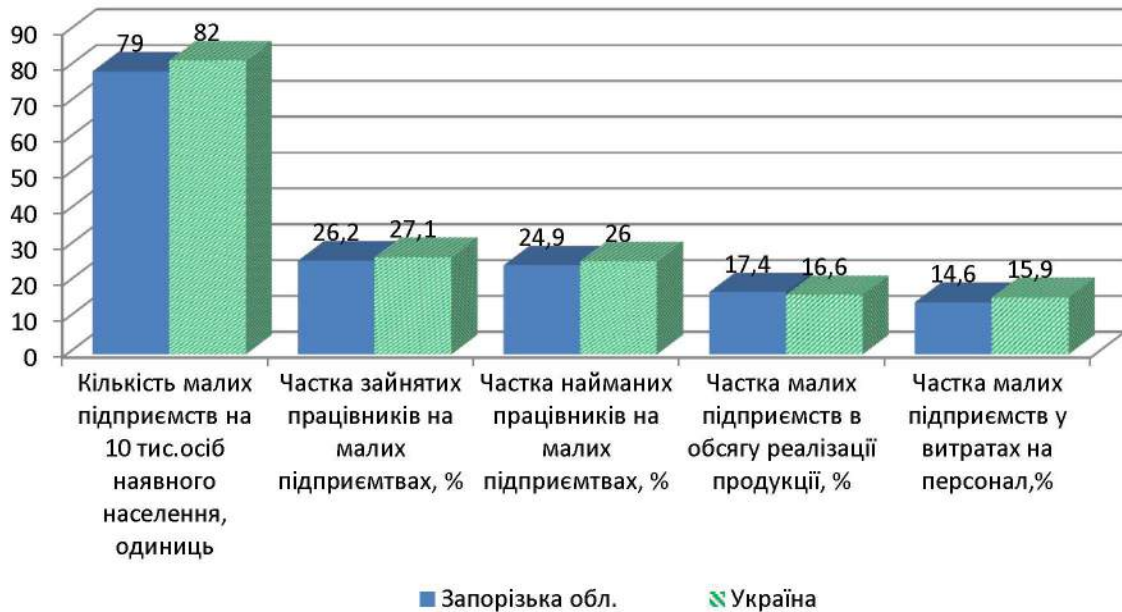

Рис. 2.9. Порівняння показників діяльності малих підприємств у Запорізькій області із середніми показниками по Україні (2013 р.)

Частки зайнятих і найманих працівників, витрат на персонал на малих підприємствах Запорізької області нижчі за середні показники по Україні, але обсяг реалізованої малими підприємствами продукції у відсотках до загального обсягу реалізованої підприємствами продукції перевищує середній по Україні.

Витрати на оплату праці найманих працівників малих підприємств у 2012 р. склали 1498904,9 тис. грн, або 116,8 % до відповідного показника 2011 р. (1283426 тис. грн).

² із урахуванням штатних та позаштатних (працюючих за договорами і зовнішніх сумісників) працівників.

У 2013 р. витрати на персонал на малих підприємствах Запорізької області становили 2021,1 млн грн, або 14,6 % від загальних витрат на персонал регіону.

Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника на малому підприємстві у 2011 р. склала 1359,15 грн, що на 19,1 % вище, ніж у 2010 р. Одночасно цей показник склав 52,1 % середньої заробітної плати по області.

За підсумками 2012 р. середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника малого підприємства становить 1639 грн, або 55,9 % середньої заробітної плати по області.

Обсяг реалізованої малими підприємствами продукції (робіт, послуг) за 2013 р. склав майже 19723,6 млн грн, що становило 17,4 % загального обсягу реалізованої продукції по регіону (у 2012 р. – 17,1 % загальнообласного обсягу).

Найбільшу питому вагу в обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг), як і в попередні роки, займали малі підприємства, які здійснюють діяльність у сфері торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (57,9 %). У розрахунку на 1 особу обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств склав 245,4 тис. грн [53, с. 2].

Успішна господарська діяльність малих підприємств – важливий фактор наповнення бюджету. За даними Державної податкової служби, у Запорізькій області обсяг надходжень від діяльності суб'єктів підприємницької діяльності до бюджетів усіх рівнів, за підсумками 2011 р., склав 1101,5 млн грн (або 134,5 % від показника 2010 р.), у тому числі до місцевого бюджету – 506,8 млн грн (у 2010 р. – 818,9 млн грн та 360,6 млн грн відповідно). Питома вага надходжень до зведеного бюджету області у 2011 р. залишилася на рівні 2010 р. і склала 19,4 %.

У 2012 р. обсяг надходжень від діяльності суб'єктів малого підприємництва до бюджетів усіх рівнів склав 1327,6 млн грн (або 120,5 % до 2011 р.), у тому числі до місцевого бюджету – 649,7 млн грн. Питома вага

надходжень від діяльності суб'єктів малого підприємництва до зведеного бюджету області становила 22,5 %.

Таблиця 2.6

Показники діяльності малих підприємств Запорізької області

Показник \ Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств, млн грн	16938,6	17972,6	16308,2	16681,0	19097,7	21236,3
Податкові надходження від діяльності суб'єктів малого підприємництва до зведеного бюджету, млн грн	428,3	633,5	594,8	818,9	1101,5	1327,6

Для виявлення залежності обсягів податкових надходжень до зведеного бюджету від діяльності малих підприємств Запорізької області від кількості малих підприємств й обсягів реалізованої продукції використаємо кореляційно-регресійний аналіз.

Отже, на основі таблиці 2.6 розрахуємо рівняння регресійної залежності податкових надходжень від малих підприємств Запорізької області (y) від обсягів реалізованої ними продукції (x) (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Розрахунок рівняння залежності податкових надходжень від малих підприємств Запорізької області від обсягів реалізованої ними продукції

Рік	x	y	x^2	xy	y^2	$\hat{y}_x = 0,16x - 2039,65$
2007	16939	428	286916170	7254802	183441	643
2008	17973	634	323014351	11385642	401322	807
2009	16308	595	265957387	9700117	353787	543
2010	16681	819	278255761	13660071	670597	602
2011	19098	1102	364722145	21036117	1213302	985
2012	21236	1328	450980438	28193312	1762522	1324
Разом	108234	4905	1969846252	91230061	4584971	4905

Нами одержано рівняння регресії:

$$\hat{y}_x = 0,16x - 2039,65$$

при індексі кореляції $R=0,87$, розрахованому критерію Фішера $F_{\phi}=12,53$, що більше $F_{кр}=7,71$, та коефіцієнту кореляції $r=0,87$, який підтверджує правильність індексу кореляції й показує, що зв'язок прямий і високий (рис. 2.10).

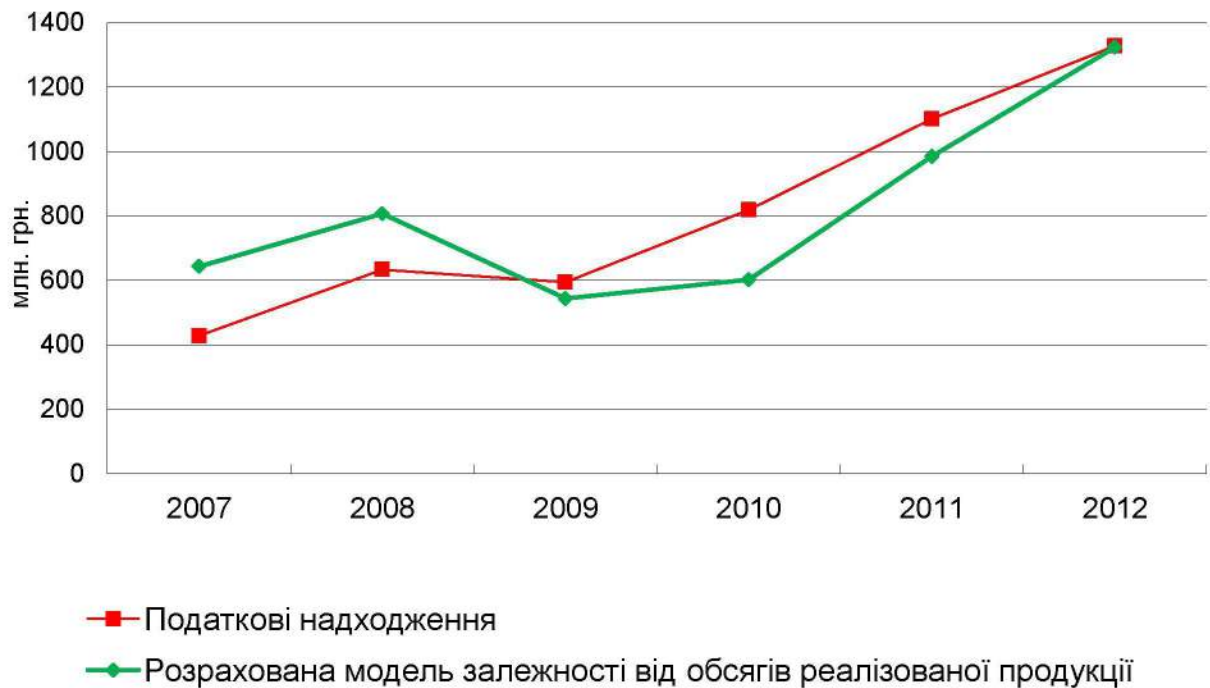

Рис. 2.10. Розрахована модель залежності податкових надходжень до зведеного бюджету від малих підприємств Запорізької області від обсягів реалізованої ними продукції

Коефіцієнт регресії показує, що при зростанні обсягів реалізованої продукції малими підприємствами Запорізької області на 1 млн грн зведений бюджет отримує 0,16 млн грн податкових надходжень.

Нами досліджено залежність обсягів реалізованої продукції малими підприємствами Запорізької області (y) від їх кількості (x). У результаті отримано рівняння регресії: $\hat{y}_x = 0,47x + 10607,38$, але індекс кореляції R склав 0,57, а розрахований критерій Фішера $F_{\phi}=1,93$ суттєво менше $F_{кр}=7,71$, це дає підставу для висновку, що зв'язок між кількістю суб'єктів малого підприємництва і обсягами реалізованої ними продукції є слабким. На нашу

думку, це пов'язано з великою кількістю економічно неактивних підприємств. На обсяги реалізації продукції малими підприємствами Запорізької області впливають й інші значущі чинники, наприклад кон'юнктура ринку, загальний економічний спад або розквіт.

Отримані результати можуть свідчити про діяльності малих підприємств регіону в «тіньовому» секторі, що унеможливорює адекватну оцінку обсягів реалізованої продукції. Як зазначалося вище, зв'язок між податковими надходженнями від малих підприємств Запорізької області та обсягами реалізованої ними продукції тісний, прямо пропорційний, але якщо насправді «тіньові» обсяги реалізації вищі, то виходить, що розрахований зв'язок є неправильними. Отже, бюджет недоотримує значні податкові надходження. Не слід виключати й можливість утворення фіктивних, «транзитних» підприємств для участі в незаконних схемах «відмивання» грошей.

Із року в рік підприємці нарікають на надмірне податкове навантаження, неможливість отримати свідоцтво платника ПДВ, вимагають спрощення та зменшення оподаткування. Останнім часом почастишали заяви підприємців про неправомірні дії представників податкових органів, зокрема затягування термінів перевірки, призначення штрафів за неіснуючі помилки в роботі, бо виявляється: у податкових органів є «план» стягнень за результатами перевірки й виконати його в правовому полі не реально. Це також підштовхує підприємців до роботи в тіні та впливає на кількість малих підприємств.

Запорізька область як промисловий регіон має значний потенціал до утворення кластерів.

На сьогодні на території Запорізької області функціонують три кластери:

– інноваційно-технологічний машинобудівний кластер «АгроБУМ» в м. Мелітополі (виробництво інноваційного конкурентоспроможного продукту в області сільгоспмашинобудування за участю малого, середнього бізнесу та науки);

– кластер бджільництва – «Бджола не знає кордонів»;

– харчовий кластер – «Купуй запорізьке – обирай своє».

До складу інноваційно-технологічного машинобудівного кластеру «АгроБУМ» у місті Мелітополі входять понад 30 учасників: представники малого й середнього бізнесу, науковці Таврійського державного агротехнологічного університету та представники місцевих органів влади. Асортимент пропонованої продукції складається із 6000 найменувань. Економічний ефект від створення кластера – поява додаткових 10 контрактів на суму 780 000 доларів США. Наступним етапом роботи розвитку машинобудівного кластера «АгроБУМ» є створення індустріального (промислового) парку.

У Мелітопольському районі також створено кластер бджільництва – «Бджола не знає кордонів», мета якого – вироблення та реалізація нової моделі відносин у бджолярстві, створення мережі інноваційних структур. До складу кластера входять Міжнародна фундація розвитку ринку, ПНЦ «Інститут бджільництва ім. Прокоповича УААН», Таврійський державний агротехнологічний університет, Мелітопольський державний педагогічний університет, благодійна спілка бджолярів – любителів «Бджілка», ТОВ «Ольвія», мандрівник Федір Кошохов, торгова марка «Медовуха», громадські об'єднання тощо. Бджолярі – члени кластера розробили технологію з виготовлення полістирольних вуликів і на промисловій основі налагодили їх випуск.

Створення харчового кластера в рамках проекту «Купуй запорізьке – обирай своє» спрямовано на підтримку місцевих товаровиробників та підвищення їх конкурентоспроможності. Проект підтримали й беруть участь у його реалізації 20 виробників продуктів харчування, 40 представників сфери послуг і близько 100 представників роздрібної торгівлі. Завдяки проекту «Купуй Запорізьке – обирай своє» розвиваються вертикальні та горизонтальні зв'язки між учасниками проекту, здійснюється активне спілкування зі споживачами товарів і формується позитивне ставлення до Запорізької області.

Процес кластеризації підприємств області перебуває лише на початковому етапі. Отже, потрібно ліквідувати бар'єри, які гальмують цей процес. Зазначимо складності промислового регіону у створенні кластерів [62]:

- відсутність налагодженого партнерства між органами влади та підприємницьким сектором. Це серйозно гальмує формування кластерів, оскільки на початкових етапах лише ринкового попиту недостатньо, необхідна ще й державна підтримка розвитку кластерних відносин;

- негативне сприйняття промисловими гігантами, які працюють на експорт, ідеї спрямованості на задоволення внутрішніх потреб за відсутності гарантій реального, а не потенційного попиту на продукцію;

- відсутність активної позиції щодо участі у формуванні кластерів у наукових установ;

- слабка мотивація в підприємств регіону, незалежно від напрямів і цілей їхньої діяльності;

- різні форми власності суб'єктів, які можуть брати участь у створенні кластерів;

- відсутність коштів на реалізацію кластерних проектів, небажання ризикувати через маловизначені умови діяльності кластерів, відсутність законодавчих і нормативних документів, які стимулюють та регулюють діяльність кластерів;

- мала інформованість підприємців щодо суті поняття «кластер», відсутність або недостатнє поширення інформації про позитивні результати діяльності кластерів в інших регіонах і за кордоном;

- слабкий рівень довіри між підприємцями та органами влади;

- роз'єднаність і слабкий рівень взаємодії між підприємствами регіону;

- відсутність широкомасштабної державної підтримки процесів об'єднання підприємств у кластери, особливо на початкових етапах створення кластера.

Погоджуючись у цілому із вищезазначеним, вважаємо, що зараз особливу увагу щодо розвитку малого підприємництва потрібно звертати на гостру нестачу фінансових ресурсів. Останнім часом фінансово-кредитна політика Національного банку України гальмує ці процеси, адже в Україні ставка кредитування у 20 разів вища, ніж у США, та в 10 разів, порівняно з ЄС.

Успішний розвиток малого підприємництва в регіонах потребує сприятливого функціонування дозвільної системи й ліцензування у сфері господарської діяльності.

Система ліцензування не є досконалою. Понад 80 % усього бізнесу України підлягає ліцензуванню, що свідчить про значну кількість видів господарської діяльності, започаткування якої потребує отримання ліцензії [57].

Законодавча та інша нормотворча діяльність як на національному, так і на регіональному рівні, яка виконувалася протягом 2005–2012 рр., указує на те, що останнім часом відбулась лібералізація дозвільного регулювання господарської діяльності, скорочення переліку документів дозвільного характеру, створення єдиних дозвільних центрів і спрощення власне дозвільних процедур. Це певною мірою позитивно впливає на бізнес-середовище [31, с. 226].

Істотним негативним фактором, який впливає на якість та результативність регіональної дозвільної політики, є неузгодженість між загальними й галузевими регуляторними нормами на законодавчому рівні, а також несвоєчасне приведення у відповідність до законів України підзаконних (відомчих) нормативно-правових актів [8].

Законодавчі акти загальної дії в дозвільній сфері часто приймаються без урахування важливих процедурних і комунікаційних чинників, які унеможлиблюють виконання вимог того чи іншого закону на практиці, а також без урахування специфіки галузевого законодавства (зокрема в галузі охорони природи та забезпечення санітарно-епідеміологічного

благополуччя). Так, необхідність проведення лабораторних досліджень (аналізів) при зверненні за висновками (дозвільними документами) до санітарно-епідеміологічних станцій (СЕС) фактично робить неможливим відвідування підприємцем лише дозвільного центру. У будь-якому разі підприємець до або після того, як подасть документи до дозвільного центру, має окремо подати відповідний матеріал (товар, сировину, продукт харчування тощо) для проведення аналізів у спеціалізованих лабораторіях. Формально це суперечить принципу організаційної єдності та «єдиного вікна», але фактично процедура отримання висновків СЕС не може бути проведена іншим чином, оскільки дозвільні центри не пристосовані до цього.

Також багато суперечностей із законодавством про дозвільну систему містять галузеві закони з питань охорони довкілля й підзаконні нормативно-правові акти. Найскладніші та найдовші дозвільні процедури – у сфері архітектури й будівництва та у сфері земельних відносин.

Трапляються випадки включення до комплекту документів, які потрібно подати для отримання документів дозвільного характеру, додаткових документів, подання яких не передбачене відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють ту чи іншу сферу правовідносин.

У межах проекту PRISM у 2010 р. проведено методом фокус-груп дослідження якості й доступності дозвільних послуг у Запорізькій області [105]. Виявлено такі проблемні місця в роботі дозвільних органів, що викликали найбільше незадоволення підприємців, які звертаються за отриманням документів дозвільного характеру:

- велика кількість необґрунтованих, законодавчо непотрібних документів на отримання дозволів, котрі суперечать один одному (неоднакові вимоги різних відомств до одного й того самого документа або ситуації);
- терміни отримання документів порушуються чиновниками або максимально затримуються до кінцевого строку;

- незручний графік роботи дозвільних установ, що не сприяє нормальній діяльності бізнесу;
- занадто багато випадків непрофесійності, неорганізованості та порушення етичних норм працівниками дозвільних органів;
- усе вирішують неофіційні зв'язки й «недержавні тарифи» (хабарі).

На думку підприємців, котрі брали участь у соціологічному опитуванні, найважливішим для розбудови ефективної дозвільної системи є усунення таких недоліків, як:

- недосконалість робочих процедур (від «відчутно заважає» до «головної перешкоди» – 69 %);
- обтяжливість паперового документообігу (67 %);
- тяганина під час розгляду комплекту документів та прийняття рішення про видачу дозвільного документа (65 %);
- корумпованість дозвільних органів (61 %).

Серед проблемних питань – недотримання вимог чинних законодавчих актів у сфері дозвільного регулювання господарської діяльності.

Так, не всі дозвільні документи, передбачені постановою КМУ від 21.05.2009 р. № 526, видавалися виключно через дозвільні центри. Лише в кількох містах і районах Запорізької області всі дозвільні документи, які визначені в постанові КМУ № 526, видаються останнім часом через дозвільні центри. Серед таких територій, згідно з отриманою звітно-статистичною інформацією, можна відзначити місто Токмак, а також Бердянський, Веселівський, Гуляйпільський, Михайлівський, Новомиколаївський, Приазовський, Чернігівський райони. Проте ці дозвільні центри видають лише близько 6 % документів дозвільного характеру від загальної їх кількості, що були видані на території Запорізької області.

Слід зазначити, що потребує подальшого вдосконалення також інформаційна політика й інформаційне забезпечення діяльності регіональних дозвільних органів. Не всі дозвільні органи використовують можливості сучасних інформаційних технологій, у т. ч. таких, що не вимагають істотних

витрат коштів або робочого часу, але є дуже зручними для користувачів. Насамперед, це веб-сторінки (сайти) дозвільних органів, вимоги щодо оприлюднення інформації на яких усе частіше висувуються навіть на офіційному законодавчому рівні (наприклад Законом «Про доступ до публічної інформації» та ін.).

Окресливши основні проблеми, що стають на шляху розвитку малого підприємництва регіонів, визначимо рівень розвитку малого підприємництва, його роль в економіці регіонів.

Пропонуємо використати метод інтегрального індексу, що враховуватиме екстенсивність, інтенсивність і соціальну значимість розвитку малого підприємництва. Коефіцієнт екстенсивності – це частка малих підприємств у загальній кількості підприємств регіону, коефіцієнт інтенсивності – частка обсягу реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) у загальному обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) регіону. Соціальну значимість малого підприємництва розрахуємо як середнє геометричне з добутку частки зайнятих на малих підприємствах у загальній кількості зайнятих на підприємствах регіону й частки витрат на персонал малих підприємств у загальних обсягах витрат на персонал усіх підприємств регіону (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Показники розвитку малого підприємництва у 2013 р.

Регіон	Коефіцієнт екстенсивності	Коефіцієнт інтенсивності	Частка зайнятих на МП	Частка витрат на персонал МП
АР Крим	0,958	0,193	0,334	0,208
Вінницька	0,941	0,298	0,346	0,239
Волинська	0,941	0,147	0,306	0,203
Дніпропетровська	0,945	0,122	0,192	0,104
Донецька	0,941	0,092	0,175	0,088
Житомирська	0,934	0,249	0,351	0,233
Закарпатська	0,953	0,178	0,346	0,235
Запорізька	0,955	0,174	0,262	0,146
Івано-Франківська	0,959	0,182	0,395	0,256
Київська	0,944	0,155	0,268	0,163
Кіровоградська	0,95	0,248	0,382	0,265

Продовження таблиці 2.8

Луганська	0,94	0,16	0,19	0,087
Львівська	0,952	0,198	0,29	0,174
Миколаївська	0,966	0,243	0,363	0,195
Одеська	0,962	0,283	0,344	0,209
Полтавська	0,94	0,147	0,234	0,141
Рівненська	0,941	0,237	0,356	0,226
Сумська	0,933	0,22	0,282	0,173
Тернопільська	0,938	0,13	0,363	0,247
Харківська	0,954	0,25	0,295	0,182
Херсонська	0,963	0,408	0,424	0,307
Хмельницька	0,942	0,263	0,361	0,248
Черкаська	0,936	0,211	0,312	0,212
Чернівецька	0,954	0,327	0,41	0,303
Чернігівська	0,938	0,244	0,34	0,232
м. Київ	0,955	0,158	0,265	0,173
м. Севастополь	0,961	0,418	0,396	0,236
Україна	0,95	0,166	0,271	0,159

Показники екстенсивності розвитку малого підприємництва в регіонах України відповідають рівню розвинутих країн світу – 95 %, а от інтенсивності – суттєво відстають: у країнах Європейського Союзу частка обсягу реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) становить 50–70 %, а в Україні – 16,6 %. Частка зайнятих на малих підприємствах в Україні становить 27,1%, а в європейських країнах такий показник складає понад 50 %.

Інтегральний індекс розвитку малого підприємництва розрахуємо як середнє геометричне з коефіцієнтів екстенсивності, інтенсивності й соціальної значимості (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Загальний індекс розвитку малого підприємництва у 2013 р.

Регіон	Коефіцієнт екстенсивності	Коефіцієнт інтенсивності	Коефіцієнт соціальної значимості	Загальний індекс розвитку МП
АР Крим	0,958	0,193	0,264	0,365
Вінницька	0,941	0,298	0,288	0,432
Волинська	0,941	0,147	0,249	0,325
Дніпропетровська	0,945	0,122	0,141	0,254
Донецька	0,941	0,092	0,124	0,221
Житомирська	0,934	0,249	0,286	0,405

Продовження таблиці 2.9

Закарпатська	0,953	0,178	0,285	0,364
Запорізька	0,955	0,174	0,196	0,319
Івано-Франківська	0,959	0,182	0,318	0,381
Київська	0,944	0,155	0,209	0,313
Кіровоградська	0,95	0,248	0,318	0,422
Луганська	0,94	0,16	0,129	0,268
Львівська	0,952	0,198	0,225	0,349
Миколаївська	0,966	0,243	0,266	0,397
Одеська	0,962	0,283	0,268	0,418
Полтавська	0,94	0,147	0,182	0,293
Рівненська	0,941	0,237	0,284	0,398
Сумська	0,933	0,22	0,221	0,357
Тернопільська	0,938	0,13	0,299	0,332
Харківська	0,954	0,25	0,232	0,381
Херсонська	0,963	0,408	0,361	0,521
Хмельницька	0,942	0,263	0,299	0,420
Черкаська	0,936	0,211	0,257	0,370
Чернівецька	0,954	0,327	0,352	0,479
Чернігівська	0,938	0,244	0,281	0,401
м. Київ	0,955	0,158	0,214	0,318
м. Севастополь	0,961	0,418	0,306	0,497
Україна	0,95	0,166	0,21	0,320

Високий рівень інтенсивності розвитку малого підприємництва в м. Севастополі, Херсонській та Чернівецькій області. Протилежна ситуація склалася у Донецькій, Дніпропетровській, Тернопільській, Полтавській і Волинській областях, де частка обсягу реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) у загальному обсягу реалізації найнижча. У Миколаївській, Івано-Франківській, Запорізькій областях та м. Києві спостерігається низька інтенсивність розвитку при значних показниках екстенсивності, тобто велика кількість малих підприємств забезпечує незначні обсяги реалізації. Вважаємо, що це пов'язано з великою кількістю економічно неактивних підприємств та підприємств, що приховували свою діяльність. У Хмельницькій, Вінницькій і Житомирській областях, навпаки, відбувається інтенсифікація розвитку, коли менша кількість малих підприємств реалізує більші обсяги продукції (товарів, послуг).

Узагальнені результати оцінювання регіонів України засвідчили, що Херсонська, Чернівецька області й м. Севастополь – лідери за рівнем

розвитку малого підприємництва. Вище за середній показники мають Вінницька, Кіровоградська, Хмельницька, Одеська, Житомирська, Чернігівська, Рівненська, Миколаївська області. До групи регіонів із середнім рівнем розвитку входять АР Крим, Івано-Франківська, Харківська, Черкаська, Закарпатська, Сумська, Львівська, Тернопільська, Волинська області. У м. Києві, Запорізькій, Київській та Полтавській областях рівень розвитку малого підприємництва нижчий від середнього. Аутсайдерами виявилися Луганська, Дніпропетровська й Донецька області (рис. 2.11).

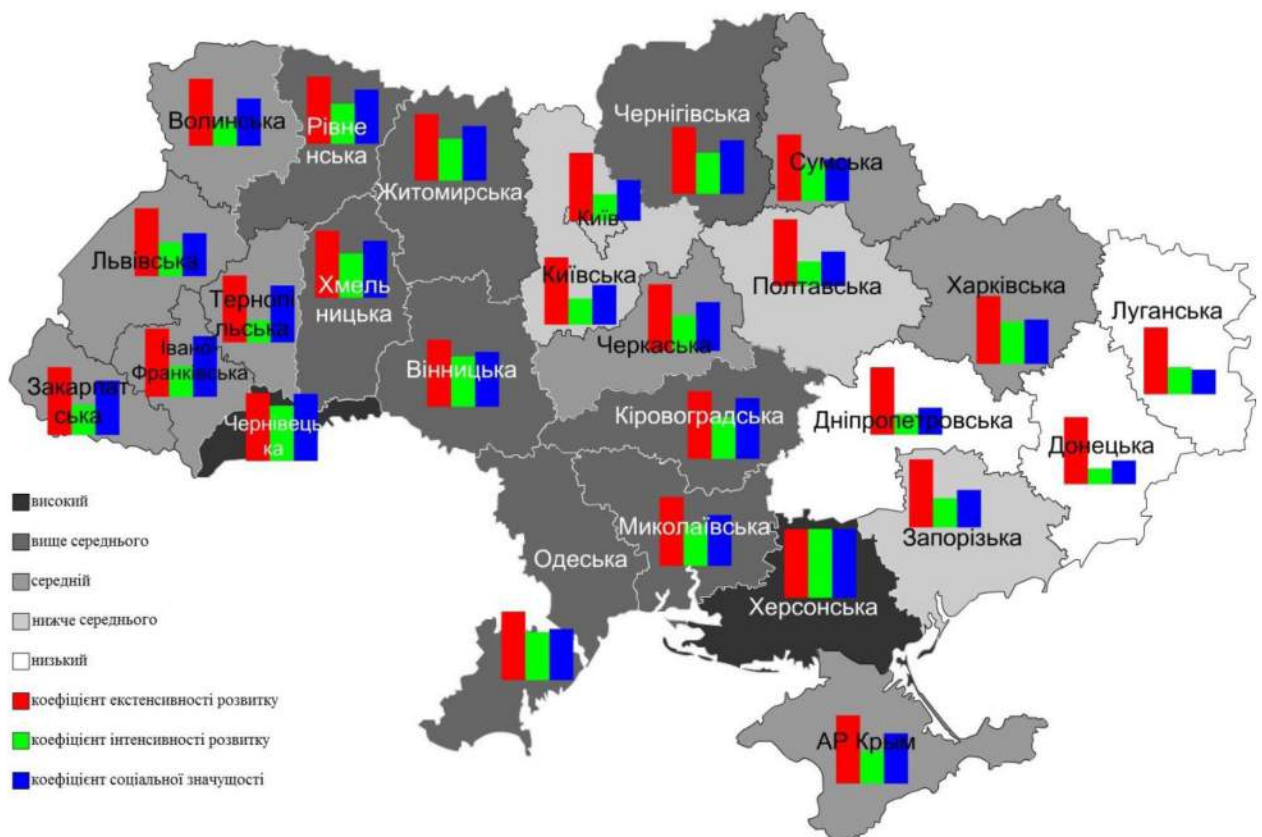

Рис. 2.11. Картографічне представлення рівня розвитку малого підприємництва в регіонах України у 2013 р.*

* складено дисертантом

У Херсонській, Чернівецькій, Кіровоградській, Івано-Франківській областях вплив малого підприємництва на соціальний розвиток регіону найвищий. Водночас, у Донецькій, Луганській і Дніпропетровській областях показники зайнятості на малих підприємствах та витрат на персонал дуже

низькі. Це пов'язано з високим рівнем промислового розвитку зазначених регіонів, концентрацією великих підприємств, на яких задіяно більшість працездатного населення та які мають змогу забезпечувати високий рівень оплати праці. Тому внесок малого підприємництва у соціальний розвиток регіонів видається незначним. У м. Києві та Харківській області збільшилася кількість зайнятих на малих підприємствах у той час, як кількість малих підприємств знизилася.

У додатках А. 1, Б. 1, В. 1, Г. 1 наведено розрахунок екстенсивності, інтенсивності й соціальної значимості розвитку малого підприємництва за 2010–2013 рр. Середній по Україні коефіцієнт екстенсивності не змінюється протягом 2010–2012 рр. і становить 0,943. Лідерами є Миколаївська, Івано-Франківська, Одеська області.

Коефіцієнт інтенсивності розвитку малого підприємництва свідчить про різке падіння частки малого підприємництва в обсягах реалізації продукції (товарів, послуг) у 2011 р., а впродовж 2012–2013 рр. спостерігається повільне зростання, яке, утім, не забезпечило ще досягнення показника 2010 р. У 2010–2013 рр. стабільно висока інтенсивність розвитку малого підприємництва в Чернівецькій, Херсонській областях, а в м. Севастополі відбулося значне зростання зазначеного показника, що забезпечило його переміщення у відповідному рейтингу регіонів з 12 у 2010 р. на першу позицію у 2013 р. У Вінницькій і Харківській областях відбувається поступове підвищення інтенсивності діяльності малого підприємництва. Зниження інтенсивності спостерігається в АР Крим, Тернопільській, Кіровоградській і Житомирській областях.

У 2010–2013 рр. значно покращили показники соціальної значимості малого підприємництва Херсонська, Вінницька, Кіровоградська області. Стабільно висока соціальна значимість малого підприємництва в Чернівецькій та Івано-Франківській областях. Загальний показник соціальної значимості має тенденцію до зростання.

Найменші показники інтенсивності й соціальної значимості малого підприємництва у 2010, 2011, 2012 та 2013 рр. спостерігаються в Донецькій, Луганській, Дніпропетровській областях, тому й загальний індекс розвитку малого підприємництва в цих регіонів стабільно найнижчий.

Упродовж 2010–2013 рр. стабільно найвищі інтегральні індекси й перше або друге місце у відповідному рейтингу в Чернівецької та Херсонської областей; відбулося значне підвищення ролі малого підприємництва у Вінницькій, Одеській областях і м. Севастополі; спостерігається поступове падіння рівня розвитку малого підприємництва в Житомирській та Івано-Франківській областях і значне – у Тернопільській. Зменшення ролі малого підприємництва в Тернопільській області пояснюється стрімким зниженням частки малих підприємств в обсягах реалізованої всіма підприємствами продукції (товарів, послуг), що привело регіон з 11 місця рейтингу за коефіцієнтом інтенсивності у 2010 р. на 25-те у 2013 р.

Порівнювати показники розвитку малого підприємництва в регіонах України з показниками розвинених країн світу недоцільно, оскільки всі регіони мають низький рівень розвитку. Водночас доречно буде порівняти значення показників регіонів із середніми по Україні (за 2013 р.) і визначити першочергові напрями подолання відставання окремими регіонами (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Порівняння показників розвитку малого підприємництва в регіонах з середніми по Україні

Регіон	Відношення до середнього коефіцієнту екстенсивності (0,95)	Відношення до середнього коефіцієнту інтенсивності (0,166)	Відношення до середнього коефіцієнту соціальної значущості (0,21)
АР Крим	+	+	+
Вінницька	-	+	+
Волинська	-	-	+
Дніпропетровська	-	-	-
Донецька	-	-	-
Житомирська	-	+	+

Закарпатська	+	+	+
Запорізька	+	+	-
Івано-Франківська	+	+	+
Київська	-	-	-
Кіровоградська	+	+	+
Луганська	-	-	-
Львівська	+	+	+
Миколаївська	+	+	+
Одеська	+	+	+
Полтавська	-	-	-
Рівненська	-	+	+
Сумська	-	+	+
Тернопільська	-	-	+
Харківська	+	+	+
Херсонська	+	+	+
Хмельницька	-	+	+
Черкаська	-	+	+
Чернівецька	+	+	+
Чернігівська	-	+	+
м.Київ	+	-	+
м.Севастополь	+	+	+

Виявлені відставання показників розвитку малого підприємництва вказують на необхідність визначення пріоритетних напрямів підтримки, які сприятимуть підвищенню ролі малого підприємництва в соціально економічному розвитку регіонів.

Узагальнюючи вищезазначене, слід визнати, що основною загрозою розвитку малого підприємництва в регіонах України є такі фактори, як:

– надмірне податкове навантаження та, як наслідок, значна кількість підприємців регіону і їхніх працівників приховують свою діяльність, зокрема це характерно для групи регіонів із високою екстенсивністю й низькою інтенсивністю розвитку малого підприємництва (Миколаївській, Івано-Франківській, Запорізькій областям та м. Києву);

– складний механізм здійснення підприємницької діяльності, значні витрати часу й фінансових ресурсів на одержання дозвільних документів, що актуально для всіх регіонів, але найбільш негативний вплив має на регіони з невисоким показником екстенсивності розвитку малого підприємництва

(Сумська, Житомирська, Черкаська, Чернігівська, Тернопільська, Луганська, Полтавська області);

– ускладненість доступу до фінансово-кредитних, інвестиційних ресурсів, нерозвиненість інфраструктури фінансової підтримки, що притаманно всім регіонам, але найбільшої шкоди завдає в регіонах із низькими інтенсивністю та загальним рівнем розвитку малого підприємництва (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька, Київська, Полтавська, Тернопільська, Волинська області й м. Київ);

– відсутність дієвої регіональної підтримки місцевих товаровиробників, що негативно впливає на групу регіонів із низькими інтенсивністю та соціальною значимістю розвитку малого підприємництва (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Полтавська, Київська, Запорізька області, м. Київ);

– відсутність нормативно-правового забезпечення створення й розвитку регіональних кластерних об'єднань, що особливо актуально для підвищення конкурентоспроможності малого підприємництва регіонів із високим рівнем промислового розвитку, концентрацією великих виробництв (Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Запорізької, Харківської областей).

Для підсилення підтримки розвитку малого підприємництва та створення сприятливих умов для його розвитку основними завданнями є:

– зменшення втручання органів державного нагляду (контролю) в діяльність суб'єктів малого підприємництва;

– зменшення державного регулювання підприємницької діяльності, спрощення дозвільних й інших процедур;

– зниження податкового навантаження на бізнес;

– підвищення якості та забезпечення прозорості адміністративних послуг;

– реформування державної системи нагляду й контролю;

– розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, кластерного підходу до розвитку економіки;

– збільшення інвестиційної привабливості суб'єктів малого підприємництва.

Для вирішення нагальних проблем формується й реалізується регіональна програма підтримки малого підприємства. Саме від ефективності її виконання залежить успішне усунення негативних факторів впливу та створення сприятливого середовища для розвитку малого підприємництва.

2.2. Методичні засади процесу формування регіональних програм підтримки малого підприємництва

Основний метод підтримки розвитку малого підприємництва на регіональному рівні – розробка й реалізація цільових регіональних програм. Сутність програмно-цільового методу розкривається у взаємодії двох підходів – цільового та програмного.

Цільовий підхід передбачає акцентування уваги на чіткому визначенні цілей на будь-якому рівні управління, зв'язок цілей різних рівнів і ланок між собою, а також включає процес планування переходу від цілей до конкретних заходів із їх реалізації. Сутність програмного підходу полягає в організації управління різнорідними заходами й способами використання ресурсів, що забезпечує виконання певних завдань.

Отже, програмно-цільовий метод «запозичує» в цільового процедуру аналізу складних сукупностей потреб, цілей і проблем, а від програмного підходу – методику формування плану розв'язання проблеми, організаційні форми забезпечення його виконання. Нині об'єктами застосування програмно-цільового методу планування й управління виступають комплексні проблеми, плани розв'язання яких і являють собою цільові комплексні програми.

У СРСР першою програмою в умовах превалювання державної власності був план ГОЕЛРО – комплексний державний план електрифікації

країни, прийнятий у 1920 р. На рівні держави програми застосовували також і в інших країнах. Так, федеральним урядом США в 30-ті рр. прийнято програму з розвитку виробництв у долині річки Теннессі. У післявоєнний період реалізовано програму створення в місцевості Силіконова долина (штат Каліфорнія) комплексу лабораторій, організацій і підприємств із розробки й випуску засобів електроніки та обчислювальної техніки для потреб військової промисловості [1].

На сучасному етапі розвитку для програмно-цільового методу характерно те, що він одночасно забезпечує інтеграцію двох типів:

- просторову, тобто об'єднання зусилля суб'єктів певної територіальної одиниці;
- часову, організація чіткої послідовності, єдності різних етапів загального процесу руху до кінцевої мети програми.

Цільові програми – основна форма реалізації довгострокової стратегії розвитку країни та її регіонів. Вони спрямовані на розв'язання ключових завдань сталого розвитку, включають комплекс заходів із чітко визначеним змістом, термінами реалізації, очікуваними результатами, а також необхідними обсягами фінансування і їх джерелами [100].

У регіонах України розроблення цільових програм регулюється Законом України «Про державні цільові програми», відповідно до якого державна цільова програма – це «комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням» [42].

Відповідно до зазначеного Закону програми поділяються на:

- загальнодержавні програми, які охоплюють усю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання й

здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади й за поданням Кабінету Міністрів України затверджуються законом;

– інші програми, мета яких – розв’язання окремих проблем розвитку економіки та суспільства, а також окремих галузей економіки й адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки, за поданням державних замовників затверджуються Кабінетом Міністрів України.

За своєю спрямованістю цільові програми поділяються на економічні, наукові, науково-технічні, соціальні, національно-культурні, екологічні, оборонні, правоохоронні, а також можуть бути спрямовані на розв’язання інших проблем, у тому числі регіонального розвитку.

За термінами реалізації цільові програми поділяються на короткострокові (1–2 роки), середньострокові (від двох до п’яти років) та довгострокові (понад п’ять років).

Відповідно до Методичних рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання, затверджених наказом Міністерства економіки України № 367 від 04.12.2006 р., регіональна цільова програма – це сукупність взаємопов’язаних завдань і заходів, узгоджених за строками та ресурсним забезпеченням з усіма задіяними виконавцями, спрямованих на розв’язання найактуальніших проблем розвитку регіону або окремих галузей економіки чи соціально-культурної сфери регіону, реалізація яких здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету і є складовою частиною щорічної програми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя на відповідний рік [85].

Регіональні цільові програми поділяються на:

– регіональні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля – це програми, які охоплюють усю територію регіону, мають довгостроковий період виконання й здійснюються місцевими органами виконавчої влади;

– інші програми, мета яких – розв’язання окремих проблем розвитку економіки та суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки й адміністративно-територіальних одиниць, що потребують регіональної підтримки.

Підставою для розроблення програми є існування проблеми на рівні регіону, розв’язання якої потребує фінансування, координації спільних дій місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, господарюючих суб’єктів, наявності в місцевому бюджеті реальної можливості ресурсного забезпечення виконання заходів програми та відповідності мети програми пріоритетним напрямам регіонального розвитку.

Перевагами програмно-цільового управління регіональним розвитком є [100]:

- спрямованість на досягнення цілей, визначених стратегією регіонального розвитку, та узгодженість цілей із наявними ресурсами;
- орієнтація на комплексне розв’язання проблем за допомогою розробки взаємопов’язаних заходів;
- концентрація ресурсів для розв’язання комплексних проблем та на пріоритетних напрямках регіонального розвитку;
- координація діяльності окремих суб’єктів, що підвищує ефективність реалізації прийнятих рішень;
- забезпечення гнучкості в реалізації стратегії регіонального розвитку (залежно від поточної ситуації можуть реалізовуватися ті чи інші програми, спрямовані на досягнення визначених стратегічних цілей, але використовуючи різні підходи).

Практичний досвід показує, що кожній із програм відповідає свій склад принципів реалізації, який визначається особливістю програм та їх призначенням. Зокрема, значна частина регіональних цільових програм не передбачає прямого бюджетного фінансування, а лише формулює напрями розвитку окремої сфери, територіальних формувань та забезпечує

координацію дій органів влади й інших суб'єктів управління регіональним розвитком у розв'язанні наявних проблем або реалізації конкретних проектів [16].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва, затверджених Наказом №44 від 18.09.2012 р. Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, зазначені програми мають відображати систему цілей, завдань, цільових показників і комплекс заходів для їх досягнення та реалізації; узгоджуватися за ресурсами, виконавцями й термінами реалізації комплекс заходів (цільових проектів, підпрограм), спрямованих на створення правових, фінансових, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших умов розвитку малого й середнього підприємництва в Україні [86].

Відповідно до визначеної ролі малого підприємництва в соціально-економічному розвитку регіону, ми згрупували основні цілі регіональних програм підтримки малого бізнесу за такими напрямками:

- створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва;
- розвиток пріоритетних галузей економіки, підвищення економічних показників регіону за рахунок розвитку малого підприємництва;
- розв'язання соціальних проблем регіону за рахунок розвитку малого підприємництва.

Програми розробляються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування строком на два роки.

У процесі формування й реалізації регіональної програми підтримки малого підприємництва виділяються такі етапи: прийняття рішення про розробку цільової програми; відбір проблем та шляхів їх усунення для включення в програму; затвердження програми; реалізація регіональної програми й контроль за її виконанням.

Регіональна програма підтримки малого підприємництва затверджується на два роки. Процес формування регіональної програми підтримки малого підприємництва починається в четвертому кварталі року, у якому закінчується термін реалізації попередньої програми, із розпорядження голови обласної державної адміністрації «Про розробку Регіональної програми розвитку малого підприємництва». У розпорядженні оголошується про створення робочої групи з розробки програми підтримки малого підприємництва в регіоні.

Робоча група формується з представників:

- обласної державної адміністрації;
- Головного управління державної фіскальної служби в області;
- Торгово-промислової палати області;
- союзу промисловців і підприємців області, асоціацій малих підприємств тощо.

За необхідності, до розробки програми долучаються науковці, представники центрів зайнятості та ін.

Починається етап підготовки до розробки програми. Департамент економічного розвитку і торгівлі обласної державної адміністрації, а саме управління розвитку підприємництва, регуляторної політики та торгівлі, проводить аналіз стану малого підприємництва в регіоні, формує перелік проблем, які потребують розв'язання.

Оцінка стану й аналіз проблем малого підприємництва здійснюється з урахуванням:

- забезпечення зайнятості населення;
- відповідності інфраструктури підтримки малого підприємництва потребам регіону;
- доступу суб'єктів малого підприємництва до необхідних ресурсів.

Основними показниками, що аналізуються, є кількість діючих суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення, чисельність зайнятих і найманих працівників у суб'єктів малого підприємництва, питома

вага малого підприємництва у валовому регіональному продукті, надходження до бюджетів усіх рівнів від діяльності суб'єктів малого підприємництва, кількість створених нових робочих місць суб'єктами малого підприємництва тощо.

Для проведення діагностування підприємницького середовища, застосовується метод SWOT-аналізу, який передбачає визначення сильних і слабких сторін сектору малого підприємництва, а також основні шанси та загрози його розвитку (рис. 2.12).

SWOT-аналіз	
Сильні сторони (перелік факторів, що позитивно впливають на розвиток малого підприємництва в регіоні)	Слабкі сторони (перелік факторів, що негативно впливають на розвиток малого підприємництва в регіоні)
Можливості (перелік можливостей для зростання рівня розвитку малого підприємництва в регіоні)	Загрози (перелік загроз для розвитку малого підприємництва в регіоні, що можуть привести до його зниження)

Рис. 2.12. Елементи SWOT-аналізу

На основі проведеного аналізу висвітлюються недоліки та диспропорції в розвитку економіки регіону й підприємництва, а також проблеми, які можна розв'язати за участю суб'єктів малого підприємництва.

Важливий компонент підготовки до формування регіональної програми підтримки малого підприємництва – обов'язкове підбиття підсумків виконання попередньої програми з акцентуванням уваги на досягненні цільових показників, отриманому економічному й соціальному ефектах, а також виділенням нерозв'язаних проблемних питань.

Також визначаються пріоритетні напрями підтримки малого підприємництва в регіоні, які мають ґрунтуватися на регіональній стратегії, а також бути логічним продовженням регіональної програми попереднього

періоду з урахуванням результатів її виконання. Визначаючи пріоритети, окремо виділяють депресивні території. Надання підтримки (у тому числі фінансової) суб'єктам малого підприємництва на цих територіях та формування інфраструктури розвитку підприємництва сприятимуть створенню нових робочих місць, покращенню умов життєдіяльності, збільшенню виробництва товарів і послуг.

Розпорядження голови обласної державної адміністрації «Про розробку Регіональної програми розвитку малого підприємництва» зобов'язує районні адміністрації надати пропозиції заходів до регіональної програми з урахуванням потреб районів області. Зі свого боку, пропозиції надають також міські адміністрації. Часто відбувається так, що адміністрації відірвані від справжніх проблем підприємців або володіють застарілою інформацією. Це призводить до простого переписування заходів з однієї програми в іншу, а проблеми малого підприємництва не розв'язуються.

Подати пропозиції можуть і територіальні органи міністерств, наприклад, фіскальна служба, і асоціації, союзи підприємців, які справді зацікавлені в затвердженні дієвої програми. Подані пропозиції розглядаються на засіданні робочої групи.

На основі отриманих матеріалів робоча група формує комплекс основних завдань для розробки програми, які сприятимуть розв'язанню виявлених проблем. На цьому етапі конкретизуються параметри, що характеризують цілі програми та визначаються завдання її реалізації за окремими періодами.

Ураховуючи цілі та завдання, робоча група приймає рішення щодо включення окремих пропозицій до проекту регіональної програми підтримки малого підприємництва. Це рішення оформлюється протоколом.

Наступний етап процесу – розробка проекту регіональної програми підтримки малого підприємництва департаментом економічного розвитку і торгівлі обласної державної адміністрації із залученням фахівців інших

департаментів, як-от департамент фінансів чи агропромислового розвитку та ін. Формується комплекс конкретних заходів для реалізації програми.

Також проводиться розрахунок ресурсного забезпечення програми. Визначаються затрати матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми. Формуються переліки матеріальних ресурсів із вказівкою постачальників та одержувачів. На цьому етапі має проводитися розрахунок ефективності реалізації майбутньої програми.

Зниження ефективності реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва відбувається при неналежному виконанні затверджених заходів. Фінансове забезпечення регіональних програм підтримки малого підприємництва включає пошук джерел і забезпечення поетапного надходження коштів для виконання програмних заходів.

До основних джерел фінансування відносять кошти регіональних та місцевих бюджетів, кошти Українського й регіональних фондів підтримки підприємництва, інших фондів, кошти регіональних центрів зайнятості, кредити банківських і небанківських фінансово-кредитних установ; кошти, отримані від приватизації, іноземні інвестиції; кошти регіональних громадських об'єднань підприємців; добровільні внески фізичних та юридичних осіб й інших організацій, зацікавлених у реалізації програм або окремих їх заходів [85]. Місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування рекомендується виділяти не менше 0,5 % від річних доходів відповідних бюджетів для підтримки розвитку малого підприємництва, але це рідко виконується.

Готовий проект регіональної програми підтримки малого підприємництва передається на розгляд до комісії з питань регуляторної політики та підприємництва обласної ради. Остаточний варіант регіональної програми підтримки малого підприємництва затверджується рішенням обласної ради.

Реалізація затвердженої програми починається розпорядженням голови обласної адміністрації «Про організацію виконання програми підтримки

малого підприємництва в регіоні», у якому забезпечення належного виконання програмних заходів покладається на департаменти й управління обласної адміністрації, районні адміністрації, територіальні органи міністерств. Зі свого боку, відповідне розпорядження «Про організацію виконання програми підтримки малого підприємництва в регіоні» затверджують і голови районних державних адміністрацій, уточнюючи відповідальних за реалізацію і звітування про її результативність.

Завершальний етап пов'язаний із моніторингом виконання програми підтримки малого підприємництва в регіоні.

Моніторинг виконання програми проводиться за такими показниками [85]:

- обсяг коштів (у тому числі й бюджетних), витрачених на виконання програми;
- досягнення в результаті виконання програми цілей і завдань, визначених для кожного етапу реалізації;
- відповідність результативних показників виконання програми запланованим показникам;
- повнота охоплення цільової аудиторії в межах виконання програми;
- рівень зацікавленості та задоволеності потреб цільової аудиторії в результаті діяльності, що провадиться в рамках виконання програми.

Безпосередній контроль за виконанням заходів і завдань програми, їх ефективністю здійснюють місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Основні цільові показники регіональних програм підтримки малого підприємництва повинні узгоджуватись із загальнодержавними стратегічними орієнтирами та враховуватися при формуванні інших суміжних програм і проектів, що плануються запроваджуватись у регіоні (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Схема формування й реалізації регіональної програми підтримки малого підприємництва та її зв'язок з іншими соціально-економічними програмами регіону*

* складено дисертантом

Використання програмно-цільового методу здійснюється з дотриманням конкретних принципів, тобто правил формування, обґрунтування та організації розробки планових документів. Основними з них є науковість, соціальна спрямованість, підвищення ефективності виробництва, пропорційність і збалансованість, пріоритетність, узгодження коротко-, середньо- й довгострокових цілей.

Виділяють такі принципи формування та реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва [140]:

- комплексності, який відображає оптимальну, тобто економічно виважену, соціально адаптовану та екологічно безпечну систему цілей регіонального розвитку підприємництва;
- пріоритетності, що сприяє вибору найголовніших цілей і завдань стабільного розвитку підприємництва відповідно до потреб населення, ресурсного потенціалу та виробничих можливостей регіону;
- цілісності об'єкта управління незалежно від форми власності та інших складових елементів;
- самостійності, котрий надає право місцевим органам виконавчої влади й місцевого самоврядування ініціювати, розробляти та реалізовувати рішення, спрямовані на розв'язання територіальних проблем;
- єдності як комплексу методів аналізу й оцінки обґрунтування рішень, що приймаються на всіх етапах розробки та реалізації програми.

Програмно-цільовий метод підтримки малого підприємництва на регіональному рівні дає змогу розв'язати проблеми доступу малих підприємств до важливих джерел економічних ресурсів: фінансово-кредитних, сировинно-матеріальних, інформаційно-консультативних, техніко-технологічних, кадрових тощо. Така підтримка сприяє зниженню ризиків та подальшому розширенню діяльності суб'єктів малого підприємництва.

На сьогодні кожна область України має власну регіональну програму підтримки малого підприємництва, але її наявність не є запорукою сприяння

розвитку підприємництва. Дослідивши формування й реалізацію цих програм, ми виділили їхні основні недоліки. По-перше, це недостатня оперативність: із моменту появи проблеми до моменту включення заходів щодо її усунення в конкретну програму може пройти декілька років, протягом яких суб'єкти малого підприємництва потерпають від ігнорування проблеми. Рано чи пізно проблема загострюється, проте очевидно, що чим раніше її буде виявлено й розв'язано, тим більших збитків можна уникнути. По-друге, відірваність відповідальних за формування програми фахівців від реальних економічних процесів через неможливість або небажання дослухатися до реальних проблем малого підприємництва регіону, що призводить до простого копіювання національних програм. По-третє, відсутність методик розрахунку соціально-економічної ефективності реалізації програм.

2.3. Ефективність реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва

Економічну ефективність визначають як результативність процесу використання обмежених ресурсів для отримання суспільством максимуму можливих благ. Ефективність трактується як поняття, що характеризує співвідношення обсягу вироблених економічних благ та кількості ресурсів, витрачених на отримання даних благ [143, с. 38], тобто в загальному вигляді показник економічної ефективності визначається у вигляді відношення результату до витрат, необхідних для досягнення цього результату.

$$E = P / B,$$

де E – показник економічної ефективності,

P – отриманий результат, ефект,

B – витрати, необхідні для досягнення результату.

Під регіональною підтримкою малого підприємництва розуміємо діяльність регіональних органів влади з реалізації заходів, передбачених програмами підтримки. Звідси випливає, що ефективність підтримки малого підприємництва можна визначити як відношення економічного й соціального ефекту від реалізації програмних заходів до необхідних для його досягнення бюджетних витрат.

У цьому випадку оцінка ефективності регіональної підтримки малого підприємництва – це процедура вимірювання заходів регіонального впливу у вигляді реалізації програм підтримки.

Труднощі в оцінюванні ефективності програм підтримки малого підприємництва пов'язані з тим, що вони включають не лише економічну, а й соціальну складову частину, які важко відокремити одну від одної, що призводить до проблемних моментів при оцінюванні програм. Ці проблеми розкрито на рисунку 2.14.

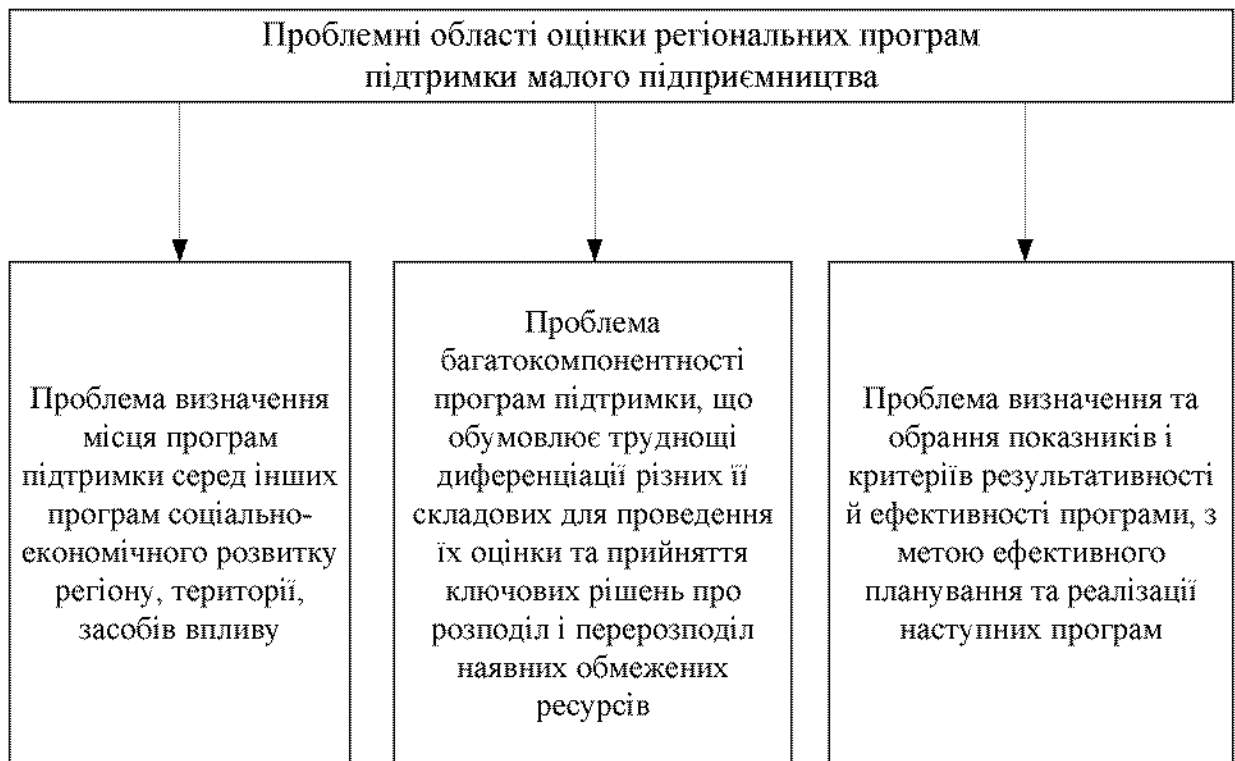

Рис. 2.14. *Проблемні області оцінки регіональних програм підтримки малого підприємництва*

Принципи, що лежать в основі процесу оцінки програм, залежать від цілей, які ставлять зацікавлені особи. Передумови й мета проведення оцінки можуть бути різними та виникати на різних етапах реалізації програми [108, с. 22].

У загальному випадку предметом оцінки є окремі ключові параметри програми. У якості таких параметрів можуть виступати:

- результативність програми;
- соціально-економічний ефект від реалізації програми на території;
- відповідність програми інтересам суспільства тощо.

Відповідно до загальноприйнятих підходів показники ефективності повинні відповідати низці вимог (рис. 2.15):

- вимірюваність: показник піддається виміру в незмінних одиницях;
- обґрунтованість: показник максимально повно відображає те, що потрібно оцінити;
- однозначність: показник має чітке, загальноприйняте визначення й одиниці виміру;
- стійкість: у процесі оцінки доступні тимчасові (динамічні) зрізи даних за показником;
- доступність: дані, необхідні для розрахунку показника, доступні в традиційних джерелах інформації;
- досяжність: поставлене цільове значення показника може бути досягнуто з використанням наявних ресурсів;
- прив'язка до певного звітного періоду;
- специфічність і конкретність: показник стосується конкретної організації або програми.

Рис. 2.15. Вимоги, що пред'являються до показників ефективності

Оцінка результативності реалізації цільової програми є проміжною відносно до оцінки ефективності. Результативність відображає досягнення програмою поставленої мети, а також виконання завдань і заходів, спрямованих на досягнення мети програми. Під оцінкою результативності маємо на увазі порівняння фактичних результатів із цільовими установками. Умова реалізації цього виду оцінки – чітко поставлені цілі й завдання програми [108, с. 24].

Згідно з концепцією та принципами програмно-цільового бюджетування, саме аналіз ефективності – ключова мета в оцінюванні реалізації програм, тому що дозволяє судити не лише про результативність реалізації програми, але й розраховує вартість досягнутих результатів, що надає більш повну та зважену інформацію щодо доцільності виконання програми на попередній стадії оцінки й результатів – на кінцевій [108, с. 25].

Для визначення результативності реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва за 2012–2013 рр., розглянемо як змінились

основні показники діяльності малих підприємств, що впливають на соціально-економічне становище регіону: кількість малих підприємств, частка обсягу реалізованої малими підприємствами продукції у загальному обсязі реалізованої продукції в регіоні, кількість зайнятих працівників на малих підприємствах.

Таблиця 2.11

Результати реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва за 2012–2013 рр.

Регіон	Приріст кількості малих підприємств (до попереднього року), %		Приріст кількості зайнятих на малих підприємствах (до попереднього року), %		Приріст частки обсягу реалізації продукції малими підприємствами (до попереднього року), %	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
АР Крим	-5,2	17,56	-12,8	-2,80	-22,5	0,39
Вінницька	10,8	7,65	-1,1	-0,73	12,8	3,89
Волинська	-0,2	7,72	-9,2	-0,90	-2,8	15,33
Дніпропетровська	-0,2	3,74	-3,4	-3,99	-10,0	-3,95
Донецька	2,1	3,33	0,4	-6,96	-13,5	-3,60
Житомирська	-0,6	7,64	-11,7	-2,74	-14,9	1,37
Закарпатська	-2,4	7,87	-18,2	-4,14	-10,0	-2,14
Запорізька	-1,7	4,18	-1,7	-5,55	-2,8	-7,12
Івано-Франківська	0,5	4,30	-7,5	-2,88	-8,8	-4,37
Київська	15,7	7,51	9,2	-1,80	-4,1	-4,27
Кіровоградська	3,9	5,94	7,4	-2,96	-2,1	-6,81
Луганська	-1,7	7,21	-10,6	-0,31	-2,0	-4,47
Львівська	-15,2	9,05	-12,5	-5,13	-1,0	2,47
Миколаївська	-9,0	6,10	-8,6	-1,61	-0,4	-2,97
Одеська	-0,8	5,91	-6,3	0,41	0,0	-0,45
Полтавська	2,7	4,51	-2,9	-3,70	0,7	-2,98
Рівненська	-2,6	5,71	-17,3	-0,60	9,3	2,17
Сумська	1,6	7,98	-12,5	-4,84	-3,5	-5,36
Тернопільська	2,0	9,16	-13,5	-0,33	-51,8	8,46
Харківська	-3,3	5,02	-1,9	-1,51	3,8	-7,25
Херсонська	7,4	6,91	-4,9	-1,22	17,5	0,33
Хмельницька	2,3	5,71	-11,2	-2,56	-14,0	8,23
Черкаська	-1,3	11,75	-8,5	-0,44	1,0	-4,79
Чернівецька	-25,4	4,61	-10,7	-8,37	-3,0	-4,97
Чернігівська	15,8	6,97	-7,0	-3,89	-17,5	6,05
м. Київ	-13,4	16,53	-2,4	1,87	-4,5	3,76
м. Севастополь	0,5	11,02	-13,0	4,42	44,0	11,12

У 2013 р. у всіх регіонах спостерігається ріст абсолютної кількості малих підприємств, одночасно з цим відбувається скорочення кількості зайнятих працівників на малих підприємствах (окрім Одеської області, м. Київ, м. Севастополь).

За даними таблиці 2.11 визначимо ранги регіонів за рівнем приросту обраних показників. Загальний ранг розраховуємо як середнє геометричне.

Таблиця 2.12

Результати реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва за 2012–2013 рр.

Регіон	Ранг за рівнем приросту кількості малих підприємств		Ранг за рівнем приросту кількості зайнятих		Ранг за рівнем приросту частки обсягу реалізації продукції малими підприємствами		Загальний ранг	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
АР Крим	23	1	23	16	26	11	24	6
Вінницька	3	10	4	8	3	6	3	8
Волинська	14	9	16	9	13	1	14	4
Дніпропетровська	13	26	9	21	21	18	13	21
Донецька	8	27	3	26	22	17	8	23
Житомирська	15	11	20	15	24	10	19	12
Закарпатська	20	8	27	22	20	14	22	14
Запорізька	18	25	5	25	14	26	11	25
Івано-Франківська	11	24	13	17	19	20	14	20
Київська	2	12	1	13	17	19	3	14
Кіровоградська	5	17	2	18	12	25	5	20
Луганська	19	13	17	4	11	21	15	10
Львівська	26	6	22	24	10	8	18	10
Миколаївська	24	16	15	12	9	15	15	14
Одеська	16	18	11	3	8	13	11	9
Полтавська	6	23	8	19	7	16	7	19
Рівненська	21	19	26	7	4	9	13	11
Сумська	10	7	21	23	16	24	15	16
Тернопільська	9	5	25	5	27	3	18	4
Харківська	22	21	6	11	5	27	9	18
Херсонська	4	15	10	10	2	12	4	12
Хмельницька	7	20	19	14	23	4	15	10
Черкаська	17	3	14	6	6	22	11	7
Чернівецька	27	22	18	27	15	23	19	24
Чернігівська	1	14	12	20	25	5	7	11
м. Київ	25	2	7	2	18	7	15	3
м. Севастополь	12	4	24	1	1	2	7	2

Отримані розрахунки свідчать, що найбільш вагомі результати розвитку малого підприємництва від реалізації регіональної програми підтримки у 2012 р. спостерігаються у Вінницькій, Київській, Кіровоградській і Херсонській областях. Найнижчі результати демонструють АР Крим, Закарпатська, Житомирська й Чернівецька області (табл. 2.12).

У 2013 р. найкращі загальні показники в м. Києві, м. Севастополі, Волинській, Тернопільській та Вінницькій областях. Найменш вагомі досягнення спостерігаються в Запорізькій, Чернівецькій, Донецькій і Дніпропетровській областях. Цікавими є результати Черкаської, Сумської, Київської й Луганської областей, Автономної Республіки Крим, де значний приріст кількості малих підприємств супроводжувався падінням частки обсягів реалізації продукції. Як уже згадувалося, це пов'язано з великою кількістю економічно неактивних підприємств. Зворотна ситуація спостерігається в Хмельницькій, Рівненській, Чернігівській областях, у яких збільшення частки обсягів реалізації продукції непропорційно переважає зростання кількості малих підприємств. В Автономній Республіці Крим, Закарпатській, Львівській і Сумській областях істотно знизилася кількість зайнятих на малих підприємствах у той час, як кількість малих підприємств зросла.

Один з основних критеріїв, від якого залежить ефективність реалізації програмних заходів, – це рівень фінансування регіональної програми.

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, у 2012 р. в місцевих бюджетах усіх 27 регіонів передбачено кошти на фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва (табл. 2.13).

Стан фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва у 2012–2013 рр.

Регіон	Плановий показник, тис. грн		Сума фактично витрачених коштів, тис. грн		Рівень фінансування, %		Ранг за рівнем фінансування	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
АР Крим	2260	4448,1	600,2	522,9	26,6	11,8	17	20
Вінницька	1136,3	500,0	298,9	371,7	26,3	74,3	18	9
Волинська	271,6	195,0	271,6	28,1	100,0	14,4	2	19
Дніпропетровська	1874	84,4	0	0,0	0,0	0,0	24	27
Донецька	1741,9	843,6	1562,6	770,0	89,7	91,3	10	3
Житомирська	500	500,0	368	442,0	73,6	88,4	12	4
Закарпатська	587,5	246,0	94,8	3,5	16,1	1,4	20	21
Запорізька	700	375,0	283,1	344,0	40,4	91,7	16	2
Івано-Франківська	1500	1500,0	1370,9	1165,7	91,4	77,7	9	7
Київська	1800	0,0	220	0,0	12,2	0,0	21	27
Кіровоградська	761,2	1577,0	750,2	1150,6	98,6	73,0	4	10
Луганська	2346,2	0,0	1817,3	9424,5	77,5	0,0	11	27
Львівська	500	500,0	330	130,0	66,0	26,0	13	17
Миколаївська	461,8	420,0	295,8	351,9	64,1	83,8	15	5
Одеська	1851	3850,0	1880,3	2555,8	101,6	66,4	1	12
Полтавська	2000	0,0	111,1	653,9	5,6	0,0	22	27
Рівненська	235,6	160,0	227,6	149,1	96,6	93,2	6	1
Сумська	240	2320,0	232,9	500,5	97,0	21,6	5	18
Тернопільська	200	0,0	0	0,0	0,0	0,0	25	27
Харківська	2302,7	963,9	553,3	763,9	24,0	79,3	19	6
Херсонська	2736,5	150,0	150	50,0	5,5	33,3	23	15
Хмельницька	717,4	1363,7	467,6	416,2	65,2	30,5	14	16
Черкаська	500	800,0	0	540,0	0,0	67,5	26	11
Чернівецька	200	200,0	185,4	151,6	92,7	75,8	8	8
Чернігівська	800	2450,0	743,1	1084,4	92,9	44,3	7	14
м. Київ	2000	30000,0	2000	50,0	100,0	0,2	3	22
м. Севастополь	485	115,0	0	70,0	0,0	60,9	27	13

Рівень фінансування регіональних програм зовсім не відповідає отриманим результатам від їх реалізації. У 2012 р. у Вінницькій, Київській і Херсонській областях спостерігаються високі показники на тлі низького рівня фінансування. А високий рівень фінансування програми в Чернівецькій області не призвів до зростання показників розвитку малого підприємництва. У 2013 р. низький рівень фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва супроводжувався найкращим приростом показників у м. Києві, Тернопільській, Волинській областях. А невисокі результати

Донецької, Запорізької, Чернівецької областей спостерігаються на фоні високого рівня фінансування програми. Постає питання, чи впливає взагалі така програма підтримки на розвиток малого підприємництва, чи була вона прийнята просто, аби лише вважалося, що вона є?

Отже, важко визначити ефективність регіональних програм підтримки малого підприємництва через зв'язок результатів із витраченими на їх досягнення коштами. Вважаємо, це пов'язано з включенням до програми недостатньо обґрунтованих заходів, які не приносять очікуваних результатів.

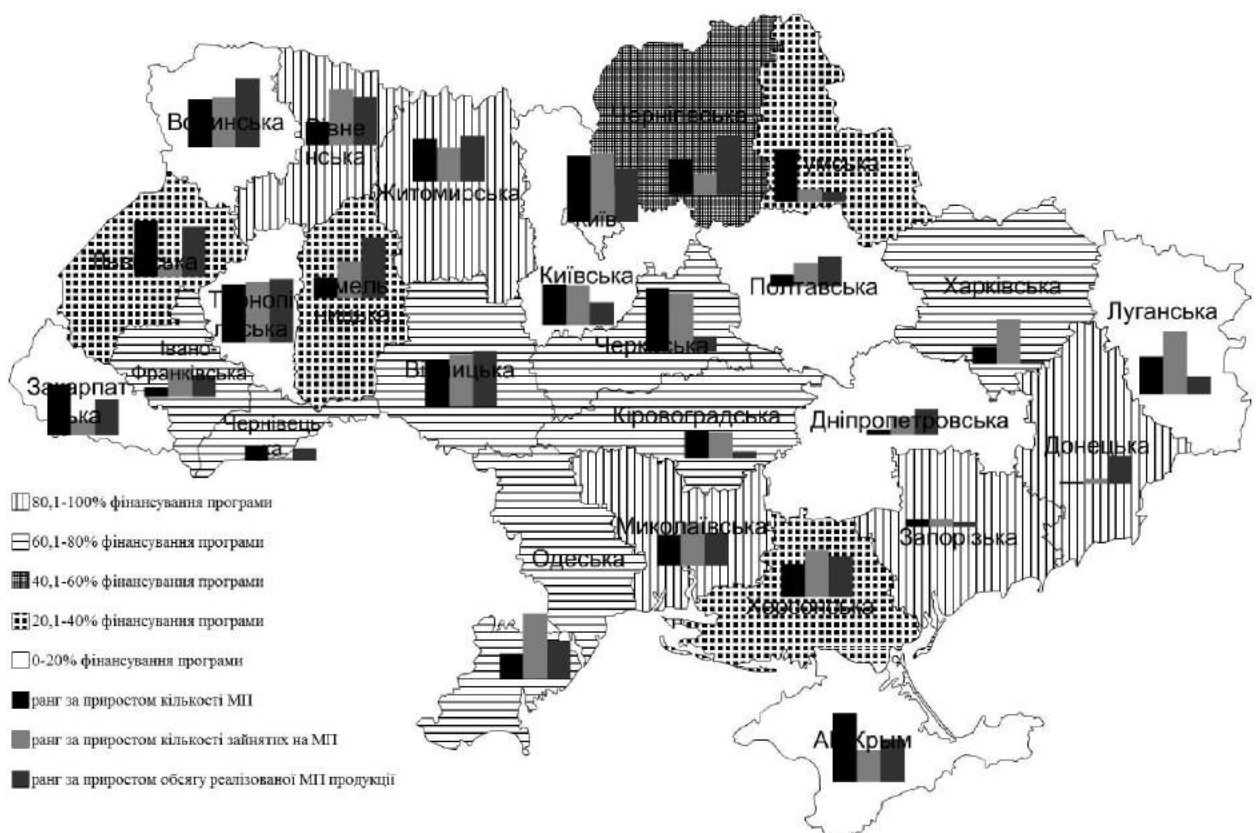

Рис. 2.16. Картографічне представлення рівня фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва у 2013 р. та результатів їх реалізації*

* складено автором

Оцінка рівня забезпеченості реалізації регіональних програм фінансовими ресурсами у 2013 р. дала підставу згрупувати Рівненську (93,2%), Запорізьку (91,7%), Донецьку (91,3%), Житомирську (88,4%),

Миколаївську (83,8 %) області як регіони з найбільшим рівнем фінансування та Дніпропетровську (0,0 %), Київську (0,0 %), Луганську (0,0 %), Полтавську (0,0 %), Тернопільську (0,0 %) – як регіони-аутсайтери за рівнем фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва. У 2012 р. програми в Тернопільській і Дніпропетровській областях також не фінансувалися (рис. 2.16).

На виконання програмних заходів у 2012 р. відповідними рішеннями рад у бюджетах АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя затверджено використання коштів у загальному обсязі 30,7 млн грн (додаток Д. 1).

Найбільші обсяги фінансування програмних заходів передбачили у своїх бюджетах Херсонська (2,7 млн грн.), Луганська й Харківська області (по 2,3 млн грн.), Автономна Республіка Крим (2,2 млн грн.), Полтавська область та м. Київ (по 2,0 млн грн.), Київська й Одеська, Дніпропетровська області (по 1,8 млн грн), Донецька (1,7 млн грн), Івано-Франківська (1,5 млн грн), Вінницька область (1,1 млн грн).

Найменші обсяги фінансування регіональної програми затверджено в Тернопільській і Чернівецькій областях – по 200,0 тис. грн. У 2012 р. з обласних бюджетів, бюджетів АР Крим, міст Києва та Севастополя профінансовано реалізацію заходів регіональних програм на загальну суму 14,9 млн грн (додатки Д. 1, Е. 1).

Потрібно відзначити диспропорцію в обсягах фактичного фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва, яку простежено в окремих регіонах у 2012 р. У Волинській, Одеській областях та в м. Києві у звітному періоді на реалізацію програмних заходів використано 100 % запланованих коштів. Якщо Рівненська, Сумська, Чернігівська, Чернівецька, Донецька, Івано-Франківська й Кіровоградська області забезпечили значні обсяги фінансування, порівняно з іншими регіонами, – від 90 до 98 %, то Полтавська, Херсонська області – лише по 5,5 % (рис. 2.17).

Рис. 2.17. Картографічне представлення рівня фінансування регіональних програм розвитку малого підприємництва у 2012 р.

Так, у Полтавській області на виконання заходів регіональної програми підтримки розвитку малого підприємництва у 2012 році передбачено використати з обласного бюджету 2 000,0 тис. грн., а фактично використано 111,1 тис. грн. У Херсонській області – відповідно 2 736,5 тис. грн та 150,0 тис. грн. У Дніпропетровській, Тернопільській, Черкаській областях та в м. Севастополі фінансування взагалі не здійснено.

Кошти обласних бюджетів спрямовувалися на компенсацію відсотків за банківськими кредитами, фінансування бізнес-проектів на поворотній основі, пільгове кредитування, створення нових об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва та поповнення статутного й оборотного фондів уже наявних об'єктів, навчально-методичну роботу, виставкові заходи, видання інформаційних бюлетенів, проспектів, довідників, навчання та

перепідготовку незайнятого населення з орієнтацією на підприємницьку діяльність тощо (додатки Ж. 1, З. 1).

У структурі фінансування програмних заходів із бюджетів АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя більшість коштів спрямовувалися на фінансування бізнес-проектів на поворотній основі, пільгове кредитування (31 %); компенсацію відсотків за банківськими кредитами (28 %) (рис. 2.18).

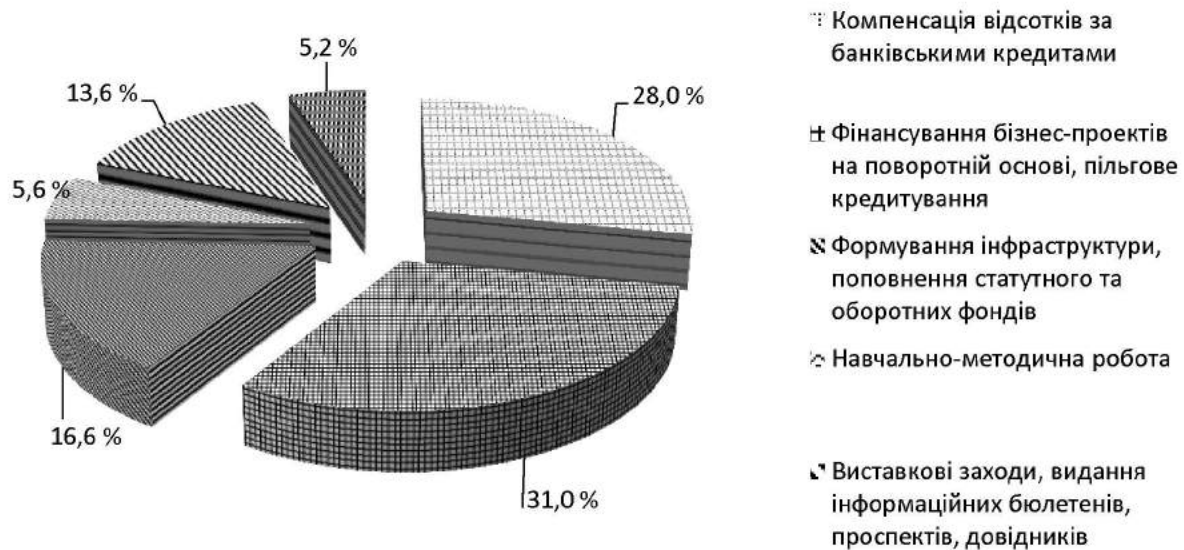

Рис. 2.18. Структура фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва у 2012 р.

У 2012 р. кошти з Запорізького обласного бюджету спрямовувалися на реалізацію таких заходів регіональної програми підтримки малого підприємництва:

– часткова компенсація суб'єктам малого підприємництва витрат на участь у виставкових заходах, у тому числі в універсальній виставці «Покровський ярмарок» (99 тис. грн);

– організація та проведення урочистого засідання «День підприємця» (38,122 тис. грн);

– співфінансування переможців проектів обласного конкурсу регіонального розвитку (60,0 тис. грн);

– створення електронної «мапи підприємництва» в межах заходу «Розробка та впровадження системи залучення до регіонального розвитку малого й середнього бізнесу Запорізької області» (19,2 тис. грн) (фінансові зобов'язання 2011 р.);

– створення сайту – інформаційного веб-ресурсу з відкриттям форуму для обговорення, внесення пропозицій, практичних прикладів й порад до інноваційних проектів суб'єктів малого підприємництва (20,0 тис. грн) (фінансові зобов'язання 2011 р.);

– організація та проведення для суб'єктів підприємництва двох семінарів – навчань щодо розробки й упровадження проектів регіонального розвитку відповідно до світових стандартів у межах заходу «Розробка та впровадження у 2011 р. системи залучення до регіонального розвитку малого й середнього бізнесу Запорізької області» (26,143 тис. грн) (фінансові зобов'язання 2011 р.).

З одного боку, добре, що вказані заходи профінансовано й реалізовано, а з іншого – чи забезпечили вони ефективність програми? Для відповіді на це питання потрібно розглянути результати реалізації програми підтримки малого підприємництва в цілому.

Регіональні програми підтримки малого підприємництва розробляються й запроваджуються в Запорізькій області з 2006 р. Строк реалізації таких програм – два роки. На сьогодні завершено вже три програми: за 2007–2008, 2009–2010 та 2011–2012 рр. Ураховуючи, що впродовж років формування та реалізація регіональних програм підтримки малого підприємництва вдосконалювалися, розглянемо результати виконання програми за 2011–2012 рр.

Розробка Комплексної програми розвитку малого підприємництва в Запорізькій області на 2011–2012 р. здійснювалася з урахуванням основних положень Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2015 р., Національної програми економічних реформ «Заможне суспільство,

конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» й Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні.

Головний розробник програми – Головне управління економіки Запорізької обласної державної адміністрації, співрозробники – Запорізька обласна рада, Запорізька та Мелітопольська міські ради, Державна організація «Регіональний фонд підтримки підприємництва в Запорізькій області», Запорізька торгово-промислова палата, Запорізький обласний союз промисловців і підприємців (роботодавців) «Потенціал», Асоціація громадських організацій Запорізької області, «Агенція регіонального розвитку «Пріоритет», спілка підприємців Хортицького району «Порада», Громадська організація «Іноваційно-технологічний кластер «АгроБУМ», Запорізька обласна молодіжна громадська організація «Союз молоді регіонів України», Запорізька обласна молодіжна організація «Спілка новаторів та менеджерів проектів», Асоціація підприємців за легальний ринок, Запорізька міська рада підприємців із питань податкової й митної політики, Класичний приватний університет, Запорізькій національний технічний університет, Закрите акціонерне товариство «Запоріжаудит-консульт».

Значний список співрозробників, до якого входять громадські, комерційні та наукові організацій, є підставою для висновку, що програма підтримки малого бізнесу розроблена з урахуванням реальних нагальних проблем підприємництва й новітніх наукових орієнтирів.

Головною метою програми на 2011–2012 р. визначено «створення сприятливих умов для бізнес-середовища, забезпечення сталого розвитку малого підприємництва, збільшення його внеску в соціально-економічний розвиток Запорізького регіону та підвищення його конкурентоспроможності». Пріоритетними напрямками й завданнями програми були [65, с. 5]:

– забезпечення якісного, прозорого державного та муніципального регулювання сфери господарської діяльності;

- реформування дозвільної системи, оптимізація діяльності з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам;
- фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка малого підприємництва;
- створення сприятливого інвестиційного клімату, розвиток інфраструктури підтримки малого підприємництва, у тому числі в невеликих містах та сільській місцевості;
- підвищення конкурентоспроможності й інвестиційно-інноваційної привабливості малого підприємництва в Запорізькій області.

Для ознайомлення з Комплексною програмою розвитку малого підприємництва в Запорізькій області на 2011–2012 рр. проаналізуємо її сильні та слабкі сторони, а також можливості й загрози, що стояли на шляху реалізації програми (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

**SWOT–аналіз програми підтримки малого підприємництва в
Запорізькій області на 2011–2012 рр.**

Внутрішні сильні сторони програми	Внутрішні слабкі сторони програми
<p>1. Розроблено спільно з представниками бізнесових кіл та громадськості – спільна відповідальність за реалізацію заходів програми.</p> <p>2. Заплановані заходи з розвитку підприємництва зосереджені на виконанні пріоритетних завдань, які є складовими частинами Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2015 року та Програми економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».</p> <p>3. Реалізація програми є одним із пріоритетів діяльності місцевої виконавчої влади.</p> <p>4. У програмі передбачено заходи щодо фінансово-кредитної підтримки суб'єктів малого підприємництва.</p>	<p>1. Обмеженість фінансових ресурсів для реалізації заходів програми.</p> <p>2. Недостатня активність місцевих громад, об'єднань підприємців.</p> <p>3. Складність у визначенні прогнозних показників розвитку малого підприємництва в умовах післякризової ситуації.</p> <p>4. Обмеженість переліку фінансових інститутів, які працюють на розвиток малого підприємництва.</p> <p>5. Недостатня кількість професійних виконавців (проблема кадрів).</p> <p>6. Відсутність системних (загальних і секторальних) наукових досліджень про стан малого підприємництва в Запорізькій області.</p>

Продовження таблиці 2.14

Зовнішні можливості програми	Зовнішні загрози програми
1. Активізація співпраці місцевої влади, громадськості та представників бізнесу щодо зусиль, спрямованих на покращення умов ведення підприємницької діяльності. 2. Залучення наукових кіл до процесу реалізації програми. 3. Можливість отримання досвіду інших регіонів країни та інших держав. 4. Підтримка програми центральними органами виконавчої влади. 5. Підтримка програми засобами масової інформації.	1. Погіршення економічної ситуації в країні та окремо в регіоні. 2. Ризики банківської системи у секторах економіки, у тому числі й тих, що складають основу малого бізнесу. 3. Спад інвестиційної активності регіональних і зовнішніх інвесторів. 4. Зростання тінізації найманої праці, заробітної плати (соціальна незахищеність найманих працівників) та готівкового обігу. 5. Недосконале законодавство щодо реформування дозвільної системи, системи державного контролю (нагляду).

Отже, основними загрозами було не отримання необхідного фінансування, а недостатня кількість професійних виконавців, наслідки фінансової кризи (подорожчання фінансових ресурсів, загальне скорочення виробництва та кількості зайнятих працівників, зменшення товарообігу).

Позитивним для програми стало залучення науковців, співпраця влади, бізнесу й громади, активізація громадських ініціатив, готовність влади до вдосконалення законодавства у сфері податкової, регуляторної та дозвільної політики.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо формування й реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого та середнього підприємництва, затверджених Наказом № 44 від 18.09.2012 р. Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, визначення ефективності реалізації регіональної програми підтримки малого підприємництва відбувається за певними показниками [85], які, втім, не відображають таку суттєву складову частину ефективного розвитку малого підприємництва, як освоєння інновацій, матеріально-технічної підтримка, надання органами місцевого самоврядування на пільгових умовах в оренду нежитлових приміщень, обладнання – у лізинг.

Заходи регіональної програми підтримки малого підприємництва в Запорізькій області на 2011–2012 рр. можна згрупувати за такими напрямками:

- упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності, спрощення дозвільної політики;
- фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка;
- ресурсне й інформаційне забезпечення, подальше формування інфраструктури підтримки підприємництва.

Розглянемо результати реалізованих заходів за кожним напрямом більш детально.

Регіональна дозвільна політика, що впроваджується на території Запорізької області, у цілому відповідає основним напрямам і тенденціям, які відзначаються на національному рівні. Протягом останніх 2–3 років на регіональному рівні досягнуто певних позитивних зрушень у дозвільній сфері, серед яких:

- визначення однією з пріоритетних стратегічних цілей діяльності Запорізької обласної державної адміністрації – створення сприятливого бізнес-середовища та реформування дозвільної системи;
- упорядкування й приведення у відповідність до законодавчих вимог процедури розробки та прийняття регуляторних актів;
- оптимізація окремих дозвільних процедур і покращення взаємодії між дозвільними органами й державними адміністраторами, у т. ч. за рахунок відкриття в жовтні 2011 р. сучасного Єдиного дозвільного центру м. Запоріжжі;
- продовження формування та покращення роботи мережі дозвільних центрів на території області (найвідоміший та найдосвідченіший із них – Єдиний офіс у м. Бердянську) тощо.

За зведеною статистикою, у середньому лише близько 30 % документів дозвільного характеру видають у Запорізькій області державні адміністратори через дозвільні центри, що працюють як на постійній основі

(тобто організаційно оформлені, мають щоденний графік роботи), так і шляхом установлення того чи іншого графіка роботи з дозвільними документами, за яким державні адміністратори здійснюють прийом та видачу документів дозвільного характеру на певних робочих місцях. При цьому м. Запоріжжі, де міські й регіональні дозвільні органи видають понад 60 % документів дозвільного характеру від загальнообласної їх кількості (або 6729 із 10809 – у 2011 р.), лише 7,3 % із них видано державними адміністраторами. Решту документів видають безпосередньо фахівці дозвільних органів (поза межами єдиного дозвільного центру).

На обласному рівні не існує єдиного регіонального (обласного) дозвільного центру з покладенням на нього повноважень щодо запровадження на території області єдиних підходів і принципів діяльності дозвільних органів, напрацювання та поширення єдиної методологічної бази, участі у вирішенні питань щодо кадрового й іншого ресурсного забезпечення.

Важливим недоліком, що гальмує розвиток малого підприємництва в Запорізькій області, є відсутність дієвої системи моніторингу та оцінювання якості дозвільних послуг. Станом на початок 2013 р. лише за участі чотирьох дозвільних органів Запорізької області запроваджено систему моніторингу розгляду заяв про видачу документів дозвільного характеру [151]. Водночас електронна система надає можливість відслідковувати розгляд звернень суб'єктів господарювання на отримання документа дозвільного характеру до представника дозвільного органу та до державного адміністратора – щодо строків і дозвільного органу.

Перейдемо до фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва.

Комплексна програма розвитку малого підприємництва фінансується з обласного бюджету. Головним організатором реалізації державної політики в питаннях фінансової підтримки малого бізнесу виступає державна організація «Регіональний фонд підтримки підприємництва в Запорізькій

області», яка є одержувачем бюджетних коштів, що виділені в межах регіональної програми підтримки малого підприємництва.

Регіональний фонд підтримки підприємництва (РФПП) пропонує такі фінансово-кредитні продукти, як часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого підприємництва для реалізації інвестиційних проектів, і фінансова порука, що надається Фондом кредитної поруки, створеним при ДО «РФПП у Запорізькій області». Для прозорості надання фінансової допомоги розроблено й затверджено Порядок часткового відшкодування з обласного бюджету відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого підприємництва для реалізації інвестиційних проектів та Регламент діяльності Фонду кредитних порук, із якими підприємці можуть ознайомитися на офіційному сайті Регіонального фонду підтримки підприємництва в Запорізькій області.

На жаль, позитивні наміри щодо фінансової допомоги малому підприємству регіону з року в рік не можуть реалізовуватися через брак бюджетних коштів. Із запланованих на виконання заходів Комплексної програми розвитку малого підприємництва в Запорізькій області у 2011 р. 1968,427 тис. грн, а у 2012 р. – 1529 тис. грн, виділено з обласного бюджету, а Регіональним фондом підтримки підприємництва отримано відповідно, 136,6 тис. грн і 183,122 тис. грн. Ураховуючи це, розуміємо, чому у звіті про діяльність Регіонального фонду підтримки підприємництва в Запорізькій області за 2011 та 2012 рр. зазначено, що фінансово-кредитна підтримка не здійснювалася. Ті невеликі отримані кошти витрачено на проведення навчальних семінарів, тренінгів, створення веб-сайту й організацію «Дня підприємця».

Недостатня забезпеченість фінансовими ресурсами призводить до неналежного виконання заходів програми, зниження їх ефективності, що і незадовільно вплинуло на результати реалізації програми.

Інформаційно-консультативна підтримка малого бізнесу забезпечується також і громадськими об'єднаннями підприємців та представниками бізнесу.

Запорізька торгово-промислова палата інформує підприємців із питань щодо ведення бізнесу за допомогою поштових та електронних розсилок, а також ЗМІ й розміщення інформації.

Обласним центром зайнятості здійснюються заходи щодо орієнтації безробітних на підприємницьку діяльність. Зацікавленим особам, які бажають започаткувати власну справу, надається спектр послуг: індивідуальні консультації із застосуванням діагностичних методик щодо визначення підприємницького потенціалу безробітного громадянина, методологічне супроводження організації підприємницької діяльності, тощо.

Стосовно розвитку інфраструктури підтримки підприємництва, то, за підсумками 2011 р., Запорізька область зайняла друге місце по Україні щодо наявності діючих бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів і фондів підтримки підприємництва. Отже, спостерігаємо позитивні результати у сфері розбудови інфраструктури підтримки малого підприємництва, інформаційного забезпечення.

Незважаючи на те, що Методичні рекомендації щодо формування й реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого та середнього підприємництва були затверджені майже наприкінці терміну реалізації Комплексної програми розвитку малого підприємництва в Запорізькій області на 2011–2012 рр., використаємо їх для визначення ефективності зазначеної програми. Є очікувані значення цільових показників, тому маємо можливість скласти таблицю порівняння вихідних, очікуваних та фактичних результатів за підсумками 2012 р. (табл. 2.15).

Отже, лише п'ять із дванадцяти запланованих показників фактично виконані, при цьому вісім із них стали навіть гіршими за вихідні дані на початок дії програми.

**Очікувані та фактичні результати реалізації програми підтримки
малого підприємництва в Запорізькій області за 2011-2012 рр.**

Результати реалізації програми в динаміці змін цільових показників	Вихідні дані на початок дії програми	Очікувані результати	Фактичні результати	Виконання плану, %	Приріст до вихідних даних, %
Кількість малих підприємств (одиниць), усього	13789	16600	13553	81,6	-1,7
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	76	86	76	88,4	+0,0
Кількість найманих працівників на малих підприємствах, осіб	68600	71800	76200	106,1	+11,1
Кількість підприємців – фізичних осіб	114123	119000	105571	88,7	-7,5
Кількість фермерських господарств <i>одиниць</i>	2283	2290	2319	101,3	+1,6
Кількість фермерських угідь, <i>тис. га</i>	338,6	360	349,7	97,1	+3,3
Частка обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг), %	17,6	21	17,1	81,4	-2,8
Надходження від діяльності суб'єктів малого підприємництва до бюджетів всіх рівнів, <i>млн. грн</i>	818,9	900	1327,6	147,5	+62,1
Кількість об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва (одиниць), усього	231	250	143	57,2	-38,1
у т. ч.:					
бізнес-центри	4	5	8	160,0	+100,0
бізнес-інкубатори	1	3	2	66,7	+100,0
технопарки	-	1	-	0	-
лізингові центри	8	9	8	88,9	0,0
фінансово-кредитні установи: (кредитні спілки, установи взаємного кредитування)	65	68	60	88,2	-7,7
фонди підтримки підприємництва	3	3	2	66,7	-33,3
інвестиційні, інноваційні фонди й компанії	43	45	43	95,6	0,0
інформаційно-консультативні установи	20	23	20	87,0	0,0

Продовження таблиці 2.15

Залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання робіт/послуг за державні кошти: кількість, одиниць /обсяги, тис. грн	1465 / 187623,2	1510 / 193673	1817 / 1184644	120,3 / 611,7	+24,0 / +531,4
Кількість підприємців, що пройдуть підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, осіб	1600	2000	374	18,7	-76,6
Кількість створених нових робочих місць, одиниць	2335	2300	1400	60,9	-40,0

Незважаючи на те, що кількість малих підприємств майже не змінилася, частка обсягу реалізованої ними продукції (робіт, послуг) у загальному її обсязі зменшилася на 2,8 %, а кількість створених нових робочих місць – на 40 % від вихідних даних (показника 2010 р.). Це свідчить про те, що мале підприємництво неспроможне відігравати значної ролі в розв'язанні соціальних проблем області, його стан погіршується. На 7,5 % зменшилася й кількість фізичних осіб-підприємців, а до запланованого цьому показнику не вистачало 11,3%.

Однією з основних проблем регіональних програм підтримки малого підприємництва є «формальний» підхід адміністраторів до їх розробки й реалізації. Тобто діє принцип: є програма – і добре, закінчився термін дії – відзвітували про показники діяльності малого бізнесу й написали нову програму зі старої. Отже, ми отримуємо переписування заходів з однієї програми до іншої з року в рік, відмову від пошуку нових шляхів розвитку підприємництва як занадто обтяжливих для застарілих систем управління.

Надходження від діяльності суб'єктів малого підприємництва до бюджетів усіх рівнів зросло на 47,5 % від запланованого, що не в останню чергу пов'язано з активізацією залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання робіт/послуг за державні кошти, обсяг яких перевищив запланований більш ніж у шість разів.

Розглянемо результативність виконання заходів регіональної програми підтримки малого підприємництва (додаток И. 1) відповідно до рекомендацій

Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва (табл. 2.16)

Таблиця 2.16

**Результативність виконання заходів регіональних програм
розвитку малого підприємництва у 2012 р.**

Показник	Запорізька область	Всього по Україні
Створення Web-сайту державної адміністрації регіонального рівня (так/ні)	так	так (у всіх областях)
Наявність Web-сторінки для суб'єктів малого підприємництва (так/ні)	так	так (у всіх областях)
Відшкодування відсотків за банківські кредити, отримані для реалізації інвестиційних проектів: обсяги відшкодування, <i>тис. грн</i> ; кількість підтриманих бізнес-проектів, одиниць	- -	4143,7 38
Кількість профінансованих у межах регіональної програми (у якості цільових) бізнес-проектів суб'єктів малого підприємництва, <i>одиниць/тис. грн</i>	5/61,8	90/4703,8 (10 регіонів)
Загальна сума кредитів, наданих у рамках регіональної програми, <i>тис. грн</i> : суб'єктам малого підприємництва фермерським господарствам, у т. ч.:	-	10183533,1
кредитними спілками комерційними банками	- 2400,0	63047,3 49699,2
Наявність кредитно-гарантійних установ (так/ні)	так	17 так/10 ні
Залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання робіт/послуг за державні кошти: загальні обсяги замовлень, <i>тис. грн</i> ; кількість замовлень, <i>одиниць</i> ; відсоток до загальної кількості замовлень в регіоні, %	1184644 1817 14	21498365 36984 -
Кількість безробітних, які отримали фахову підготовку для заняття підприємницькою діяльністю, <i>осіб</i>	846	46209
Кількість підприємців, які пройшли підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, <i>осіб</i>	374	20001
Кількість проведених в рамках регіональних програм навчальних семінарів, тренінгів, <i>одиниць</i>	2435	15707

Із таблиці 2.16 очевидно, що у 2012 р. за регіональною програмою підтримки малого підприємництва в Запорізькій області не надано кредитів

та не профінансовано відшкодування відсотків за банківські кредити суб'єктам малого підприємництва.

Кількість безробітних, які отримали фахову підготовку для виконання підприємницької діяльності, складає лише 1,8 % від загальноукраїнського показника, а кількість тих, котрі пройшли підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації в Запорізькій області – 1,9 %. Водночас кількість проведених у межах регіональних програм навчальних семінарів, тренінгів складає аж 15,5 % від їх кількості по Україні. Але, як засвідчує практика, інформація, яка подається під час навчання, не містить новітніх підходів, тому, незважаючи на кількість проведених освітніх заходів, не помічено якісних змін у веденні підприємницької діяльності.

На основі нашого дослідження потрібно уточнити проблеми формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва, а саме:

- недостатня оперативність: із моменту виникнення проблеми до включення заходів щодо її усунення в конкретну програму минає тривалий проміжок часу, що актуально для всіх регіонів;

- відірваність відповідальних за формування регіональної програми фахівців від реальних економічних процесів, що призводить до простого копіювання національних програм без урахування специфічних потреб регіону – розв'язання конкретних економічних, соціальних, екологічних проблем;

- ризик невиконання затверджених заходів програми через нестачу необхідних ресурсів: актуально для 22 регіонів, у яких рівень фінансування програми менше 80 %;

- відсутність методик розрахунку комплексної ефективності реалізації програми, яка б включала не лише економічну, а й соціальну, екологічну, інноваційну складові частини, що уможливило б розв'язання проблеми регіонів, у яких програми фінансуються, але значний приріст показників не досягається.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі проаналізовано стан малого підприємництва в регіонах України, досліджено методичні засади процесу формування регіональних програм підтримки малого підприємництва та проаналізовано результати реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва в регіонах.

1. Визначено, що економічний розвиток регіонів залежить безпосередньо від розвитку малого підприємництва. Це підтверджується отриманими результатами кореляційно-регресійного аналізу залежності валового регіонального продукту всіх регіонів України від обсягів реалізованої малими підприємствами продукції. Коефіцієнт регресії показує, що при зростанні обсягів реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) на 1 млн грн валовий регіональний продукт збільшується на 1,4 млн грн. Результати дослідження свідчать, що обсяги реалізованої малими підприємствами продукції зростали у 2010–2013 рр., але їх частка в загальних обсягах реалізації скорочувалась.

Інтегральний рівень розвитку малого підприємництва в регіонах визначено, застосовуючи оцінку екстенсивності, інтенсивності й соціальної значимості розвитку малого підприємництва. Узагальнені результати оцінювання регіонів України засвідчили, що найбільш значну роль в економіці регіону мале підприємництво відіграє в Херсонській, Чернівецькій області й м. Севастополі. Найменш вагомий вплив малого підприємництва на розвиток Луганської, Дніпропетровської та Донецької області.

Проведене дослідження виявило перепони на шляху розвитку малого підприємництва в дозвільній сфері, подолання яких потребує подальшого реформування дозвільної системи регіону. Також виявлено проблеми регіонів із низькими екстенсивністю, інтенсивністю й соціальною значимістю розвитку малого підприємництва, високим рівнем промислового розвитку.

2. Для розв'язання проблем, що перешкоджають розвитку малого підприємництва на регіональному рівні, застосовується програмно-цільовий метод. Регіональні програми підтримки малого підприємництва розробляються з урахуванням завдань Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва й завдань програми соціально-економічного розвитку регіону та затверджуються терміном на два роки. Методичні засади процесу формування й реалізації регіональної програми підтримки малого підприємництва передбачають такі етапи: прийняття рішення про розробку цільової програми; відбір проблем і шляхів їх усунення для включення в програму; затвердження програми; реалізація регіональної програми й контроль за її виконанням.

3. Ефективність реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва визначено як відношення економічного та соціального ефекту від реалізації програмних заходів до необхідних для його досягнення бюджетних витрат. Проведене дослідження свідчить, що рівень фінансування регіональних програм зовсім не відповідає отриманим від їх реалізації результатам. Регіональні програми областей, у яких виявлено найкращі результати, мають низький рівень фінансування й, навпаки, у деяких регіонах невисокі результати спостерігаються на фоні достатнього рівня фінансування, що пов'язано з включенням до програми недостатньо обґрунтованих заходів, які не приносять очікуваних результатів.

Дослідження процесу формування та оцінка ефективності реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва свідчать про наявні недоліки, усунення яких потребує подальшого вдосконалення методу, а саме: недостатня оперативність; відірваність відповідальних за формування програми фахівців від реальних економічних процесів, що призводить до простого копіювання національних програм; ризик невиконання затверджених заходів програми через брак необхідних ресурсів; відсутність методик розрахунку соціально-економічної ефективності реалізації програм.

Отримані в другому розділі результати стали підґрунтям для розробки напрямів розвитку регіону шляхом удосконалення регіональних програм підтримки малого підприємництва.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Шляхи вдосконалення регіональних програм підтримки малого підприємництва

Результати порівняння показників розвитку малого підприємництва в регіонах із середніми по Україні свідчать про суттєве відставання низки регіонів як за загальним рівнем розвитку, так і за окремими його складниками. На основі виявлених проблем малого підприємництва визначено напрями стимулювання регіонального розвитку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Пріоритетні напрями підтримки регіонального розвитку малого підприємництва

Напрямок розвитку МП	Пріоритетні цілі регіональних програм підтримки малого підприємництва	Регіон
Екстенсивний + інтенсивний + підвищення соціальної значущості МП	Першочергові заходи спрямовані на збільшення кількості малих підприємств, обсягів реалізованої МП продукції (товарів, послуг), збільшення кількості зайнятих працівників на МП і витрат на персонал МП	Дніпропетровська, Донецька, Київська, Луганська, Полтавська області
Екстенсивний + інтенсивний	Збільшення кількості МП та обсягів реалізованої МП продукції (товарів, послуг)	Волинська, Тернопільська області
Інтенсивний	Першочергові заходи спрямовані на збільшення обсягів реалізованої МП продукції (товарів, послуг)	м. Київ

Продовження таблиці 3.1

Екстенсивний	Першочергові заходи спрямовані на збільшення кількості МП	Вінницька, Житомирська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області
Підвищення соціальної значимості МП	Першочергові заходи спрямовані на збільшення кількості зайнятих працівників на МП та витрат на персонал МП	Запорізька область
Збалансований	Заходи спрямовані на підтримання збалансованого розвитку малого підприємництва	Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Одеська, Львівська, Миколаївська, Харківська, Херсонська, Чернівецька області, АР Крим, м. Севастополь

**Сформовано дисертантом*

Для низки регіонів із незначною роллю малого підприємництва (Дніпропетровської, Донецької, Київської, Луганської, Полтавської областей) першочерговим є підвищення всіх основних показників розвитку малого підприємництва: екстенсивності, інтенсивності, соціальної значимості, – що означає кардинальну зміну регіональної політики підтримки.

Для регіонів, показники яких перевищують середній по Україні – Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Одеської, Львівської, Миколаївської, Харківської, Херсонської, Чернівецької областей, АР Крим та м. Севастополя, – пропонується збалансований напрям розвитку. Це не означає, що рівень розвитку малого підприємництва в цих регіонах уже достатньо високий, але він пропорційний, що свідчить про доцільність подальшого провадження підтримки, обраної регіональними органами влади.

Запропоновані напрями стимулювання регіонального розвитку малого підприємництва спрямовані саме на першочергові цілі, досягнення яких сприятиме підвищенню ролі малого підприємництва в розвитку регіонів. Для забезпечення поставлених цілей реалізуються заходи регіональних програм підтримки малого підприємництва: фінансово-кредитні й інвестиційні, інформаційного забезпечення, розвитку інфраструктури підтримки, підвищення кваліфікації кадрів тощо. Після успішного розв'язання

пріоритетних проблем слід перейти до збалансованої підтримки розвитку малого підприємництва для досягнення показників розвинутих країн світу.

На сьогодні найбільш ефективною й необхідною є фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка малого підприємництва на регіональному рівні. Водночас, як визначено в підрозділі 2.3, основною проблемою, що заважає успішній реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва, є брак фінансових ресурсів. Тобто заплановані заходи не виконуються через відсутність коштів в обласному бюджеті. Отже, постає необхідність пошуку додаткових бюджетних та позабюджетних грошових ресурсів.

На нашу думку, сума коштів, необхідна для фінансування регіональної програми підтримки малого підприємництва, має бути узгоджена й виділена в повному обсязі з державного бюджету або варто здійснити фінансову децентралізацію в країні, щоб у місцевих бюджетах були ресурси. Питання надання регіонам більшої фінансової самостійності та забезпечення бюджетної автономії обговорюється вже давно. Не будемо радити, як краще побудувати нову модель міжбюджетних відносин, але точно знаємо, що кожна ланка самоврядування потребує закріплення стабільної дохідної бази для реалізації своїх функцій.

Можливим розв'язанням проблем групи регіонів із нестачею бюджетних коштів для забезпечення фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва може стати емісія облігацій внутрішніх місцевих позик. Становлення українського ринку облігацій місцевих позик розпочалося 1995 р. в Дніпропетровську. У 1995–1997 рр. такі облігації випущено ще в 10 областях, але в 1998 р. зафіксовано перший дефолт за місцевими облігаціями в Одесі. Тому акумулювання ресурсів за допомогою муніципальних боргових інструментів було призупинено. Із 2005 р. відзначається активізація ринку місцевих запозичень, найбільше емісій зафіксовано у 2008 р. (п'ятнадцять) [82].

Спад активності знову зафіксовано у 2009 р. – в умовах економічної кризи зареєстровано лише три емісії місцевих облігацій, у 2010 р. – жодної. У

2011–2012 рр. ринок поступово відновлювався – за цей період здійснено 20 випусків. На сьогодні в обігу перебувають 18 випусків місцевих облігацій. Найбільшим позичальником є місто Київ, за найвищою купонною ставкою 25 % обслуговує емісію облігацій кризового 2009 р. Донецьк (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Місцеві облігації українських емітентів в обігу [73]

Емітент	Кількість емісій	Загальна сума емісій, млн грн	Купонні ставки, %	Щорічні витрати на обслуговування та погашення, млн грн		Термін обігу, років	Дата погашення
				2013 р.	2014 р.		
АР Крим	1	133	14,5	19,2	142,6	3	20.06.2014
Донецьк	1	60	25	14,9	71,2	5	06.10.2014
Запоріжжя	5	65	13,5 17,4	10,7	29,7	3-4	2014-2016
Кременчук	1	25	14	3,5	3,5	3	11.09.2015
Харків	1	99,5	15	14,8	114,4	3	08.12.2014
Черкаси	1	60	14	8,4	8,4	5	18.08.2016
Київ	6	5415,253	15,2 15,25	947,7	3390,9	2-3	2014-2015
Київ (єврооблігації)	2	550	8 9,375	385	385	10	2015-2016

Запозичені місцевими органами влади кошти використано для фінансування Євро-2012, здійснення капітального будівництва, покращення місцевої інфраструктури (табл. 3.3).

У деяких випадках, як видно з таблиці 3.3, запозичення коштів не носить інвестиційного характеру, а використовується для погашення раніше накопичених боргів. Так, дві емісії облігацій Запоріжжя випущено для рефінансування попередньо випущених боргових зобов'язань Запорізької міської ради.

**Цільове використання запозичених коштів при емісіях місцевих
облігацій [73]**

Емітент	Мета позики
АР Крим	Реалізація екологічного проекту з переробки твердих побутових відходів у м Сімферополь
Донецьк	Будівництво та реконструкція об'єктів до Євро-2012
Запоріжжя	Рефінансування наявних боргових зобов'язань міської ради, реалізація проектів капітального будівництва міста
Кременчук	Розвиток міського електротранспорту
Харків	Будівництво та реконструкція об'єктів до Євро-2012
Черкаси	Реконструкція міських доріг
Київ	Погашення заборгованості за векселями, виконання кредитної угоди, забезпечення подальшого розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури та покращення транспортного забезпечення, будівництва об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства, розвитку паливно-енергетичного комплексу, виконання робіт із капітального ремонту житлового фонду, внесків органів місцевого самоврядування в статутні фонди суб'єктів підприємницької діяльності.

Але запозичення таким чином коштів для рефінансування боргів не прийнятне, адже в Бюджетному кодексі України чітко зазначено, що місцеві запозичення використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань, спрямованих на задоволення інтересів населення.

Згідно з Положенням про порядок здійснення емісії облігацій внутрішніх місцевих позик та їх обігу, затвердженим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, «кошти від розміщення облігацій, які отримує емітент, залучаються для фінансування бюджету розвитку Рад та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують

виконання завдань Рад, спрямованих на задоволення інтересів населення Автономної Республіки Крим і територіальних громад міст» [99].

Отже, емісія облігацій місцевих позик для фінансування регіональної програми розвитку малого підприємництва є можливою. Також можна розробляти окремі інвестиційні проекти для підтримки малого підприємництва. На сьогодні основний мінус ідеї – низька привабливість місцевих облігацій для потенційних інвесторів, тому головне завдання місцевої влади має полягати в підвищенні конкурентоспроможності місцевих запозичень.

Покращення інвестиційної привабливості також відкриває шляхи для залучення коштів міжнародних кредитно-фінансових установ, як це було в Іспанії, або отримання грантів на підтримку підприємництва за участь у спільних з іншими країнами проектах.

Слід відзначити нерозвиненість мережі кредитно-фінансових установ, за посередництва яких надається державна фінансова підтримка малому підприємству в регіонах України. Тому для групи регіонів із низькими інтенсивністю й загальним рівнем розвитку малого підприємництва пропонується використати досвід Італії, Канади, Франції, Іспанії та Німеччини, який підказує нам необхідність створення спеціалізованої банківської установи з підтримки малих підприємств й укладання угоди про умови кредитування малого підприємництва між органами влади та низкою великих комерційних банків. Такі фінансові установи будуть посередниками між державним бюджетом і малими підприємствами. Як і в США, держава має забезпечити гарантування позик та часткову компенсацію відсотків за кредитами малому підприємству.

Ураховуючи дефіцит бюджетних коштів і необхідність сплачувати за посередницькі послуги комерційним банкам, у регіонах України доцільно використовувати для фінансової підтримки малого підприємництва розгалужену мережу установ державного банку. У межах формування регіональної програми підтримки малого підприємництва мають

узгоджуватися розмір та пріоритетні напрями можливої фінансової допомоги, а приймати звернення суб'єктів малого підприємництва й надавати рішення щодо конкретного підприємства буде державна банківська установа. Це спростить доступ малого підприємництва до фінансової підтримки та підвищить інтенсивність його розвитку.

Для страхування спеціалізованих регіональних установ, наприклад, Регіонального фонду підтримки підприємництва, від можливого збитку при непогашенні позичок можна створити, за прикладом Японії, державну корпорацію зі страхування кредитів, статутний капітал якої формуватиметься цілком із коштів державного бюджету.

А поки державних коштів не вистачає на фінансування програми підтримки малого підприємництва, підприємцям регіонів із низькою соціальною значимістю малого підприємництва (Запорізька, Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Київська, Полтавська області, м. Київ) доцільно створити фонд взаємодопомоги. Джерелом коштів такого фонду будуть внески підприємців-членів, які в разі вимушеної ліквідації підприємства або в результаті хвороби зможуть отримати компенсацію чи допомогу.

Перейдемо до організаційних можливостей удосконалення регіональної підтримки малого підприємництва.

Один із напрямів активізації підприємницької діяльності, зменшення ризику в промислових регіонах – упровадження та функціонування кластерів за участю малих підприємств, що спроможні забезпечити конкурентоспроможність регіонів.

Існує мас значна кількість визначень поняття «кластер». Водночас характерною ознакою кластеру є об'єднання окремих елементів (складових частин) в одне ціле для виконання певної функції або реалізації (досягнення) певної мети. Аналіз наукових праць свідчить [2, 139], що більшість учених розуміють кластерні структури як територіально-галузеві інтеграційні об'єднання підприємств та організацій, націлених на інноваційний розвиток,

що взаємодоповнюють одне одного й підсилюють власні конкурентні переваги за рахунок загального синергетичного ефекту. Варто відзначити, що, на думку М. Портера, «... чим більш розвинені кластери в країні, тим вища конкурентоспроможність її компаній і рівень життя людей» [167].

С. Соколенко вважає, що кластери в сучасних умовах посилення конкуренції на глобальних ринках являють собою фундаментальну організаційну основу для реалізації ключових принципів становлення регіональної економіки та відповідної розробки стратегій соціально-економічного розвитку регіонів. Розуміння конкурентних переваг нових виробничих систем й активне формування регіональних інноваційних кластерів відкриває перед регіонами нові перспективи динамічного економічного розвитку та успішного подолання «викликів» із боку конкурентів [134].

Кластер як локальна форма інтеграції виробничих структур передбачає використання територіального чинника для підвищення ефективності своїх учасників, особливо представників малого підприємництва. Це дає змогу найбільш повно втілити в господарську діяльність такі переваги малого підприємництва, як концентрація зусиль на вузькоспеціалізованому секторі виробництва і збуту, гнучкість у зміні виробничих програм, можливість доповнення виробничого профілю великих компаній та ін.

В Україні кластерні структури вперше створено в Хмельницькій області, а трохи згодом – в Івано-Франківській.

Розвиток кластерної моделі управління регіональною економікою Хмельниччини умовно можна розділи на два етапи [74]:

– перший бере початок із 1998 р.: у цей рік Хмельницькою обласною громадською організацією, асоціацією «Поділля Перший», розроблено програму застосування концепції кластерів з метою відродження вітчизняного виробництва у швейній та харчовій галузях промисловості, виробництві будівельних матеріалів і будівництві, переробці сільськогосподарської продукції, туристичній галузі. Як результат, у

2000–2001 рр. створено та офіційно зареєстровано громадські об'єднання «Будівельний кластер», «Швейний кластер» і «Туристичний кластер «Кам'янець» (м. Кам'янець-Подільський);

– другий етап розпочався з 2005 р. й характеризується кластеризацією таких сегментів економіки регіону, як виробництво нових будівельних матеріалів, охорона та комерціалізація культурної спадщини й інформаційно-освітньої сфери, сільське господарство (органічне землеробство, фруктовий кластер «Подільське яблуко»).

Розвитку регіональних економічних кластерів Хмельницької області сприяла підтримка обласної державної адміністрації, наукових і навчальних закладів, фінансово-банківських структур. Нині до співпраці в Асоціації «Поділля Перший» залучено наукові установи та органи місцевої влади: до керівного комітету асоціації входять провідні вчені Хмельницького національного університету, керівники управлінь економіки обласної адміністрації й міськвиконкому, керівники банківських структур, торгово-промислової палати тощо [74].

Значення кластерів і кластерної політики для промислових регіонів полягає в їхній здатності надати наукомісткий характер традиційному ресурсному освоєнню їхньої території.

У листопаді 2010 р. Міжнародна Фондація сприяння ринку (МФСР) спільно із Союзом економістів України (СЕУ), Торгово-промисловою палатою України (ТППУ) і ВАТ «Укрімпекс» провела детальне дослідження кластерного потенціалу Запорізької області. За результатами проведеного дослідження було виявлено, що підприємства Запорізького регіону мають значний потенціал для розвитку економіки на основі кластерного підходу [107].

Існують такі регіональні кластери, що представляють основні напрями реалізації конкурентних переваг і підтримки регіональних точок зростання в Запорізькій області [107]:

– металургійний кластер;

- кластер енергетики;
- машинобудівний кластер;
- транспортно-логістичний кластер;
- інноваційно-освітній кластер;
- регіональний будівельний кластер;
- регіональний кластер переробки відходів;
- регіональний швейний кластер;
- регіональний агрохарчовий кластер (у його рамках можливе створення м'ясного, молочного, зернового, садівництва і виноробства та ін. кластерів);
- регіональний туристично-рекреаційний кластер (у його межах можливе створення кластерів зеленого сільського туризму, етно- й еко-туризму та ін).

До складу кластера потрібно включити:

- малі підприємства, що виконують різні види діяльності (виробництво, послуги, роботи);
- одне або декілька великих, середніх підприємств;
- організації з генерації нових знань і розробок технологій (університети, дослідницькі фірми, центри трансферу технологій та ін.);
- підприємства інфраструктурного обслуговування – фірми, що здійснюють транспортні перевезення, будівельні й ремонтні роботи, інформаційне забезпечення тощо;
- регіональні органи влади;
- фінансові організації (банки, інші фінансові організації).

Узагальнену організаційну структуру регіонального економічного кластера промислового регіону відображено на рисунку 3.1.

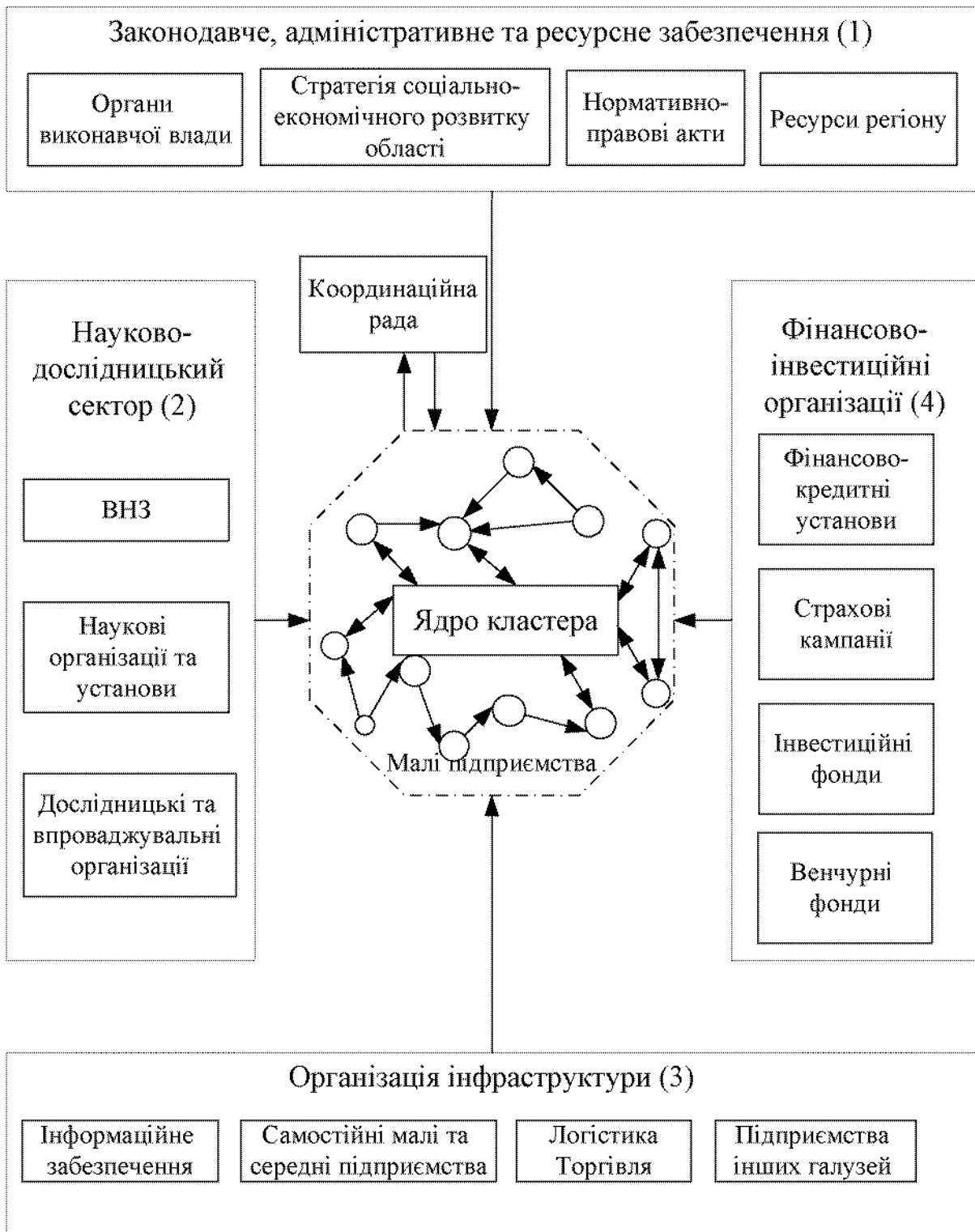

Рис. 3.1. Узагальнена організаційна структура регіонального економічного кластера за участю малих підприємств.

Ядром кластера в промислових регіонах має бути велике підприємство, яке має вихід на платоспроможний сегмент ринку з продукцією, що користується високим попитом або володіє потенціалом виходу на конкурентні ринки, має перспективи подальшого зростання й здатне інтегрувати навколо себе в єдину мережу середні та малі підприємства. Такий кластер носить виробничий характер. Крім того, центром тяжіння кластера малих підприємств може стати університет або інша науково-дослідна установа, що об'єднує навколо себе низку малих підприємств, які здійснюють окремі етапи або весь цикл розробки нової технології чи інноваційної продукції.

Органи влади регіону створюють нормативні та адміністративні основи, а також реалізують заходи для інтегрування малих підприємств у формі кластера (на рисунку позначено як 1).

Вищі навчальні заклади, наукові організації беруть участь у науково-дослідних роботах при створенні й функціонуванні кластера (на рисунку позначено як 2).

Організації ринкової інфраструктури області виконують спеціалізовані функції інформаційного забезпечення (3), у тому числі комерційних послуг різного виду малими підприємствами; логістичних процесів та операцій; послуг підприємствами суміжних галузей, фінансово-кредитне обслуговування (4) підприємств-учасників тощо.

Відмінною особливістю діяльності малих підприємств у складі кластера є виникнення низки позитивних ефектів:

- зростання масштабу виробництва, утвореного в результаті консолідації виробничих потенціалів учасників, що призводить до мультиплікативного результату діяльності кластера в цілому;

- розширення ринкового охоплення, що виникає при збільшенні номенклатури та асортименту продукції (робіт, послуг), представлених кластером на ринку;

- зниження витрат виробничо-господарської діяльності в результаті оптимізації системи управління, маркетингу, НДДКР, виробництва та ін., що дає змогу випускати продукцію з меншими витратами;

- можливості залучення інвестицій у більш велике та привабливе для інвесторів господарське утворення.

Створення кластерів з участю малих підприємств спроможне змінити не лише систему управління окремих підприємств, а й саму структуру економіки регіону.

Завдання формування кластера за участю малих підприємств – розв’язання проблем фінансування, збуту, мінімізації ризику: створення єдиної науково-технологічної платформи виробництва продукції на базі світових інноваційних технологій; уведення сприятливих умов для безперервного оновлення виробництва, розширення спектра наявних можливостей розвитку підприємств; розвиток ефективної кооперації як між підприємствами, які є учасниками кластера, так і зі сторонніми організаціями.

Об’єднання значної кількості господарюючих суб’єктів у кластер вимагає єдиного органу координації діяльності та створення нової організаційної структури управління – координаційної ради.

Організаційна структура управління кластером дає змогу синхронізувати всі функції розвитку його підприємств у єдиний процес управління. Координаційна рада як колегіальний орган створюється на базі представництва керівників підприємств-учасників.

Можливі основні завдання координаційної ради кластера:

- розгляд і прийняття стратегії (програми) розвитку;
- прийняття скоординованих управлінських рішень щодо діяльності;
- зміна структури кластера тощо.

При координаційній раді можуть бути створені:

- фінансова служба, у функції якої входять регулювання фінансових відносин між учасниками кластера, формування загальних фінансових

фондів для різних цілей (резервного, страхового і т. ін.), проведення антикризових заходів тощо;

- служба стратегічного розвитку кластера, що виконує розробку стратегії його розвитку та контроль над її здійсненням після прийняття координаційною радою;

- інші спеціалізовані служби, у тому числі для досліджень ринку, інвестицій, розробки й реалізації проектів, науково-технологічного розвитку кластера, інформації, комунікацій із постачальниками, комунікацій зі споживачами продукції, матеріально-технічного постачання, ремонту обладнання тощо.

Найважливішим мотиваційним чинником створення регіонального економічного кластера малих підприємств виступає економічна вигода від спільної скоординованої діяльності. Кластер доцільний за таких базових умов. По-перше, якщо економічна вигода участі кожного окремого малого підприємства в ньому буде вищою, порівняно з його автономною діяльністю:

$$EPD_a < EPD_{кл} > EPD_{км},$$

де EPD_a – економічний результат діяльності підприємства в автономному режимі; $EPD_{кл}$ – економічний результат діяльності підприємства в кластері; $EPD_{км}$ – економічний результат участі підприємства в інших коопераційних мережах та інтеграційних формах господарювання.

При дотриманні такого співвідношення утворюється можливість підтримання необхідного рівня конкуренції між малими підприємствами, бажаними стати учасниками кластера.

По-друге, кластер малих підприємств вигідний для регіонального бюджету, якщо він сприяє припливу податкових надходжень, що відповідає умові:

$$PKL_{ам} > \sum PH_n (PH_1 + PH_2 + PH_3 + \dots + PH_n),$$

де $PKL_{ам}$ – податкові надходження до бюджету регіону від кластера малих підприємств; PH – податкові надходження від малих підприємств окремо; n – число малих підприємств.

При цьому сума податкових відрахувань у кластері для кожного окремого малого підприємства не повинна бути вищою, порівняно з його автономною діяльністю.

Визначаючи економічну доцільність входження малого підприємства в кластерне утворення, слід урахувувати можливість появи в нього додаткових витрат на забезпечення колективних дій (маркетинг, навчання персоналу тощо). Однак поява додаткових витрат подібного виду в підприємства, що входить до кластера, безсумнівно, має відшкодовуватися від величини приросту економічного результату від спільної діяльності:

$$\Delta EPI_{кл} > \Delta BPI_{кл}$$

де $\Delta EPI_{кл}$ – величина приросту економічного результату підприємства від спільної діяльності в кластері; $\Delta BPI_{кл}$ – величина додаткових витрат підприємства в кластері на підтримку спільної діяльності.

Розглянемо особливості регулювання діяльності в регіональному економічному кластері малих підприємств. Як відомо, ще Дж. М. Кейнс і його послідовники показали, що система ринкових відносин не може ефективно розвиватися лише за допомогою саморегулювання, що сталого розвитку можливо досягнути лише за активної участі держави в регулюванні ринкових відносин. Сам процес формування кластерів в економіці регіону не може відбуватися стихійно без регулюючого впливу з боку органів влади. Однак, очевидно, що цей вплив може носити переважно стимуляційний характер. Тому на етапі формування кластера завдання регіональних органів влади такі: по-перше, створити інституційні умови, сприятливі для посилення взаємодії підприємств та їх агломерації; по-друге, органи влади не повинні безпосередньо втручатися в дію самокорегувального ринкового механізму, по-третє, не допускати втручання в процес створення кластерів сторонніх суб'єктів.

Регулювання діяльності кластера малих підприємств має носити характер індикативного (рекомендаційного) прогнозування та планування, не маючи при цьому всеосяжного та директивного вигляду. Подібне

регулювання діяльності кластера є складовою частиною державного коригування економіки регіону в цілому. Воно не може існувати ізольовано від такого коригування.

Для трансформації існуючого середовища малих підприємств регіону в повноцінні кластерні утворення пропонується розробити заходи регіональної кластерної політики, які будуть включені до програми підтримки та розвитку малого підприємництва.

Адаптаційні властивості кластера за участю малих підприємств дають змогу використовувати для регулювання діяльності їхніх учасників різноманітні методи управління економічними об'єктами.

Потенціал регіональних кластерів, їхня ефективність і конкурентоспроможність безпосередньо визначаються сприятливістю інституційного середовища розвитку малого підприємництва. Воно обумовлює підвищення «щільності» малих підприємств у регіоні, посилення їх конкуренції між собою, що дозволяє проводити відбір у кластер найбільш сильних агентів економічної діяльності або їх залучання в інфраструктуру обслуговування кластера.

Кластерна модель дає змогу реструктурувати економіку промислових регіонів на зовсім інших, ніж сьогодні, принципах функціонування та створити нову інституційну основу. Кластерна система може бути створена за допомогою самоорганізації різних господарюючих суб'єктів за цілеспрямованої й суттєвої підтримки з боку держави. У якості одного зі способів інституціалізації кластерної моделі та забезпечення її формування у вигляді упорядкованого процесу необхідна регіональна нормативно-правова основа щодо функціонування кластерів, яка має визначати місце кластерів в економіці, відносини й правила поведінки їх учасників, їхні права та відповідальність, способи створення, функціонування й ліквідації кластерних утворень.

Нами пропонується використати організаційний потенціал державно-приватного партнерства під час формування регіональних кластерів малих підприємств.

Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» [43] та Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні [69], під державно-приватним партнерством при формуванні регіональних економічних кластерів малих підприємств розуміють юридично оформлені відносини органів влади регіону й суб'єктів підприємництва з питань реалізації спільних проектів, що мають важливе регіональне значення, які передбачають обов'язковий розподіл ризиків, урахування спільних інтересів та координацію зусиль сторін.

Розглянемо особливості державно-приватного партнерства під час формування регіональних економічних кластерів за участю малих підприємств області.

По-перше, сторонами державно-приватного партнерства виступають держава й суб'єкти приватного підприємництва. При цьому приватні підприємства вступають у партнерство добровільно та без утрати самостійності.

По-друге, відносини сторін здійснюються на обов'язковій юридичній основі, що визначає характер відносин, обов'язки й відповідальність.

По-третє, взаємодія приватного підприємництва та органів влади носить партнерський характер, що передбачає врахування інтересів обох сторін, у тому числі економічних.

По-четверте, партнерство створюється для здійснення конкретних регіонально-значущих проектів. Після досягнення їх цілей приймається рішення про подальшу долю державно-приватного партнерства.

По-п'яте, для досягнення спільних цілей дії партнерів координуються на основі консенсусу.

По-шосте, сторони об'єднують свої ресурси й можливості в процесі реалізації проектів, виходячи з такого підходу:

- органи влади регіону: створюють правові та соціальні рамкові умови для реалізації економічних цілей учасників кластера, забезпечують баланс між кластером і суспільством; сприяють розвитку інфраструктури кластера малих підприємств та підвищенню його інвестиційної привабливості;

- суб'єкти приватного бізнесу: забезпечують реалізацію проектів і виробничо-господарську діяльність.

По-сьоме, усі витрати й можливі фінансові ризики, досягнуті результати розподіляються між учасниками партнерства згідно з договором.

Необхідність державно-приватного партнерства при формуванні регіональних економічних кластерів малих підприємств обумовлюється низкою причин, серед яких:

- сучасне високотехнологічне виробництво потребує активної підтримки держави, доки в області повноцінно не працюють ефективні ринкові інститути підтримки та розвитку малого підприємництва;

- незважаючи на двадцятирічний період реформування, інфраструктура розвитку малого підприємництва ще не перетворилася на повноцінний механізм його ефективного саморегулювання;

- великі прямі й опосередковані витрати призводять до неможливості самостійного освоєння малими підприємствами новітніх технологій, створення унікальних виробництв.

У сукупності мале підприємництво володіє значними фінансовими ресурсами, які є мобільнішими, ніж державні, що робить державно-приватне партнерство привабливим для регіональних органів влади. Органи влади, зі свого боку, мають можливість забезпечити приватному сектору сприятливі умови для розвитку інфраструктурних проектів, наприклад відведення земельних ділянок для спорудження об'єктів інфраструктури, видачу ліцензій, надання державних гарантій, субсидій, пільгових кредитів тощо.

Перевагами участі держави у проектах державно-приватного партнерства є скорочення витрат, пов'язаних із наданням державою суспільно необхідних послуг; активізація інвестиційної діяльності та

прискорення реалізації великих капіталомістких інвестиційних проектів, які держава самоетійно навряд чи реалізувала б у найближчій перепективі; сприяння ефективному управлінню об'єктами державної власності; економія фінансових ресурсів; отримання можливості успішно використовувати досвід й професіоналізм приватного партнера при збереженні державної власності та контролю над активами; сприяння розвитку новаторських форм проектного фінансування; оптимізація розподілу ризиків; стимулювання підприємницького мислення й сприяння упровадженню передових методів управління в органах влади; забезпечення діалогу між владою та бізнесом на засадах партнерства.

Державно-приватне партнерство є альтернативою приватизації, оскільки не передбачає переходу права власності від держави до приватного інвестора на весь термін реалізації проекту. Після завершення дії угоди та виконання всіх зобов'язань об'єкт переходить у власність держави.

Основними перевагами участі в проектах державно-приватного партнерства для приватного капіталу можна виокремити такі: залучення до реалізації проекту бюджетних коштів; можливість доступу до раніше закритих сфер економіки (транспортна інфраструктура, житлово-комунальне господарства та інші); розширення можливостей для отримання кредитів під проект від вітчизняних і зарубіжних фінансово-кредитних установ під державні гарантії; через участь у проектах відбувається значне полегшення роботи з органами влади стосовно отримання ліцензій та іншої дозвільної документації; підвищення статусу проекту через участь у ньому держави; створення позитивного суспільного іміджу приватного партнера.

Державно-приватне партнерство можна застосовувати в таких сферах [103, с. 27]:

- пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування;
- виробництво, транспортування й постачання тепла та розподіл і постачання природного газу;

- будівництво й експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів та метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури;
- машинобудування;
- збір, очищення й розподіл води;
- охорона здоров'я;
- туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт;
- забезпечення функціонування зрошувальних й осушувальних систем;
- переробка відходів;
- виробництво, розподіл та постачання електричної енергії;
- управління нерухомістю.

Отже, на основі державно-приватного партнерства регіональні органи влади формують регіональний економічний кластер за участю малих підприємств для розв'язання нагальної проблеми регіону, виконання значущого проекту. По закінченню термінів реалізації одного проекту підприємства або органи влади можуть запропонувати для реалізації наступний проект, якщо кластер дійсно виявиться життєздатним.

У ході дослідження виявлено, що дозвільна система є однією із суттєвих перешкод, які заважають розвиватися малому підприємству. Ураховуючи певну оптимізацію дозвільних процедур, їх переведення до дозвільних центрів, часткову автоматизацію процесів роботи з інформацією, підприємці й досі стикаються з безліччю проблем при отриманні документів дозвільного характеру.

Подальше вдосконалення нормативно-правового регулювання, організації управлінської та операційної діяльності дозвільних органів, які виконують регулювання у сфері господарської діяльності, залишається одним з найактуальніших завдань державної й регіональної політики.

Отже, основні проблеми дозвільної системи, які потребують розв'язання, є такими [126]:

- неналежна якість надання дозвільних послуг з огляду на специфічні потреби споживачів, у т. ч. в частині витрат часу, фінансових та інших ресурсів;

- непрозорість і складність дозвільних процедур, відповідно до яких відбувається видача окремих документів дозвільного характеру;

- обтяжливість паперового документообігу як для споживачів, так і для надавачів дозвільних послуг;

- суперечливість законодавчого регулювання дозвільної системи, у т. ч. загальних і галузевих нормативно-правових актів;

- незабезпечення в повному обсязі виконання вимог законодавства щодо видачі документів дозвільного характеру за принципом організаційної єдності;

- низька мотивація посадових осіб, відповідальних за організацію й забезпечення надання дозвільних послуг щодо підвищення їх якості.

На нашу думку, для виконання поставлених завдань потрібно внести до Регіональної програми розвитку малого і середнього підприємництва в Запорізькій області на 2015–2016 р. окремий проект стосовно розв'язання проблем дозвільної системи. Основними завданнями такого проекту будуть:

- подальше вдосконалення діяльності дозвільних органів і дозвільних центрів, їхньої координації та взаємодії;

- приведення здійснюваних дозвільних процедур, умов і порядку їх виконання у відповідність до вимог чинного законодавства;

- стандартизація дозвільних процедур із впровадженням клієнто-орієнтованого підходу до надання дозвільних послуг (з урахуванням гендерного аспекту);

- підвищення кваліфікації керівників дозвільних центрів, державних адміністраторів та посадових осіб дозвільних органів;

- покращення ресурсного забезпечення діяльності дозвільних центрів і дозвільних органів;
- підвищення рівня автоматизації роботи з інформацією й запровадження електронного документообігу;
- упровадження єдиної системи моніторингу та оцінювання якості дозвільних послуг із залученням інституцій громадянського суспільства.

Відповідно до основних завдань запропоновано такі заходи, необхідні для їх ефективного виконання.

1. Подальше вдосконалення діяльності дозвільних органів і дозвільних центрів, їхньої координації й взаємодії, у т. ч.:

- уніфікувати переліки документів дозвільного характеру (ДДХ) і дозвільних послуг, які надаються регіональними та місцевими дозвільними центрами на території Запорізької області, забезпечити споживачів дозвільних послуг відповідною інформацією;
- запровадити єдині графіки роботи дозвільних центрів, регіональних і місцевих дозвільних органів для організації видачі ДДХ, забезпечити споживачів дозвільних послуг відповідною інформацією;
- укласти угоди та/або видати спільні нормативно-правові акти щодо взаємодії дозвільних центрів і дозвільних органів із питань видачі ДДХ за принципом «єдиного вікна»;
- розробити й запровадити єдині внутрішні регламенти роботи (технологічні регламенти) дозвільних центрів і дозвільних органів з урахуванням вимог Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»;
- узагальнити й подати пропозиції до КМУ та центральних органів виконавчої влади щодо вертикального перерозподілу повноважень із видачі ДДХ (делегування повноважень на нижчі рівні);
- створити й забезпечити функціонування системи обміну інформацією між органами виконавчої влади, місцевого самоврядування щодо проблемних

питань в організації роботи з видачі ДДХ та поширення кращих практик їх розв'язання;

– інтегрувати процеси надання дозвільних послуг до загальної системи надання адміністративних послуг.

2. Приведення здійснюваних дозвільних процедур, умов і порядку їх виконання у відповідність до вимог чинного законодавства, у т. ч.:

– переглянути й скасувати власні нормативно-правові акти місцевих дозвільних органів (у т. ч. органів місцевого самоврядування та ін.), які містять вимоги щодо видачі ДДХ, що не передбачені Законом України «Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності»;

– переглянути й привести у відповідність до вимог законодавства власні нормативно-правові акти з питань делегування іншим суб'єктам повноважень щодо видачі ДДХ та надання дозвільних послуг, які не відповідають вимогам Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про адміністративні послуги»;

– переглянути й привести у відповідність до вимог законодавства власні нормативно-правові акти з питань установлення плати за надання дозвільних послуг або виконання робіт, пов'язаних із наданням дозвільних послуг і видачею ДДХ (проведення експертиз, обстежень тощо);

– переглянути й привести у відповідність до вимог законодавства робочі процедури, пов'язані з наданням дозвільних послуг, у т. ч. в частині забезпечення виконання принципів і завдань державної політики, визначених Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та Законом України «Про адміністративні послуги»;

– запровадити систему постійного інформування споживачів дозвільних послуг з питань нормативно-правового регулювання дозвільної системи й захисту прав суб'єктів господарської діяльності при зверненні за отриманням дозвільних послуг.

3. Стандартизація дозвільних процедур із впровадженням клієнто-орієнтованого підходу до надання дозвільних послуг, у т. ч.:

- розробити та запровадити 10 «пілотних» стандартів надання дозвільних послуг;
- розробити й оприлюднити для загального доступу довідники з переліками ДДХ, отримання яких є необхідним, залежно від галузі економіки (видів господарської діяльності), території діяльності, категорій споживачів дозвільних послуг тощо;
- розробити та запровадити єдині стандарти надання дозвільних послуг відповідно до вимог, визначених Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» і Законом України «Про адміністративні послуги» – за всіма видами ДДХ;
- оприлюднити на веб-сторінках місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, відповідних дозвільних органів тексти єдиних стандартів надання дозвільних послуг – за всіма видами ДДХ. У місцевих ЗМІ оприлюднити інформацію про наявність стандартів із посиланням на відповідні джерела в мережі Інтернет;
- створити постійно діючі центри інформаційно-консультаційної підтримки споживачів дозвільних послуг на базі дозвільних центрів міст обласного значення, забезпечити їхню роботу відповідно до потреб споживачів послуг (із залученням представників громадських організацій підприємців);
- підтримувати стандарти надання дозвільних послуг в актуальному стані, забезпечуючи їх перегляд з урахуванням поточних змін у законодавстві та відповідно до актуальних потреб споживачів послуг.

4. Підвищення кваліфікації керівників і державних адміністраторів дозвільних центрів, посадових осіб дозвільних органів, у т. ч.:

- провести навчання державних службовців із питань організації роботи органів влади з оцінювання якості надання дозвільних послуг;
- визначити три дозвільні центри як базові для підвищення кваліфікації (у т. ч. проходження стажування) працівників дозвільних органів і державних адміністраторів дозвільних центрів. Забезпечити необхідні умови для

проведення заходів із підвищення кваліфікації щодо надання дозвільних послуг;

- розробити навчальний курс для програми підвищення кваліфікації керівників і фахівців дозвільних центрів та дозвільних органів;

- провести навчання тренерів із питань підвищення кваліфікації у сфері надання дозвільних послуг;

- здійснити пілотне викладання навчального курсу з питань підвищення кваліфікації у сфері надання дозвільних послуг (на базі Запорізького ЦППК);

- запровадити постійно діючі семінари (короткострокові навчальні курси) з підвищення кваліфікації керівників і державних адміністраторів дозвільних центрів, фахівців дозвільних органів;

- розробити й запровадити систему проведення атестацій для підтвердження рівня кваліфікації осіб, залучених до надання дозвільних послуг.

5. Покращення ресурсного забезпечення діяльності дозвільних центрів і дозвільних органів, у т. ч.:

- визначити потреби дозвільних центрів та дозвільних органів щодо фінансового, матеріально-технічного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення їхньої діяльності згідно з вимогами законодавства;

- розробити й затвердити план заходів з облаштування приміщень, інженерних та комунікаційних мереж, придбання обладнання, іншого матеріально-технічного забезпечення діяльності дозвільних центрів і дозвільних органів протягом 2015–2016 рр.;

- забезпечити залучення коштів донорів (зокрема у межах проектів міжнародної технічної допомоги, грантових конкурсів для місцевих громад тощо) для виконання заходів із покращення ресурсної підтримки системи надання дозвільних послуг на території Запорізької області.

6. Підвищення рівня автоматизації роботи з інформацією й запровадження електронного документообігу, у т. ч.:

– провести комплексний аналіз наявного стану та актуальних потреб дозвільних центрів і дозвільних органів щодо інформаційно-технічного забезпечення діяльності, автоматизації роботи з інформацією і запровадження електронного документообігу з урахуванням вимог законодавства;

– розробити та затвердити план заходів щодо покращення рівня автоматизації роботи дозвільних центрів і дозвільних органів з інформацією;

– забезпечити безперервний доступ та користування даними Реєстру ДДХ, у т. ч. для новопризначених державних адміністраторів й інших категорій користувачів РДДХ (отримання та використання ключів ЕЦП, утримання засобів електронного зв'язку та ін.);

– провести конкурси (тендери) на виконавців робіт і надання послуг відповідно до технічних завдань щодо автоматизації роботи з інформацією, створення баз даних, запровадження електронного документообігу;

– розробити (придбати) програмне забезпечення й технічні засоби (обладнання) для створення та використання єдиних баз даних, упровадження електронного документообігу, виконання інших заходів, пов'язаних з автоматизацією діяльності дозвільних центрів і дозвільних органів;

– увести програмно-технічні засоби в експлуатацію, провести навчання (підвищення кваліфікації) користувачів, забезпечити подальше навчання користувачів;

– забезпечити інтеграцію баз даних та інформаційних систем до загальної мережі обробки й зберігання інформації, пов'язаної з наданням дозвільних послуг.

7. Упровадження єдиної системи моніторингу та оцінювання якості дозвільних послуг із залученням інституцій громадянського суспільства, у т. ч.:

– розробити методику оцінювання якості надання дозвільних послуг;

- провести оцінювання якості надання дозвільних послуг згідно із затвердженою методикою;
- розробити й упровадити постійно діючу систему моніторингу стану дозвільних послуг на території Запорізької області.

Запропоновані нами способи вирішення наявних проблем спрямовані на зменшення витрат часових, фінансових та інших ресурсів споживачів дозвільних послуг, спрощення й стандартизацію дозвільних процедур за рахунок формування єдиної регіональної дозвільної політики, підвищення ефективності діяльності дозвільних органів та єдиних дозвільних центрів, а також підвищення кваліфікації посадових осіб на рівні як прийняття управлінських рішень у сфері надання дозвільних послуг, так і виконання відповідних дозвільних процедур.

Отже, запропоновані способи вдосконалення регіональної підтримки малого підприємництва мають забезпечити стабільне й у повному обсязі фінансування заходів програм підтримки, покращення сфери надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру, підвищення конкурентоспроможності малих підприємств за рахунок створення кластерів й участі в проектах державно-приватного партнерства.

3.2. Використання проектного підходу для підвищення ефективності формування й реалізації регіональної програми підтримки малого підприємництва

Заходи регіональних програм підтримки малого підприємництва мають створювати необхідні умови для забезпечення стабільного розвитку підприємництва.

Якщо детально розглянути сучасні українські програми регіонального розвитку, то помітно, що їхні заходи мають, здебільшого, декларативний характер, адже вони є не планом конкретних дій, спрямованих на розв'язання

наявних проблем, а скоріше – переліком намірів: «покращити...», «збільшити...», «досягти...». Звісно, визначити ефективність таких програм дуже важко, оскільки відсутні конкретні показники, які мають бути досягнуті в ході їх реалізації. Отже, і звіт про виконання програм може бути позитивним за вибірковими показниками, а насправді проблеми не розв'язуються.

Це призводить до неможливості визначити ефективність реалізації таких програм. Також ураховуємо, що розпливчасті заходи програми підтримки малого підприємництва не дають змоги представникам громадськості хоч якось контролювати результати її реалізації.

Програми формуються розробниками для розв'язання тієї чи іншої складної, багатокomпонентної проблеми [4].

Пошук способів підвищення ефективності програмно-цільового методу підтримки малого підприємництва зумовлює необхідність проведення досліджень щодо можливостей використання в управлінні регіональним розвитком сучасних інструментів.

На нашу думку, доцільним є застосування проектного підходу при формуванні регіональної програми підтримки малого підприємництва. Застосування проектного підходу дасть можливість змістити акцент у межах програми підтримки малого підприємництва на розв'язання специфічних проблем конкретних регіонів, наприклад захист довкілля східних промислових регіонів, розвиток агропромислового сектору центральних регіонів, розвиток туризму в західних регіонах.

Проектний підхід – це уявлення й вибудовування діяльності організації у вигляді окремих, але пов'язаних між собою проектів, що мають кожен свою мету та терміни реалізації, але при цьому займають певне місце в стратегічному плані й у цілому відповідають загальним цілям [96].

Управління проектами – це на сьогодні одна з найбільш актуальних і прогресивних управлінських технологій, що продовжує швидко розвиватися. Напрямів застосування концепції проектного менеджменту надзвичайно

багато, вони можуть охоплювати практично всі сфери людського життя, у тому числі й регіональне управління [15, с. 138].

Проектна форма організації діяльності все ширше використовується протягом останніх п'ятдесяти років у всіх міжнародних фінансових організаціях, на великих підприємствах у розвинених країнах, в управлінні регіональним та міським розвитком. Більш ефективної форми управління обмеженими ресурсами міжнародне співтовариство ще не винайшло.

Новаторське тлумачення передбачає розуміння проекту як елементу, фрагмента, етапу у виконанні певних програм, самодостатнього управлінського рішення господарського, фінансового характеру. Таке значення терміна «проект» сприймається як нове. Воно передбачає не пропозицію, що допускає зміни, альтернативи, уточнення, а конкретне завдання, обмежене визначеними рамками в просторі й у часі, рівнем фінансування тощо [80].

У контексті концепції проектного менеджменту під терміном «проект» розуміємо систему сформульованих завдань, фізичних об'єктів, технологічних процесів, технічної та організаційної документації, що створюються й упроваджуються для реалізації цих завдань, а також сукупність матеріальних, фінансових та інших ресурсів й управлінських рішень щодо їх виконання [29].

Отже, проект – це унікальне починання, одноразова послідовність дій, комплекс заходів на досягнення певної мети. Він інтегрує в собі як певну ідею, задум, так і дії щодо втілення його в життя.

Із позицій проектного підходу, програма – це сукупність змістовно взаємопов'язаних проектів, яка спрямована на реалізацію стратегічного розвитку завдяки створенню гармонізованих цінностей. У програмі результати експлуатації попередніх проектів впливають на можливість початку реалізації наступних проектів [148]. Слід підкреслити, що програма існує доти, доки існує проблема. А проекти – недовговічні, вони закінчують своє життя, коли виконано те чи інше завдання.

Методологія проектного менеджменту передбачає розробку, реалізацію й розвиток проекту як складної системи, що відтворюється та функціонує в динамічному зовнішньому середовищі [15, с. 139]. Головними елементами проекту є задум, ідея (проблема, завдання), засоби їх реалізації (розв'язання проблеми) та результати, що здобуваються в процесі реалізації проекту. Виділяють чотири фази проекту, що послідовно чергуються протягом його життєвого циклу[4]:

- концепція проекту (формування задуму (ідеї), постановка завдань);
- розробка та підготовка проекту;
- реалізація проекту;
- закінчення проекту.

Кожна фаза характеризується набором сталих елементів та технологією виконання.

Існують більш розгорнуті підходи до визначення фаз проекту. Наприклад, можна виділити такі фази, як аналіз проблеми, розробка концепції проекту, детальне подання проекту, його виконання, розвиток, завершення, використання результатів реалізації проекту тощо [15, с. 140]. Проте в будь-якому разі загальна технологія управління проектом залишається відносно стабільною й охоплює:

- формулювання завдань проекту;
- обґрунтування проекту;
- розробку структури проекту;
- визначення обсягів та джерела фінансування;
- складання калькуляції витрат (кошторису виконання робіт);
- визначення термінів виконання робіт проекту;
- складання графіка реалізації проекту;
- розрахунок та розподіл ресурсів;
- підбір команди виконавців проекту;
- управління якістю;
- управління ризиками;

- організація виконання проекту;
- підготовка й укладення контрактів;
- підтримання зв'язків із замовниками та споживачами продукції проекту;
- контроль за виконанням проекту тощо.

Проектний менеджмент дає змогу активізувати інтелектуальні, людські, фінансові ресурси для досягнення визначеної мети в чітко обумовлені терміни з отриманням відповідного фінансового й матеріально-речового результатів. При цьому характерною ознакою проектів є те, що жоден із них не завершується остаточно – він трансформується в інший проект. Отже, управління проектами переходить в управління портфелем проектів.

Управління портфелем проектів ґрунтується на тих самих принципах, що й управління портфелем фінансових інструментів: ризиковані стратегічні проекти врівноважуються більш захищеними. Необхідний постійний моніторинг усієї групи проектів, щоб мати уявлення про те, які з них реалізуються успішно, які потребують допомоги, а від яких слід відмовитися [4].

Наведемо головні аргументи щодо доцільності застосування концепції управління проектами для розробки та здійснення програм у сфері регіонального управління розвитком малого підприємництва [15, с. 154]:

- розробка й утілення регіональних програм, ураховуючи їх складність і багатоаспектність, вимагає в сучасних умовах застосування інструментів проектного менеджменту;
- управління проектами – це універсальна концепція, що може застосовуватися для здійснення будь-яких проектів в усіх галузях та напрямках, починаючи з освіти, науки й медицини та завершуючи важкою промисловістю, збройними силами й оборонним комплексом;
- методи та інструменти проектного менеджменту в професійному управлінні на сьогодні є одними з найбільш досконалих, апробованих та відпрацьованих у світовій практиці, що створює сприятливі умови для

запозичення передового досвіду, швидкої адаптації до національних умов й ефективного застосування;

– на основі управління проектами можна ефективно розв’язати проблему контролю (причому як і з боку державних органів, так і громадськості) термінів та, особливо, витрат;

– результати робіт у контексті управління проектами мають бути конкретними й не просто продуктом, а системою цілей, яких потрібно досягти в процесі виконання проекту;

– під час реалізації програм досить часто задіяно багато структур та органів регіону. Неможливість нормальної координації між ними може повністю паралізувати хід робіт; механізми управління проектами дають змогу розв’язати цю проблему;

– існують проблеми, які або майже неможливо, або вкрай непродуктивно розв’язувати в межах стандартних структур та управлінських технологій. У цих випадках управління проектами може виявитися незамінним;

– методи управління проектами є гнучкими, їх можна застосовувати в будь-яких організаціях і при цьому гармонійно коригувати зі стратегічним управлінням та організаційною стратегією;

– на основі управління проектами можна досить чітко здійснювати контроль й управління ефективністю діяльності, що за інших умов найчастіше є значно утрудненим;

– проектний підхід дає змогу сформувати більш гнучку організаційну структуру управління, що спроможна своєчасно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовищ;

– проектний підхід передбачає чіткий розподіл керівництвом цілей, завдань, функцій та обов’язків щодо реалізації проекту, що полегшує оцінку й підвищує контроль за виконанням завдань підлеглими;

– на основі проектного підходу визначають склад завдань проекту, ієрархічну структуру за принципом «дерева робіт», що дає змогу включити в структуру проекту необхідні та достатні завдання;

– проектний підхід надає можливість здійснення інтегральної оцінки соціально-економічної корисності проекту за єдиним основним критерієм для отримання узагальненої оцінки ефективності роботи органу державної влади в певній проблемній сфері;

– управління проектами веде до отримання «готового продукту» – кінцевого результату, за яким визначається ступінь задоволення потреб громадян;

– управління проектами використовує стратегію цільового раціонального розподілу й використання проектних ресурсів за критерієм максимізації з метою ефективного управління ними;

– за допомогою проектного підходу здійснюється зворотний зв'язок із населенням регіону, що дає змогу оцінити діяльність органу регіонального управління безпосередньо громадянами.

Однією з переваг проектного підходу є те, що він об'єднує роботи в цільові пакети таким чином, що проектні цілі залишаються в центрі уваги впродовж усього життя проекту [100].

У більшості цільових програм усі заходи поділяються за стратегічними напрямками. Із позиції проектного підходу їх потрібно групувати на пакети робіт, щоб отримати підпродукти, із яких, у свою чергу, створиться продукт, або фази (етапи) виконання, реалізація яких теж приведе до створення продукту. Тобто ми побачимо конкретний результат виконання програми або зможемо прорахувати, наскільки ефективно була виконана програма [68].

Перевагами проектного підходу до регіональної цільової програми розвитку є те, що [148]:

– програма матиме конкретні вимірні цілі й критерії завершення;

– програма та команда, що виконуватиме програму (проекти), орієнтовані як на процес, так і на досягнення конкретного результату;

- до кожного заходу буде докладний календарний графік, розбитий на етапи, що дає змогу в будь-який момент часу знати, на якій стадії перебуває програма, які завдання виконані та які належить виконати;

- у межах програми чітко визначено завдання, терміни, необхідні ресурси, відповідальні й виконавці;

- можливість одночасної реалізації кількох завдань;

- збільшення прозорості виконання програми на різних етапах;

- збільшення контрольованості програми, можливість планувати та випереджати ризики й управляти ними.

Регіональна цільова програма складатиметься не з декларативних намірів, а з окремих проектів, кожен із яких виконує конкретне завдання. Формування такої програми відбуватиметься як конкурс проектів, представлених як обласною адміністрацією, так і підприємницькими спілками, громадськими організаціями. Обов'язковим є детальне обговорення проектів зацікавленими сторонами. Кожен проект матиме чітко визначену мету, часові рамки та конкретні кінцеві результати, що дасть змогу легко визначити ефективність його реалізації й загалом всієї програми.

Упровадження проектного менеджменту в регіональному управлінні розвитком малого підприємництва сприятиме активізації участі представників громадянського суспільства у врядуванні, а отже двосторонньому обміну досвідом, покращить інформованість й взаєморозуміння [6].

За результатами проведеного дослідження можемо зробити такі висновки:

- розробка та втілення регіональних програм вимагає застосування інструментів проектного менеджменту;

- проектний підхід забезпечує ефективне розв'язання проблем контролю термінів, витрат й ефективності цільових програм;

- застосування проектного підходу сприятиме підвищенню контролю з боку громадськості щодо оцінки виконаних завдань.

На нашу думку, не всі заходи програми повинні бути розгорнуті в проекти. Наприклад, у Комплексній програмі розвитку малого і середнього підприємництва в Запорізькій області на 2013–2014 р. затверджено захід – «інформувати суб'єктів підприємницької діяльності через друковані засоби масової інформації, офіційні веб-сайти місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, Регіонального фонду підтримки підприємництва, ЗОСППР «Потенціал» про хід впровадження реформ системи надання адміністративних послуг та діяльності дозвільних центрів», який недоцільно виносити в окремий проект. Проекти мають відповідати пріоритетним напрямкам розвитку й бути дійсно потрібними, щоб зацікавлені сторони підготували його та подали на обговорення.

Наприклад, одне із завдань Комплексної програми на 2013–2014 рр. – розвиток підприємництва у сфері туризму – представимо як проект «Завітай до Запоріжжя» терміном на один рік (під «Запоріжжям» тут маємо на увазі «Запорізький край»). У затвердженій програмі виконання завдання передбачає здійснення трьох заходів, які, за задумом авторів, не потребують витрат: 1) провести міжрегіональну спеціалізовану виставку «Відпочинок. Туризм. Курорт»; 2) розробити та виготовити методичні рекомендації для суб'єктів підприємницької діяльності щодо створення садиб сільського (зеленого) туризму; 3) забезпечення функціонування веб-порталу Запорізького обласного туристично-інформаційного центру «Край козацької звитяги» з його постійним оновленням і наповненням. За якими саме показниками визначати ефективність реалізації заходів, не зазначається. Отже, пропонується можливий проект для виконання завдання.

Запорізька область входить до п'ятірки українських регіонів, що приймають щорічно найбільшу кількість туристів. Однак більшість із них їде безпосередньо на Азовське узбережжя, де залишається протягом тривалого часу літнього відпочинку. Основна мета проекту – зробити відпочинок на Азовському морі різноманітним і привабливим за рахунок відвідування територій, що розміщені недалеко від узбережжя.

Завдання й короткий план реалізації проекту:

1. Затвердити команду проекту. Назначити відповідальних за кожен етап реалізації проекту.

2. Об'єднати всі зацікавлені сторони (влада, бізнес, громадські організації), для цього провести регіональний туристичний форум (термін – березень 2015 р., витрати – 20 тис. грн). За результатами форуму:

– визначитися з позиціонуванням Запорізької області як «туристичного продукту»;

– створити Запорізький туристичний кластер, включивши в нього зацікавлених представників територій області: державні установи, бази відпочинку, санаторії, готелі, перевізники, музеї, навчальні заклади, екскурсійні й рекламні фірми, виробники сувенірної продукції та ін. (термін – квітень–травень 2015 р.).

Ефективність й доцільність створення кластера мають бути визначені за економічною вигодою підприємств від спільної скоординованої діяльності, а саме – зменшення сукупних витрат на 5 % і збільшення обсягів реалізованої продукції та наданих послуг суб'єктами малого підприємництва у сфері туристичного бізнесу на 10 %.

3. Популяризувати сільський туризм:

– розробити й виготовити методичні рекомендації для суб'єктів підприємницької діяльності щодо створення садиб сільського (зеленого) туризму (квітень–травень 2015 р., витрати – 5 тис. грн);

– проводити в селах етноярмарки, фестивалі, виїзні творчі, культурні та екологічні заходи тощо (червень–серпень 2015 р., витрати – 20 тис. грн).

Очікувані результати: збільшення кількості зайнятих працівників на малих підприємствах у сільській місцевості на 10 %, збільшення обсягів реалізованої продукції й наданих послуг суб'єктами малого підприємництва у сфері «зеленого» туризму на 15 %.

3. Створити єдиний веб-сайт, який би об'єднував усю інформацію щодо туризму в Запорізькій області: можливі маршрути, місця відпочинку, рекламу всіх учасників кластера (2015 р., за рахунок представників кластера).

Можливим критерієм оцінки є кількість відвідувачів сайту, ціль – 100 000 відвідувань.

4. Розмістити рекламу відпочинку в Запорізькому краї на основних трасах області, інтернет-ресурсах тощо (2015 р., за рахунок представників кластера).

Показником ефективності стане збільшення кількості туристів в області.

5. Сприяти залученню альтернативних джерел фінансування у сферу туризму за допомогою подання проектних заявок у міжнародні й українські фонди та організації, участь в інвестиційних форумах тощо (2015 р.).

Очікувані результати – один і більше отриманих грантів.

6. Розробити учасникам кластера спільно з облдержадміністрацією Стратегію розвитку туризму до 2020 р., затвердивши її на сесії обласної ради (термін до листопада 2015 р.).

7. Звітувати про результати реалізації проекту щоквартально та підготувати остаточний звіт (2016 р.).

Розроблений проект дуже приблизний, але демонструє його необхідні елементи: конкретні заходи, ресурси, відповідальні особи, терміни, очікувані результати.

Для успішного впровадження проектного підходу потрібно закріпити можливість його використання в нормативно-правових актах, що регулюють розроблення регіональних програм підтримки малого підприємництва в Україні.

По-перше, у самому визначенні програми, яке подається в статті 1 Закону України «Про державні цільові програми», додати «проект» як можливу складову, тобто програма – це «комплекс взаємопов'язаних завдань, проектів і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-

територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням». У пункті 1 статті 4 цього ж закону до переліку «заходи, завдання та показники державних цільових програм» потрібно додати «проекти». У статті 5 розроблення проекту програми доповнити – це буде «визначення завдань, проектів і заходів, що пропонуються для включення до неї, а також обсягів і джерел фінансування». Змінити в тексті документа сполучення «заходів і завдань програми» на «заходів, завдань і проектів програми».

По-друге, у Методичних рекомендаціях щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання, затверджених наказом Міністерства економіки України № 367 від 04.12.2006 р., доповнити визначення регіональної цільової програми: «сукупність взаємопов'язаних завдань, заходів і проектів, узгоджених за строками й ресурсним забезпеченням з усіма задіяними виконавцями, спрямованих на розв'язання найактуальніших проблем розвитку регіону або окремих галузей економіки чи соціально-культурної сфери регіону, реалізація яких здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету і є складовою частиною щорічної програми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя на відповідний рік».

До розділів програми, визначених у п. 2.2. Методичних рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання, після «напрями діяльності та заходи програми» і перед «координація та контроль за ходом виконання програми» додати «проекти програми». Тоді нумерацію п. 2.2.7. «координація та контроль за ходом виконання програми» змінити на 2.2.8., а в п. 2.2.7. «проекти програми» зазначити, що проект – це комплекс заходів, одноразова послідовність дій на досягнення певної мети, що планується здійснити протягом певного періоду та які повинні забезпечити досягнення цілей

програми. У проекті обґрунтовується конкретна ціль (у вимірюваних показниках), пов'язана із загальними цілями програми, дії та ресурси щодо втілення цілі в життя. П. 5.1. викласти в редакції: «виконання програми здійснюється за допомогою реалізації її завдань, проектів і заходів виконавцями, зазначеними в цій програмі».

Проекти можуть формуватися згідно з додатком 3 до Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання, у якому визначаються джерела фінансування, й виконавці, лише треба додати графу «терміни виконання».

По-третє, у Методичних рекомендаціях щодо формування й реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого й середнього підприємництва, затверджених Наказом № 44 від 18.09.2012 р. Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, до основних стадій формування й виконання програм додати «проведення конкурсного відбору проектів для включення до програми».

Методичні рекомендації щодо формування та реалізації регіональних і місцевих програм розвитку малого й середнього підприємництва були затверджені недавно, порівняно з іншими наведеними документами, тому в цілому враховують можливість включення до регіональної програми цільових проектів, але не визначають, як саме має проводитися відбір цільових проектів під час формування комплексу програмних заходів програми.

Отже, ефективність програмно-цільового методу може суттєво підвищитися за допомогою застосування проектного підходу під час формування та реалізації цільових програм. Для цього потрібно закріпити зміни в нормативно-правових актах, що регулюють формування регіональних програм підтримки малого підприємництва та розробити методику оцінки ефективності проектів для відбору найкращих.

3.3. Методичні підходи до оцінки ефективності реалізації проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва

З упровадженням проектного підходу до програмно-цільового методу регіональної підтримки малого підприємництва постає важлива проблема формування методики оцінки проектів із метою вибору найбільш ефективних серед запропонованих.

На нашу думку, потрібно виділити основну групу критеріїв, які будуть використані для оцінки ефективності розподілу бюджетних коштів, що спрямовуються на підтримку суб'єктів малого підприємництва.

Критерії ефективності розподілу коштів:

- приріст обсягів товарів (робіт, послуг), що виробляються на території району;
- створення та збереження робочих місць;
- бюджетна ефективність (зіставлення розміру збільшення податкових надходжень до бюджетів до розміру наданої допомоги);
- застосування інновацій, розробка нового продукту і його виведення на ринки збуту;
- відношення розміру середньої заробітної плати найманих працівників малого підприємництва до величини мінімальної заробітної плати;
- збільшення обсягу виручки від реалізації товарів, продукції, робіт, послуг.

Із погляду економічної теорії, регіональна підтримка малого підприємництва, як і всяка інша програма суспільних витрат, повинна орієнтуватися на реалізацію проектів що продемонструють найбільшу соціальну ефективність і позитивні економічні ефекти.

Для цього нами пропонується увести єдиний критерій, що враховує бюджетну, економічну, соціальну, інноваційну та екологічну ефективність діяльності малих підприємств. При цьому соціальна ефективність включає сукупність окремих соціальних критеріїв (складових).

Бюджетну ефективність державної підтримки можна оцінити через зіставлення обсягу коштів підтримки і доходів бюджетів усіх рівнів.

Індекс бюджетної ефективності має вигляд:

$$E_{\text{бт}} = \frac{\sum_{t=1}^T \text{ПН}}{\sum_{t=1}^T Q}, \quad (3.1)$$

де ПН – податкові надходження до бюджетів усіх рівнів протягом періоду t від малого підприємництва, що одержало фінансову підтримку;

Q – обсяг державної підтримки за період t .

Період t уводимо на випадок розгляду проектів, які передбачають більше ніж один період підтримки їх реалізації.

Економічну ефективність розглянемо, як відношення обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) до обсягів державної підтримки:

$$E_{\text{ек}} = \frac{\sum_{t=1}^T \text{РП}}{\sum_{t=1}^T Q_{\text{заг}}}, \quad (3.2)$$

де РП – обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) протягом періоду t від малого підприємництва, що одержало фінансову підтримку;

$Q_{\text{заг}}$ – загальний обсяг витрат малого підприємництва за період t .

Відносний коефіцієнт соціальної ефективності E_c пропонується розраховувати за таким алгоритмом.

Використаємо угруповання якісних ознак за шкалою найменувань для надання складовим соціальної ефективності чисельного значення. Для перших двох компонентів ознакою виступатиме «відповідність критерію»: відповідає – 2, не відповідає – 1. Решті складникам також будуть присвоєні значення від 1 до 2, для дотримання принципу порівнянності даних (табл. 3.4).

Значення соціальної ефективності розрахуємо як

$$E_c = \sqrt[5]{\prod_{\alpha=1}^5 \beta}, \quad (3.3)$$

Застосування середньгеометричної для розрахунку соціальної ефективності зумовлено її перевагою за умови, коли важко визначити ваги, із якими в коефіцієнт соціальної ефективності E_c повинні входити значення критеріїв α (крім того, жоден із рангів β не може дорівнювати нулю).

Таблиця 3.4

Розрахунок коефіцієнта соціальної ефективності

Критерій (α)	Ранг (β)
Відповідність виду господарської діяльності в межах проекту пріоритетним напрямам розвитку малого підприємництва	Відповідає – 2 Не відповідає – 1
Реалізація проекту на території депресивних районів	Так – 2 Ні – 1
Збільшення кількості зайнятих на малих підприємствах	Найбільший приріст – 2 Найменший – 1
Коефіцієнт приросту доходів зайнятих на малих підприємствах відносно до величини мінімальної заробітної плати	Найбільший приріст – 2 Найменший – 1
Щільність МП (кількість малих підприємств по містах і районах області на 10 тис. осіб) на території реалізації проекту	Менше показника по області – 2 Більше показника по області – 1

Пріоритетні напрями розвитку малого підприємництва та перелік депресивних районів мають відображатися в програмі соціально-економічного розвитку регіону.

Коефіцієнт приросту доходів зайнятих на підприємствах розраховується як відношення приросту доходів до встановленої величини мінімальної заробітної плати. Найбільше значення показника відповідає рангу 2, найменше – 1.

Проміжні значення рангів для критеріїв – збільшення кількості зайнятих і приріст доходів, зайнятих на підприємствах, розраховуємо за допомогою статистичного коефіцієнта нормування:

$$K_{\alpha} = 1 + \left(\frac{E - E_{min}}{E_{max} - E_{min}} \right), \quad (3.4)$$

де E , E_{min} , E_{max} – значення оцінюваного, мінімального й максимального показників проектів, що розглядаються.

На 10 тис. осіб наявного населення в Запорізькій області у 2013 р. припадало 79 малих підприємств. Водночас цей показник значно різниться за територіальною ознакою – від 109 в м. Запоріжжі до 15 у Чернігівському районі (рис. 3.2). Значна територіальна нерівномірність кількості малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб населення потребує вжиття додаткових заходів задля вирівнювання територіального розвитку малого підприємництва.

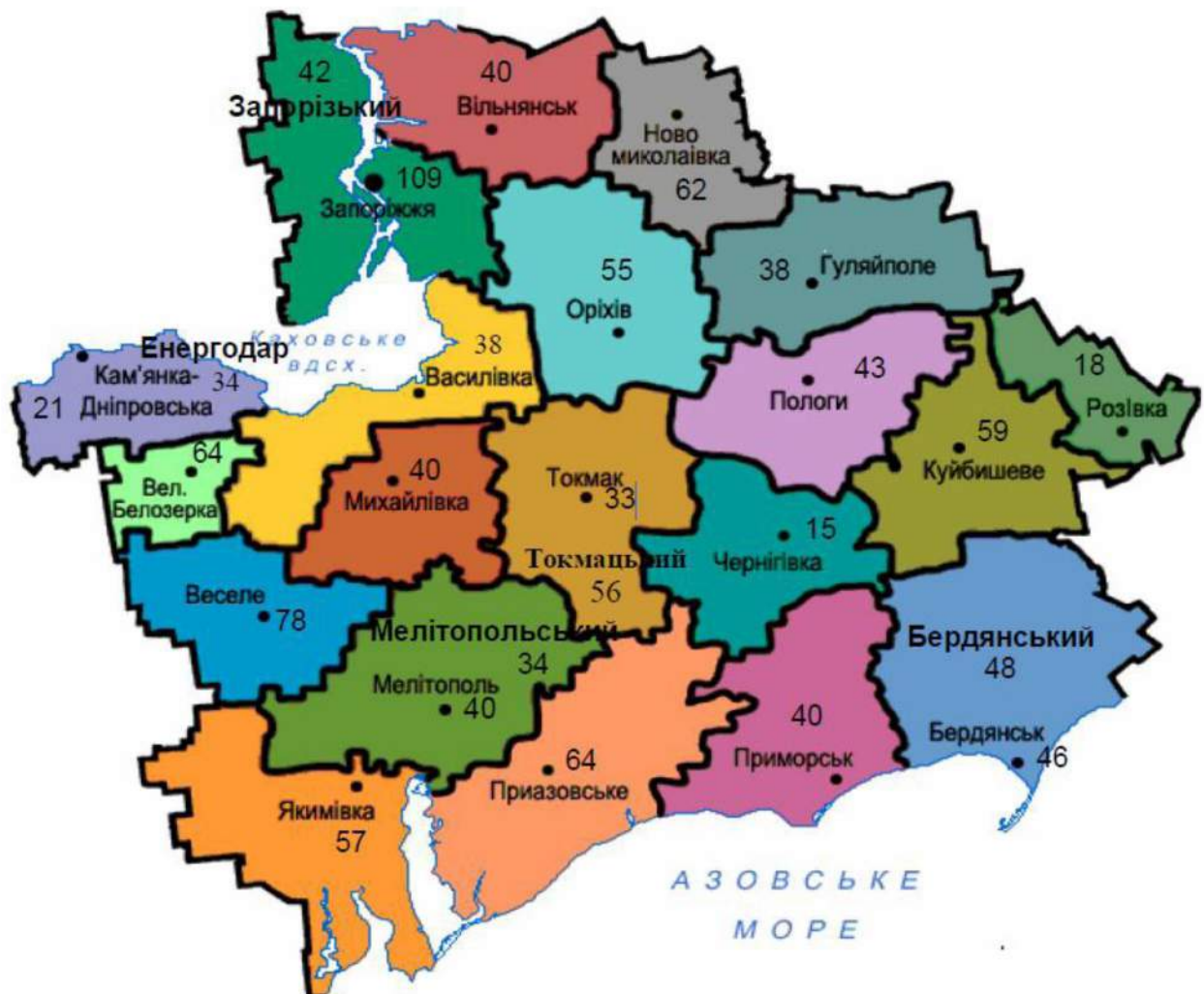

Рис. 3.2. Кількість малих підприємств у містах і районах Запорізької області на 10 тис. осіб наявного населення

Коефіцієнт інноваційності $E_{ін}$ пропонуємо визначити як відношення витрат на запровадження інновацій до загального обсягу витрат малого підприємництва:

$$E_{\text{ін}} = \frac{\sum_{t=1}^T Q_{\text{ін}}}{\sum_{t=1}^T Q_{\text{заг}}}, \quad (3.5)$$

де $Q_{\text{ін}}$ – обсяг витрат малого підприємництва на запровадження інновацій протягом періоду t ;

$Q_{\text{заг}}$ – загальний обсяг витрат малого підприємництва за період t .

Під інноваційністю ми розуміємо не лише створення нових товарів і послуг, але й активне освоєння, поширення та адаптацію нових технологій і матеріалів.

Важливою є оцінка впливу реалізації проекту малого підприємництва на довкілля. Тому необхідне визначення екологічної ефективності реалізації проекту. Екологічну ефективність пропонуємо розраховувати аналогічно інноваційній, тобто за формулою:

$$E_{\text{ек}} = \frac{\sum_{t=1}^T Q_{\text{ек}}}{\sum_{t=1}^T Q_{\text{заг}}}, \quad (3.6)$$

де $Q_{\text{ек}}$ – обсяг витрат малого підприємництва на природоохоронні заходи протягом періоду t ;

$Q_{\text{заг}}$ – загальний обсяг витрат малого підприємництва за період t .

Також можна використати відношення відверненого економічного збитку через забруднення до обсягу витрат на природоохоронні заходи:

$$E_{\text{ек}} = \frac{\sum_{t=1}^T Z_3}{\sum_{t=1}^T Q_{\text{ек}}}, \quad (3.7)$$

де Z_3 – відвернений економічний збиток через забруднення довкілля протягом періоду t .

Отже, комплексний економічний показник (КЕП_п), що враховує бюджетну, економічну, соціальну, інноваційну та екологічну ефективність запропонованих проектів, має вигляд:

$$\text{КЕП}_{\text{п}} = \sqrt[5]{E_{\text{бг}} \times E_{\text{ек}} \times E_{\text{с}} \times E_{\text{ін}} \times E_{\text{ек}}}. \quad (3.8)$$

Рис. 3.3. Методика оцінки ефективності проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва

За допомогою методики розрахунку комплексного економічного показника можна досить об'єктивно оцінити й затвердити найбільш ефективні проекти для регіональної програми підтримки малого підприємництва (рис. 3.3).

Для врахування специфічних потреб регіону можливо змінювати ваги складових частин комплексного економічного показника. Наприклад, якщо пріоритет віддається впровадженням інновацій, то й показник інноваційної ефективності може бути помножений на вищий, ніж інші її показники, коефіцієнт.

Продемонструємо застосування пропонованої методики, використовуючи дані п'яти вірогідних проектів, що претендують на отримання державної підтримки через регіональну програму підтримки малого підприємництва.

Проект «Допомога фермерам» – підтримка малих сільськогосподарських товаровиробників; проект «Наукові дослідження» – облаштування на базі вищого навчального закладу лабораторії, що досліджуватиме нові технології виробництва; проект «Бізнесмени-початківці» – підтримка заснування нових підприємств у сфері торгівлі; проект «Кондитерська феєрія» – розвиток мережі кафе-кондитерських; проект «Видавнича справа» – оновлення обладнання друкарні.

Таблиця 3.5

Критерії проектів

Показник \ Проект	«Допомога фермерам»	«Наукові дослідження»	«Бізнесмени-початківці»	«Кондитерська феєрія»	«Видавнича справа»
Обсяг державної підтримки, тис. грн	500	80	150	270	200
Податкові надходження, тис. грн	170	21	33	80	45
Прогнозований обсяг реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	1070	150	206	500	320
Загальний обсяг витрат, тис. грн	800	100	170	350	250

Продовження таблиці 3.5

Відповідність виду господарської діяльності в межах проекту пріоритетним напрямом розвитку малого підприємництва	так	так	ні	ні	так
Реалізація проекту на території депресивних районів	так	ні	так	ні	так
Збільшення кількості зайнятих на малих підприємствах	23	8	10	19	12
Коефіцієнт приросту доходів зайнятих на малих підприємствах відносно величини мінімальної заробітної плати	0,11	0,43	0,85	0,32	0,64
Щільність МП на території реалізації проекту	59	109	40	78	55
Витрати на інновації, <i>тис. грн</i>	10	50	5	10	20
Витрати на природоохоронні заходи, <i>тис. грн</i>	80	5	1	20	10

На основі цих показників (табл. 3.5) розраховуємо коефіцієнти бюджетної, економічної, соціальної, інноваційної й екологічної ефективності проектів (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Розрахунок бюджетної, економічної, соціальної, інноваційної та екологічної ефективності проектів

Показник \ Проект	«Допомога фермерам»	«Наукові дослідження»	«Бізнесмени -початківці»	«Кондитерська феєрія»	«Видавнича справа»
Коефіцієнт бюджетної ефективності	0,34	0,26	0,22	0,3	0,23
Коефіцієнт економічної ефективності	1,34	1,5	1,21	1,43	1,28
Коефіцієнт соціальної ефективності	1,74	1,23	1,55	1,17	1,54
Відповідність виду господарської діяльності в межах проекту пріоритетним напрямом розвитку малого підприємництва	2	2	1	1	2
Реалізація проекту на території депресивних районів	2	1	2	1	1

Продовження таблиці 3.6

Збільшення кількості зайнятих на малих підприємствах	2	1	1,13	1,73	1,27
Коефіцієнт приросту доходів зайнятих на малих підприємствах відносно величини мінімальної заробітної плати	1	1,43	2	1,28	1,72
Щільність МП на території реалізації проекту	2	1	2	1	2
Коефіцієнт інноваційної ефективності	0,0125	0,5	0,0176	0,0286	0,08
Коефіцієнт екологічної ефективності	0,1	0,05	0,0059	0,057	0,04

У таблиці 3.7 уміщено розраховані значення комплексного економічного показника ефективності наведених проектів.

Таблиця 3.7

Розрахунок комплексного економічного показника ефективності проектів

Проект \ Показник	«Допомога фермерам»	«Наукові дослідження»	«Бізнесмени-початківці»	«Кондитерська феєрія»	«Видавнична справа»
Комплексний економічний показник ефективності	0,251	0,413	0,134	0,241	0,271

Якщо порівнювати між собою, то, за результатами проведених розрахунків, проект «Наукові дослідження» має високий комплексний економічний показник ефективності, проекти «Видавнична справа», «Допомога фермерам» та «Кондитерська феєрія» – середній, а «Бізнесмени-початківці» – низький. Отже, проект «Наукові дослідження», безумовно, може претендувати на підтримку в межах регіональної програми розвитку малого підприємництва, а «Бізнесмени-початківці» – проект, який не варто підтримувати. Щодо інших проектів, то їх включення до програми можливе на розсуд робочої групи за наявності необхідних ресурсів. Реалізація обраних проектів позитивно вплине на соціально-економічне й екологічне становище регіону завдяки використанню конкурентних переваг малого підприємництва.

Універсальність запропонованої методики оцінки ефективності проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва носить відносний характер. Разом із розвитком малого підприємництва та інструментів його підтримки можливі й зміни методики оцінки ефективності, що окреслює перспективи майбутніх досліджень.

Висновки до розділу 3

У цьому розділі на основі використання зарубіжного досвіду, розглянуто напрями стимулювання регіонального розвитку за допомогою вдосконалення регіональної підтримки малого підприємництва; запропоновано впровадження проектного підходу для підвищення ефективності формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва та обґрунтовано методичні підходи до оцінки ефективності проектів програм підтримки малого підприємництва на основі комплексного економічного показника.

1. Визначено пріоритетні напрями підтримки малого підприємництва в регіонах залежно від визначених показників екстенсивності, інтенсивності й соціальної значимості розвитку малого підприємництва. Для регіонів, що не забезпечують повноцінне фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва, пропонуємо емісію облігацій внутрішніх місцевих позик. Основний мінус ідеї – низька привабливість місцевих облігацій для потенційних інвесторів, тому головним завданням місцевої влади має бути підвищення конкурентоспроможності місцевих запозичень. Доцільним у регіонах із низькою інтенсивністю розвитку малого підприємництва є залучення до регіональної інфраструктури фінансової підтримки малого підприємництва філій державних банків, через які може надаватися фінансова підтримка суб'єктам малого підприємництва в межах регіональної програми.

Для стимулювання розвитку промислових регіонів пропонуємо створення регіональних економічних кластерів за участю малих підприємств у пріоритетних галузях. Застосування державно-приватного партнерства під час формування регіональних економічних кластерів дасть змогу малому підприємству отримати доступ до раніше закритих сфер економіки, збільшити можливості отримання кредитів від вітчизняних і зарубіжних фінансово-кредитних установ під державні гарантії.

Запропоновані в роботі заходи підсилення регіонального розвитку за допомогою розв'язання наявних проблем дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності спрямовані на зменшення витрат часових, фінансових та інших ресурсів споживачів дозвільних послуг у регіоні, спрощення й стандартизацію дозвільних процедур за рахунок формування єдиної регіональної дозвільної політики, підвищення ефективності діяльності дозвільних органів та єдиних дозвільних центрів, а також підвищення кваліфікації посадових осіб на рівні як прийняття управлінських рішень у сфері надання дозвільних послуг, так і виконання відповідних дозвільних процедур.

2. Для стимулювання розвитку регіонів запропоновано застосування проектного підходу під час формування регіональних програм підтримки малого підприємництва. Із позицій проектного підходу, регіональна програма підтримки малого підприємництва складатиметься з мережі проектів, кожен із яких розв'язує конкретну проблему та сприяє досягненню загальних цілей розвитку регіону. Формування такої програми відбуватиметься як конкурс проектів, кожен із яких матиме чітко визначену мету, заходи, ресурси, виконавців, часові рамки та кінцеві результати, що дасть змогу легко визначити ефективність його реалізації й, у сукупності, усієї програми загалом. Застосування проектного підходу надасть можливість зосередити увагу в межах програми на розв'язання специфічних проблем конкретних регіонів за рахунок підтримки розвитку малого підприємництва, наприклад

захист довкілля східних промислових регіонів, розвиток агропромислового сектору центральних регіонів, розвиток туризму в західних регіонах.

3. Із впровадженням проектного підходу до програмно-цільового методу регіональної підтримки малого підприємництва постає важлива проблема формування методичних підходів до оцінювання проектів задля вибору найбільш ефективних серед запропонованих. Для її розв'язання запропоновано увести єдиний критерій (комплексний економічний показник) на основі методу детермінованої комплексної оцінки, що враховуватиме бюджетну, економічну, соціальну, інноваційну та екологічну ефективність реалізації проектів. Соціальна ефективність як найбільш складна для об'єктивного визначення включає сукупність окремих соціальних критеріїв (складових), частина з яких підлягає квантифікації. Зміна ваги складових частин комплексного показника дає змогу враховувати специфічні потреби й пріоритетні напрями розвитку регіонів.

Застосування розроблених автором методичних підходів до оцінки проектів на основі комплексного економічного показника дає змогу підвищити ефективність управління регіональним розвитком за рахунок об'єктивнішої оцінки та затвердження найбільш ефективних проектів підтримки малого підприємництва

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та подано нове розв'язання наукового завдання – стимулювання розвитку регіонів способом формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва. Результати проведеного дослідження дають підставу зробити такі висновки:

1. Розкрито роль малого підприємництва в економіці регіону, що полягає у впливі на добробут населення, діяльність великого бізнесу та покращання економічних показників регіонального розвитку. Обґрунтовано виокремлення нового історичного етапу – «п'ятої хвилі» вивчення сутності малого підприємництва, що акцентує увагу на соціальній функції діяльності малих підприємств й обумовлює необхідність посилення соціальної ролі малого підприємництва в регіоні.

2. Дослідження видів державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні засвідчило, що в регіонах України найбільш повно застосовуються інструменти інформаційної та консультативної підтримки, які потребують відносно невеликих витрат. Водночас для успішного розвитку малого підприємництва потрібно посилити фінансову допомогу та стимулювати інноваційну діяльність. Зважаючи на потенціал малого підприємництва у розв'язанні соціальних проблем регіонів, запропоновано включити до основних напрямів регіональної підтримки малого підприємництва сприяння розвитку соціального підприємництва.

3. Вивчення зарубіжного досвіду підтримки розвитку регіонів є підставою того, щоб пропонувати такі напрями удосконалення регіональної політики підтримки малого підприємництва як спрощення дозвільних процедур, кластеризація, надання адміністративних послуг на основі застосування новітніх інформаційних технологій, боротьба з корупцією, створення ефективної інфраструктури науково-технологічної підтримки та нормативно-правового поля діяльності малого підприємництва.

4. Інтегральне оцінювання дало змогу визначити вагомість, роль малого підприємництва в розвитку регіонів. Найбільший вплив мале підприємство має на розвиток Херсонської, Чернівецької областей і м. Севастополя, а найменший – на розвиток Донецької, Дніпропетровської й Луганської областей. Аналіз показників екстенсивності, інтенсивності та соціальної значимості розвитку малого підприємництва є підставою виокремлення проблем, що заважають його успішному розвитку в регіонах і потребують нагального розв'язання.

5. Результати дослідження свідчать про необхідність удосконалення методичних основ формування й реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва в частині оперативного визначення проблем і розробки конкретних заходів для їх розв'язання, пошуку коштів для фінансування програм. Оцінка ефективності реалізації регіональних програм підтримки малого підприємництва виявила невідповідність між рівнем їх фінансування й отриманими результатами від їх реалізації, а також відсутність дієвих методик розрахунку ефективності реалізації програм.

6. Ураховуючи нагальні проблеми малого підприємництва в регіонах, уточнено пріоритетні цілі його регіональної підтримки та визначено такі способи стимулювання регіонального розвитку малого підприємництва: запропоновано розширення регіональної інфраструктури фінансової підтримки малого підприємництва; створення підприємцями регіону фонду взаємодопомоги, регіональних економічних кластерів за участю малих підприємств на основі державно-приватного партнерства в пріоритетних для регіону галузях; розв'язання наявних проблем дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності за рахунок формування єдиної регіональної дозвільної політики.

7. Обґрунтовано вдосконалення програмно-цільового методу управління регіональним розвитком за допомогою застосування проектного підходу під час формування регіональних програм підтримки малого підприємництва, що забезпечить розв'язання проблеми визначення

ефективності реалізації програм. Також проектний підхід дозволить більш повно застосовувати потенціал програмно-цільового методу для розв'язання специфічних проблем регіонів. Для забезпечення виконання затверджених проектів у повному обсязі пропонуємо залучити додаткові джерела фінансування таких як емісія облігацій внутрішніх місцевих позик, залучення до регіональних проектів коштів міжнародних кредитно-фінансових установ тощо.

8. Розроблено заходи щодо підвищення ефективності управління регіоном на основі впровадження методичного підходу до оцінювання ефективності проектів регіональних програм підтримки малого підприємництва. Запропоновано застосовувати метод детермінованої комплексної оцінки, що передбачає формування єдиного критерію оцінки – комплексного економічного показника, який ураховує бюджетну, економічну, соціальну, інноваційну та екологічну ефективність реалізації проектів. Зміна вагомості складових частин комплексного показника дозволяє відбирати до програми обґрунтовано ефективні проекти, що відповідатимуть пріоритетним напрямкам розвитку регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Л. К. Цільові програми та механізми по забезпеченню прозорості у процесі їх реалізації / Л. К. Абрамов, Т. В. Азарова. – Кіровоград : ІСКМ, 2010. – 100 с.
2. Амоша О. І. Формування кластерної моделі соціально-економічного розвитку міста / О. І. Амоша, К. В. Некрасова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2005 – Т. 1, № 1. – С. 13–18.
3. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні / Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/1220.htm>.
4. Анимица Е. Г. Программно-проектный подход – важнейший инструмент регулирования регионального развития / Е. Г. Анимица, Н. В. Новикова, В. А. Сухих // Известия УрГЭУ. – 2008. – 2 (21). – С. 50–57 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.usue.ru/files/structure/Izd/2\(21\)/Animitsa-Novikova-Sukhikh_2\(21\)_2008.pdf](http://www.usue.ru/files/structure/Izd/2(21)/Animitsa-Novikova-Sukhikh_2(21)_2008.pdf).
5. Антология социально-экономической мысли в России. Дореволюционный период : [под общ. ред. А. И. Кравченко]. – СПб. : Изд-во РХГИ, 2000. – 832 с.
6. Бабаєв В. М. Проектний підхід в механізмі державного управління [Електронний ресурс] / В. М. Бабаєв, В. І. Торкатюк. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/29745/1/50.pdf>.
7. А. В. Безгодов Оценка социологии предпринимательства : [под общ. ред. Гавры Д. П.]. – СПб. : Петрополис, 1999. – 224 с.
8. Білик Р. Р. Тенденції економічного і соціального розвитку регіонів України як підґрунтя нових підходів до управління регіональною економікою / Р. Р. Білик // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2013. – № 7/8. – С. 146–150.

9. Біломістний О. М. Особливості кредитування малого бізнесу в зарубіжних країнах / О. М. Біломістний // Регіональна економіка : науково-практичний журн. – 2013. – № 1. – С. 171–177.
10. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 650 с.
11. Богдан С. В. Співробітництво підприємств та інноваційний розвиток регіону: інвестиційна та інноваційна діяльність / С. В. Богдан // Регіональна економіка : наук.-практ. жур. – 2013. – № 1. – С. 76–81.
12. Бондарчук М. Ю. Вплив державної підтримки сімейного бізнесу на розвиток малого підприємництва / М. Ю. Бондарчук // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2013. – № 7/8. – С. 40–44.
13. Бояр А. О. Торговельно-економічні відносини між Україною та ЄС : регулювання зовнішньої торгівлі та конкуренції в умовах єдиного ринку ЄС : підручник / А. О. Бояр ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого [та ін.] ; М-во освіти і науки України ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; Ун-т Лондон Метрополітан (Великобританія). – К. : Міленіум, 2008. – 383 с. – (Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції).
14. Брциева И. Малое предпринимательство как экономическая категория / И. Брциева // Общество и экономика. – 1999. – № 9. – С. 148-159.
15. Будник М. А. Трансформація системи державного управління України в умовах суспільно-політичних змін (регіональний аспект) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Будник Максим Анатолійович. – К., 2011. – 205 с.
16. Бутко М. П. Інструменти реалізації стратегії регіонального розвитку / М. П. Бутко, О. Д. Хомик // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Серія «Економіка». – 2012. – № 4. – С. 36–43.
17. Варналій З. С. Мале підприємництво : основи теорії і практики / З. С. Варналій. – 4-те вид. – К. : Знання, КОО, 2008. – 302 с.

18. Варналій З. С. Мікрокредитування малого підприємництва : монографія / З. С. Варналій, С. Г. Дрига, Л. Л. Тарангул. – Іпрінь : [б.в.], 2008. – 144 с.
19. Варналій З. С. Політико-правове регулювання підприємництва в Україні: теорія і практика / З. С. Варналій (ред.), В. М. Кампо (ред.), Г. М. Волянська [та ін.]. – К. : Знання України, 2005. – 379 с.
20. Васильців Т. Г. Економіка малого підприємства : навч. посіб. / Т. Г. Васильців, О. І. Іляш, Н. Г. Міценко. – К. : Знання, 2013. – 446 с.
21. Верхан П. Х. Предприниматель: его экономическая функция и общественно-политическая ответственность / П. Х. Верхан. – Минск : Эридан, 1992. – 39 с.
22. Вільна торгівля з ЄС: шанси для малого бізнесу [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://euukrainecoop.net/2014/06/18/smes/>.
23. Гончарова В. Г. Державна політика підтримки розвитку малого підприємництва в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Гончарова Валентина Георгіївна. – К., 2011. – 217 с.
24. Гончарова В. Г. Зусилля держави на створенні умов для розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва / В. Г. Гончарова // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 трав. 2011 р. – Умань : Черкас. обл. друк., 2011. – С. 191–193.
25. Гончарова В. Г. Механізми державної фінансово-кредитної підтримки розвитку малого підприємництва [Електронний ресурс] / В. Г. Гончарова // Державне управління : удосконалення та розвиток. – 2009. – №4. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua>.
26. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
27. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен ; пер. з англ. М. Марченко. – К. : Вид-во «К.І.С.». – 2006. – 692 с.

28. Державна політика з питань дозвільної системи у сфері господарської діяльності: Довідник (оновлений) / М. Ю. Бродський, О. Ю. Потімков, Г. М. Яцишина [та ін.]. – К., 2012. – 258 с.

29. Дегтяр А. О. Напрями вдосконалення організаційно-правового механізму державного регулювання розвитку малого підприємництва / А. О. Дегтяр // Економіка та держава. – 2008. – № 2. – С. 81–83.

30. Директива N 2006/123/ЕС Европейського Парламенту і Ради «Об услугах на внутреннем рынке» от 12 декабря 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://uazakon.com/documents/date_3q/pg_gmgqwy/pg9.htm.

31. Дідьківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. І. Дідьківська, Л. С. Головка. – К. : Знання-Прес, 2000. – 209 с.

32. Досвід країн ЄС у сфері державного регулювання розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Аналітичного центру «АКАДЕМІЯ». – Режим доступу : http://www.academia.org.ua/index.php?p_id=46&page=2&id=95.

33. Дрига С. Г. Формування ефективного механізму державного регулювання малого підприємництва в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : 08.00.03 / Дрига Сергій Георгійович. – К., 2010. – 420 с.

34. Дубовик О. Ю. Доцільність стимулювання малого та середнього бізнесу / О. Ю. Дубовик, Н. В. Гавриленко // Економіка. Фінанси. Право : інформ.-аналіт. журн. – 2013. – № 1. – С. 15–17.

35. Европейский акт о малом предпринимательстве: год спустя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euractiv.com/en/enterprise-jobs/small-business-actyear/article-183039>.

36. Європейська хартія малих підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_860.

37. Жаліло Я. А. Регулювання ринкової економіки: сучасний досвід розвинених країн / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2006. – 86 с.

38. Жарая С. Б. Вопросы государственного регулирования предпринимательской деятельности в Украине в контексте евроинтеграции / С. Б. Жарая // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – 2013. – Вип. 2. – С. 29–43.
39. Жарая С. Б. Досвід надання адміністративних послуг у зарубіжних системах державного управління / С. Б. Жарая // Наук. вісн. АМУ : зб. наук. праць : Державне управління та місцеве самоврядування. – Вип. 1/2010. – С. 64–71. – (Серія «Управління»).
40. Жук О. Малий бізнес у світі та в Україні / О. Жук // Економіка України. – 1995. – №7. – С. 37–46.
41. Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 20. – С. 249.
42. Закон України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. № 1621-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
43. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01 липня 2010 р. № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
44. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19 жовт. 2000 р. № 2063-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 46. – С. 197.
45. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 трав. 2003 р. № 851-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 36. – С. 275.
46. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 верес. 2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – С. 79.
47. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січ. 2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – С. 64.

48. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21 груд. 2000 № 2157-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

49. Закон України «Про підприємства в Україні» від 20 берез. 1991 р. № 710/91-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 15. – С. 67.

50. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 р. № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

51. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005р. № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.

52. Збарська А. В. Соціально-економічний розвиток малих підприємств регіону / А. В. Збарська // Економіка АПК : міжнар. наук.-вироб. журн. – 2013. – № 10. – С. 39-42.

53. Звіт про хід реалізації Комплексної програми розвитку малого підприємництва в Запорізькій області на 2011–2012 роки за підсумками 2011–2012 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000026/26264/zvit-oblderzhadmini-stratsiji-shodo-vikonannya-kompleksnoji-programi-rozvitku-malogo-pidprijemnistva-v-zaporizkiy-oblasti-na-2011-2012-roki,-za-pidsumkami-2011-2012-rokiv.pdf>.

54. Інвестиційна привабливість регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investmentzp.org.ua/?go=katalog&catid=26&podcatid=57>.

55. Інвестиційний клімат в Україні: фактори регіональних ризиків / Державний комітет України з питань розвитку підприємництва; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України ; О. В. Кужель (підгот.). – К., 2008. – 192 с.

56. Інноваційний розвиток економіки : модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К. : «Основа», 2005. – 552 с.

57. Інформаційна довідка про розвиток підприємництва [Електронний ресурс] / Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/1455.htm>.

58. Іщук С. І. Регіональна економіка: теорія. Методи. Практика : підручник / С. І. Іщук, О. В. Гладкий ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 447 с.

59. Кампо Г. М. Управління розвитком малого бізнесу регіону (на матеріалах Закарпатської області) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.05 / Кампо Георгіна Михайлівна. – Ужгород, 2009. – 261 с.

60. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс / Ассоциация российских вузов / пер. с англ. Н. Н. Любимов. – М. : Геллос АРР, 1999. – 352 с.

61. Кійосакі Р. Квадрант грошового потоку [Електронний ресурс] / Р. Кійосакі. – Режим доступу: http://melnicabiz.com.ua/books/4_kvadrant-denezhnogo-potoka.html.

62. Ключевые барьеры на пути создания кластеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2010-study/klasterizaciya-zaporozhskoj-oblasti/klyuchevye-barery-na-puti-sozdaniya-klasterov/>.

63. Ковальчук В. Г. Державне управління соціально-економічним розвитком регіону : монографія / В. Г. Ковальчук; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х. : Золоті сторінки, 2013. – 293 с.

64. Комарницький І. М. Регіональна політика організаційно-економічної підтримки малих підприємств : монографія / І. М. Комарницький – Львів : Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2003. – 236 с.

65. Комплексна програма розвитку малого підприємництва в Запорізькій області на 2011–2012 роки, затверджена рішенням Запорізької обласної ради від 24.02.2011 № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.zoda.gov.ua/article/1350/prioritetni-napryami-rozvitku-malogo-pidpri-jemnitstva-na-2011-2012-roki.html>.

66. Конєва Т. А. Механізм впливу малого бізнесу на економічне зростання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.01 / Конєва Тетяна Анатоліївна. – К., 2008. – 217 с.

67. Коновалова И. В. Научно-теоретические аспекты программно-целевого подхода в государственном управлении / И. В. Коновалова // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2009. – № 4. – С. 148–151.

68. Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серп. 2013 р. № 641-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-p>.

69. Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 серп. 2013 р. № 739-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p>.

70. Копченко І. М. Актуальні проблеми державної підтримки малого підприємництва України на сучасному етапі / І. М. Копченко // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – Вип. 4 (35). – К. : Наук.-дослід. екон. ін-т Мін. економіки та з питань європ. інтеграції України, 2004. – С. 115–119.

71. Коротко про головне [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://europa-torgivlia.org.ua/brief-important/>.

72. Кравець Н. Теоретичні аспекти визначення сутності поняття малого та середнього підприємництва / Н. Кравець // Право України : юрид. журн. – 2013. – № 7. – С. 326–332.

73. Кравчук І. Місцеві облигації: чи очікувати банкрутств міст / І. Кравчук // Реальна економіка від 07.10.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/publication/113/54187.html>.

74. Кушнір М. О. Кластерорегіоналізація : інституційно-правовий підхід (на прикладі досвіду Хмельниччини) [Електронний ресурс] / М. О. Кушнір. – Режим доступу : http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/3695-Klasteroreg%D1%96onal%D1%96za%D1%81%D1%96ja_%D1%96/1.html.

75. Лялин В. Е. Развитие малого предпринимательства : отечественный и зарубежный опыт / В. Е. Лялин. – М. : Экономист, 2009. – 254 с.

76. Ляпін Д. В. Зелена книга малого бізнесу України – 2012 / Д. В. Ляпін, В. І. Дубровський, О. М. Піщуліна, О. П. Продан. – К. : Ін-т власності і свободи, 2012. – 124 с.

77. Ляпіна К. М. Національна програма розвитку малого підприємництва : очікування, проблеми, перспективи / К. М. Ляпіна, Д. В. Ляпін, С. М. Береславський. – К. : Ін-т конкурентного суспільства, 2008. – 160 с.

78. Макконнелл К. Р. Економікс: принципи, проблеми і політика / К. Р. Макконнелл, С. А. Брю. – К. : Хагар-Демос, 1993. – 785 с.

79. Макогон Ю. В. Малый бизнес в Украине в условиях глобализации мировой экономики / Ю. В. Макогон // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2013. – № 10. – С. 94–100.

80. Макух Я. Д. Термінологічні рівні поняття «проект» // Глобалізація та управління проектами у XXI столітті : матеріали наук.-практ. конф., Львів, 9–10 жовт. 2003 р. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Львів. : ЛРІДУ НАДУ, 2003. – С. 35–37.

81. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні : зб. ст. ; ред. Я. А. Жаліла. – К., 2002. – Вип. 19. – Сер. «Безпека економічних трансформацій» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Table/Jalilo19/002.htm>.

82. Малишко В. Місцеві запозичення : вітчизняний досвід / В. Малишко // Науковий блог НаУ «Острозька Академія» від 31.03.2014

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2014/mistsevi-zapozychennya-vitchyznyanyj-dosvid/>.

83. Мамдух Т. А. З. Развитие малого предпринимательства в условиях переходной экономики (на примере Иордании и Украины) : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук : 08.06.02 / Мамдух Тайе Аль Зиадат. – Донецк, 1999. – 203 с.

84. Маршалл А. Основы экономической науки / А. Маршалл. – М. : Эксмо, 2007. – 832 с.

85. Методичні рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання, затвердженні Наказом №367 від 04.12.2006 року Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=92210&cat_id=38738.

86. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва, затверджені Наказом №44 від 18.09.2012 року Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dktrp.gov.ua/info/491>.

87. Мороз О. В. Методичні аспекти оцінювання стратегічного становища та економічної конкурентоспроможності підприємств середнього та малого бізнесу / О. В. Мороз, С. С. Воловодюк // Економіка. Фінанси. Право : інформ.-аналіт. журн. – 2013. – № 11. – С. 22–27.

88. Мочерний С. В. Основи підприємницької діяльності / С. В. Мочерний, О. А. Устенко, С. І. Чеботар. – К. : Академія, 2001. – 280 с.

89. Насонов В. В. Актуальные проблемы государственной поддержки развития малого предпринимательства в экономике региона / В. В. Насонов // Молодой ученый. — 2014. — №1. — С. 403–405.

90. Ніколенко Ю. В. Основи економічної теорії. – Ч. 3 : Підприємництво в ринковій економіці : навч. посіб. / Ю. В. Ніколенко. – К. : НМК ВО, 1992. – 232 с.

91. Обадіч А. Розвиток регіональних кластерів у ЄС і Хорватії / А. Обадіч, Н. Курнога-Живадінович // Актуальні проблеми економіки : наук. екон. журн. – 2013. – № 1. – С. 419–427.

92. Орлова В. О. Малий бізнес в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку та стратегічні вектори модернізації : монографія / В. О. Орлова. – Донецьк : Сх. вид. дім, 2013. – 528 с.

93. Орлова В. О. Розвиток малого бізнесу: сучасні реалії та нові напрями державної політики / В. О. Орлова // Економічний часопис-XXI : наук. журн. – 2013. – № 5/6. – С. 18–21.

94. Основные характеристики систем государственно-общественной поддержки и развития малого и среднего предпринимательства зарубежных стран : материалы Пятой Всерос. конф. представителей малых предприятий [«Инфраструктура поддержки и развития малого и среднего предпринимательства»] [Электронный ресурс]. – (Москва, 10–11 марта 2004 г.) / Рос. асоц. разв. мал. и сред. предпринимательства, Ком. ТПП РФ по инф. обеспеч. предпринимательства, Моск. центр разв. предпринимательства, Гор. инф.-аналит. центр. – М. : НП «Московский центр развития предпринимательства», 2004. – Режим доступа : http://www.giac.ru/content/document_r_E34E9BA8-7E35-49A1-A8F2-9D12A91E6D33.html.

95. Остапенко Н. В. Анализ целесообразности предоставления поддержки субъектам малого предпринимательства на макроуровне / Н. В. Остапенко // Економіка розвитку. – 2013. – № 3. – С. 42–46.

96. Перфілова Н. М. Проектний підхід до управління державними фінансами / Н. М. Перфілова // Вісник Національної академії наук України : математичні машини і системи. – 2009. – № 2. – С. 26–28.

97. Покрамович О. В. Механизм разработки и реализации государственной политики поддержки малого предпринимательства (на материалах Курской области) : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук спец. 08.00.05 «Экономика и управление

народным хазяйством» / Покрамович Ольга Викторовна. – Курск, 2012. – 219 с.

98. Покропивний С. Ф. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність / С. Ф. Покропивний, В. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2004. – 352 с.

99. Положення про порядок здійснення емісії облігацій внутрішніх місцевих позик та їх обігу, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 29.04.2014 № 578 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0570-14/page>.

100. Попело О. В. Роль малого підприємництва у формуванні регіональних сегментів інноваційної моделі економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.05 / Попело Ольга Володимирівна ; Черніг. держ. технол. ун-т. – Чернігів, 2013. – 20 с.

101. Предпринимательство : [учеб. для ВУЗов] / М. Лапуста, А. Поршев, Ю. Старостин, Л. Скамай. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 448 с.

102. Про спрощену систему оподаткування обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва : Указ Президента України від 3 лип. 1998 року № 727/98 // Урядовий кур'єр – 7 лип. – 1998 року. – С. 5.

103. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/files/c19f3.doc>.

104. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь / [К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін та ін.]. – К. : Держкомпідприємництво, 2008. – 226 с.

105. Проект розробки та впровадження публічної політики в Україні : розвиток приватного сектору (секторна стратегія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://net.cbie.ca/projects/CBIE-PRISM/209.217.97.140/prism/index_bc77ac4.php.html.

106. Прокопенко Н. С. Удосконалення методичного підходу щодо оцінки рівня якості системи фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва / Н. С. Прокопенко // Економіка. Фінанси. Право :

інформ.-аналіт. журн. – 2013. – № 4. – С. 33–38.

107. Пути кластеризации экономики с целью повышения конкурентоспособности Запорожской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2010-study/>.

108. Разумцев В. В. Фінансовий контроль цільового використання бюджетних коштів підприємствами вугільної галузі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 / Разумцев Володимир Володимирович. – Луганськ, 2009. – 215 с.

109. Регуляторна політика держави в сфері підприємництва : аналіт. доп. – К. : Міжнар. спілка укр. підприємців, – 2009. – 52 с.

110. Розвиток підприємництва в регіоні : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [О. М. Коваль, С. Б. Жарая, В. В. Мамонова та ін.] ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ ; Вид-во «Фенікс», 2010. – 214 с.

111. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: регіональні дослідження : [монографія] / С. А. Романюк. – К. : УАДУ, 2001. – 112 с.

112. Сажай І. Державі потрібен малий бізнес, а малому бізнесу – державна підтримка / І. Сажай // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 6. – С. 9–10.

113. Сей Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сей. – М. : Дело, 2000. – 320 с.

114. Семченко-Ковальчук О. Б. Роль малого і середнього бізнесу в посиленні модернізаційних процесів у регіональних господарських системах : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.05 / Семченко-Ковальчук Олена Борисівна. – Чернігів, 2014. – 220 с.

115. Сидорук И. С. Перспективы повышения конкурентоспособности предприятий Запорожской области на основе функционирования кластеров // European Applied Sciences, № 2. – 2013 (February). – Vol. 2. – Stuttgart, Germany : ORT Publishing, 2013. – P. 158–160.

116. Сидорук І. С. Формирование кластеров для повышения конкурентоспособности малых предприятий Запорожской области / И. С. Сидорук // *Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa przestrzeń Europy – 2013»* – Vol. 12: *Ekonomiczne nauki. – Przemysł : Nauka i studia*, 2013 – S. 77–79.

117. Сидорук І. С. Проблеми функціонування дозвільної системи очима підприємців / І. С. Сидорук // *Materiály IX mezinárodní vědecko-praktická konference «Věda a technologie : krok do budoucnosti – 2013»*. – Díl 8. *Ekonomické vědy*. – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2013 – S. 77–79.

118. Сидорук І. С. Ефективність реалізації регіональної програми підтримки малого підприємництва в Запорізькій області / І. С. Сидорук // *Національні моделі економічних систем : формування, управління, трансформації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 10–11 жовт. 2014 р.) : у 2-х ч. / ред. кол. : К. С. Шапошников [та ін.]*. – Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2014. – Ч. 2. – С. 17–21.

119. Сидорук І. С. Європейський досвід державної політики підтримки малого підприємництва на регіональному рівні / І. С. Сидорук // *Проблеми та шляхи удосконалення економіки України : матеріали ХХІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 1–2 лют. 2013 р.)*. – Львів : ГО «Львівська економічна фундація», 2013. – С. 91–93.

120. Сидорук І. С. Зарубіжний досвід регіональної політики підтримки малого підприємництва / І. С. Сидорук // *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. тр.* – Донецк : ДонНУ, 2013. – Т. 2. – С. 278–281.

121. Сидорук І. С. Застосування проектного підходу для підвищення ефективності програмно-цільового методу управління регіональним розвитком малого підприємництва / І. С. Сидорук // *Зб. наук. праць ЧДТУ. Серія : Економічні науки*. – Вип. 34. Ч. І. – Черкаси, 2013. – С. 65–69.

122. Сидорук І. С. Застосування проектного підходу при формуванні та реалізації регіональних цільових програм / І. С. Сидорук // «Ольвійський форум – 2013 : «Світова криза: прояви, наслідки, шляхи подолання» : тези. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – С. 66–68.

123. Сидорук І. С. Методичні підходи до формування регіональних програм державної підтримки малого підприємництва / І. С. Сидорук // Materials of the X International scientific and practical conference «Scientific horizons – 2014» (September 30 – October 7, 2014). – Sheffield. Science and education LTD. – Vol. 2: Economic science. – P. 75–76.

124. Сидорук І. С. Механізм державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні / І. С. Сидорук // Економіка XXI століття: теорія і практика : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 верес. 2012 р.). – К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2012. – С. 58–61.

125. Сидорук І. С. Оцінка ефективності проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва на основі комплексного економічного показника / І. С. Сидорук // Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (розвиток галузей та регіонального виробництва, бюджетне регулювання та фінансування): кол. моногр. – Т.1 / за заг. ред. Т. О. Журавльової. – Павлоград : АРТ Синтез-Т, 2014. – С. 241–250.

126. Сидорук І. С. Проблеми функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності на регіональному рівні та шляхи їх вирішення / І. С. Сидорук // Актуальні проблеми економіки : наук. журн. – №10 (148). – К., 2013. – С. 68–73.

127. Сидорук І. С. Розвиток малого підприємництва в Україні й регіоні / І. С. Сидорук // Виробничо-експортний потенціал національної економіки : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конфе. (м. Ужгород, 3-4 жовт. 2014 р.) / за заг. ред. : М. М. Палінчак, В. П. Приходько. – Ужгород : Вид. дім «Гельветика», 2014. – С. 131–134.

128. Сидорук І. С. Роль, функції та конкурентні переваги малого бізнесу в сучасній економіці / І. С. Сидорук // Управління міжнародною конкурентоспроможністю регіонів: механізми, принципи, стратегії : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. 16–19 жовт. 2012 р. – Сімферополь : Крим. ін-т бізнесу, 2012. – С. 60–64.

129. Сидорук І. С. Сутність і функції малого бізнесу в сучасній економіці / І. С. Сидорук // Економічний простір : зб. наук. праць. – №66. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2012. – С. 151–164.

130. Сидорук І. С. Форми й методи державної підтримки розвитку малого підприємництва на регіональному рівні / І. С. Сидорук // Сталий розвиток економіки : всеукр. наук.-виробн. журн. – №7 (17). – Хмельницький, 2012. – С. 174–178.

131. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.

132. Смовженко Т. С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва / Т. С. Смовженко; НАН України ; Ін-т регіон. дослідж. – Львів : ЛБІ НБУ, 2001. – 461 с.

133. Соболь М. С. Підприємництво (початок бізнесу) / М. С. Соболь. – К., 1994. – 175 с.

134. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентноздатності економіки України на основі кластерів / С. І. Соколенко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. праць. – Вип. 3 (71) / НАН України, Ін-т регіон. дослідж.; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 18–30.

135. Соціальне підприємництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE.

136. Соціальний бізнес – один із трендів 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://biggggidea.com/practices/1196/>.
137. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 559 с.
138. Стецик А. Р. Суть поняття «соціальне підприємництво» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/4_SND_2014/Economics/10_156351.doc.htm.
139. Стеченко Д. М. Кластеризація підприємств в умовах формування конкурентного середовища / Д. М. Стеченко // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. – Вип. 2. – С. 135–141.
140. Стеченко Д. М. Програмно-цільова орієнтація в управлінні соціально-економічним розвитком регіону / Д. М. Стеченко // Університетські записки : часоп. Хмельниц. ун-ту упр. та права. – 2007. – №3. – С. 167–172.
141. США : Государство и рынок / А. Б. Парканский, С. В. Чепраков, С. К. Дубинин. – М. : Наука, 1991. – 200 с.
142. Тарангул Л. Л. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : навч. посіб. / [Л. Л. Тарангул, І. О. Горленко, Г. В. Будник, Д. О. Тарангул, О. П. Лазебник]. – Ірпінь : Наці. ун-т ДПС України, 2006. – 276 с.
143. Терешкин Г. В. Оценка эффективности государственной поддержки малого предпринимательства в муниципальных образованиях : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Терешкин Герман Валерьевич. – СПб., 2010. – 158 с.
144. Удосконалення дозвільної системи діяльності малих і середніх підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juli08/17.htm>.

145. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» від 25.05.2001 № 341/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>.

146. Умеров Р. Е. Формування інвестиційної привабливості підприємств малого і середнього бізнесу в умовах невизначеності конкурентного середовища / Р. Е. Умеров // Актуальні проблеми економіки : наук. екон. журн. – 2013. – № 11. – С. 90–94.

147. Факти про Німеччину / пер. з нім. В. Шелест. – Франкфурт-на-Майні : «Зоціететс-Ферлаг», 2008. – 192 с.

148. Федорчак О. В. Проектний підхід як інноваційний механізм державного управління [Електронний ресурс] / О. В. Федорчак. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/txts/TEKNOLOGIYA/02-FEDORCHAK.pdf>.

149. Финк Т. А. Малый и средний бизнес: зарубежный опыт развития / Т. А. Финк // Молодой ученый. – 2012. – № 4. – С. 177–181.

150. Центр надання адміністративних послуг «Єдиний дозвільний центр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dozvil.ucoz.ua/index/dozvilni_organ_i_jaki_berut_uchast_u_roboti_dozvilnog_o_centru_ta_dokumenti_jaki_nimi_vidajutsja/0-8.

151. Центр надання адміністративних послуг: Єдиний дозвільний центр м. Запоріжжя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dozvil.zp.ua>.

152. Чи потрібен Україні закон про соціальне підприємництво? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://biggggidea.com/practices/1163/>.

153. Шрьодер П. Нове публічне адміністрування або як досягти ефективного врядування? / П. Шрьодер ; пер. з нім. В. Швед. – К. : Фонд Фрідріха Науманна за свободу, 2008. – 76 с.

154. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку / Й. А. Шумпетер. – М. : Ексмо, 2007. – 864 с.

155. Що Угода про асоціацію дає українському бізнесу? [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://europa-torgivlia.org.ua/vplyv-ugody-na-biznes/>.
156. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика / А. Н. Тищенко, И. А. Кизим, А. И. Кубах, Е. В. Давыскиба / монография. – Харьков : ИД «ИНЖЕК», 2005. – 176 с.
157. Berliant M. Production externalities and urban configuration / M. Berliant, S. Peng Wang // Journal of Economic Theory. – 104(2). – 2002. – P. 275–303.
158. Delgado M. Convergence, Clusters, and Economic Performance / M. Delgado, M. Porter, S. Stern // Working paper. – 2008 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://astro.temple.edu/~mdelgado/index_files/DPS_Cluster.pdf.
159. Ein Europa der Regionen und Städte. Strategien und Perspektiven für die Eu-Erweiterung. – Brüssel : Europäische Gemeinschaften, 2003. – 506 s.
160. Elsenbast W. Forschungsförderung des deutschen Mittelstands / Wolfgang Elsenbast, Karl Lichtbau, Klaus-Heiner Röhl. – Köln : Deutscher Instituts-Verlag GmbH, 2007. – 51 s.
161. Fact and figures about the EU's Small and Medium Enterprise (SME) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/>.
162. Jung Won Sonn The Increasing Importance of Geographic Proximity in Technological Innovation: An Analysis of U.S. / Jung Won Sonn, M. Storper. – Patent Citations, Environment and Planning, 2008. – Pp. 1020–1039.
163. Klangt H. Das internationale Gründungsklima. Neun Länder im Vergleich ihrer Rahmenbedingungen für Existenz- und Unternehmensgründungen / Heinz Klangt, Erdme Brüning. – Berlin : Dunker und Humbolt GmbH, 2002. – 401 s.
164. Levshuk A. A role of small business in economy of Ukraine [Електронний ресурс] / A. Levshuk // Регіональна бізнес-економіка та

управління. – 2013. – № 1. – С. 93–96. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Rbetu_2013_1_30.pdf.

165. Marshall A. Principles of Economics: An introductory volume / A. Marshall. – London, UK : Macmillan, 1890 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econlib.org/library/Marshall/marPtoc.html>.

166. Ohr R. Kompendium Europäische Wirtschaftspolitik / R. Ohr, Th. Theurl. – München : Verlag Franz Vahlen, 2001. – 585 s.

167. Porter M. E. Council of Competitiveness and Monitor Group, Clusters of Innovation Initiative: Regional Foundations of U.S. Competitiveness / M. E. Porter. – Washington DC, USA : Council of Competitiveness, 2000. – P. 149–164.

168. Regulierungsrecht. Herausgegeben von Michael Fehling und Matthias Ruffert. – Tübingen : Mohr Siebeck, 2010. – 1251s.

169. Röhl Klaus-H. Mittelstandspolitik. Eine wirtschaftspolitische Agenda zur Stärkung mittelständischer Unternehmen / Klaus-Heiner Röhl. – Köln : Deutscher Instituts-Verlag GmbH, 2005. – 51 s.

170. Schorlemmer I. Erfolgreicher Bürokratieabbau in den Ländern. Ziele – Akteure – Verfahren. – Berlin : Logos Verlag, 2006. – 138 s.

171. Schriften zur Modernisierung von Staat und Verwaltung. Band 1. Die Umsetzung der EU-Dienstleistungsrichtlinie in der deutschen Verwaltung. Teil I: Grundlagen / Herausgegeben von Utz Schliesky. – Kiel : Lorenz-von-Stein-Institut für Verwaltungswissenschaften, 2008. – 238 s.

172. Stratenschulte Eckart D. Wirtschaft in Deutschland (Reihe Zeitbilder der BpB). – Bonn, 2006. – 193 s.

173. Welter F. Dynamik im Unternehmenssektor: Theorie, Empirie und Politik / F. Welter. – Berlin : Dunker and Humblot, 2005. – 204 s.

174. Werner F. Abbau bürokratischer Hemmnisse bei Existenzgründungen und – übernahmen. Untersuchung im Auftrag des Bundesministeriums für Wirtschaft und Technologie / Werner Friedrich, Hubert Kranz, Michael Schorn. – Kerpen : Wirtschaft und Sozialforschung, 2003. – 173 s.

175. Weber B. Unternehmen und Produktionen / B. Weber // Informationen zur Politische Bildung. – 2006. – № 293. – 66 s.

176. Ziekow J. Möglichkeiten zur Verbesserung der Standortbedingungen für kleinere und mittlere Unternehmen durch Einleitung von Genehmigungsfiktionen / Jan Ziekow, Jo Saurer // Zeitschrift für Gesetzgebung. – 2008. – № 4. – S. 413–414.

Додаток А

Таблиця А.1

Коефіцієнт екстенсивності розвитку малого підприємництва в регіонах України

Регіон	2010		2011		2012		2013	
	коефіцієнт екстенсивності	ранг	коефіцієнт екстенсивності	ранг	коефіцієнт екстенсивності	ранг	коефіцієнт екстенсивності	ранг
АР Крим	0,947	8	0,942	10	0,947	9	0,958	6
Вінницька	0,921	24	0,923	23	0,932	20	0,941	17
Волинська	0,928	20	0,925	22	0,93	22	0,941	19
Дніпропетровська	0,94	13	0,937	16	0,939	14	0,945	14
Донецька	0,936	15	0,939	13	0,934	19	0,941	20
Житомирська	0,917	26	0,919	26	0,927	24	0,934	26
Закарпатська	0,941	12	0,941	11	0,946	10	0,953	11
Запорізька	0,945	11	0,948	6	0,948	8	0,955	8
Івано-Франківська	0,955	3	0,956	1	0,958	2	0,959	5
Київська	0,929	17	0,934	17	0,938	15	0,944	15
Кіровоградська	0,939	14	0,939	14	0,944	12	0,950	13
Луганська	0,929	18	0,931	18	0,93	23	0,940	22
Львівська	0,949	7	0,941	12	0,944	13	0,952	12
Миколаївська	0,96	1	0,95	4	0,961	1	0,966	1
Одеська	0,954	4	0,954	3	0,958	3	0,962	3
Полтавська	0,927	22	0,929	20	0,932	21	0,940	21
Рівненська	0,928	21	0,927	21	0,935	17	0,941	18
Сумська	0,919	25	0,923	24	0,925	26	0,933	27
Тернопільська	0,933	16	0,938	15	0,935	18	0,938	23
Харківська	0,95	6	0,95	5	0,949	7	0,954	10
Херсонська	0,946	9	0,943	8	0,955	4	0,963	2
Хмельницька	0,929	19	0,931	19	0,936	16	0,942	16
Черкаська	0,923	23	0,921	25	0,925	27	0,936	25
Чернівецька	0,957	2	0,943	9	0,95	6	0,954	9
Чернігівська	0,909	27	0,917	27	0,927	25	0,938	24
м. Київ	0,953	5	0,955	2	0,945	11	0,955	7
м. Севастополь	0,946	10	0,947	7	0,954	5	0,961	4
Україна	0,943	-	0,943	-	0,943	-	0,95	-

Додаток Б

Таблиця Б.1

Коефіцієнт інтенсивності розвитку малого підприємництва в регіонах України

Регіон	2010		2011		2012		2013	
	коефіцієнт інтенсивності	ранг	коефіцієнт інтенсивності	ранг	коефіцієнт інтенсивності	ранг	коефіцієнт інтенсивності	ранг
АР Крим	0,253	10	0,251	10	0,196	17	0,193	16
Вінницька	0,257	9	0,274	6	0,29	4	0,298	4
Волинська	0,141	24	0,163	20	0,137	24	0,147	24
Дніпропетровська	0,14	26	0,121	26	0,126	25	0,122	26
Донецька	0,096	27	0,07	27	0,083	27	0,092	27
Житомирська	0,303	3	0,263	8	0,258	9	0,249	8
Закарпатська	0,221	17	0,199	16	0,199	16	0,178	18
Запорізька	0,176	20	0,17	19	0,171	19	0,174	19
Івано-Франківська	0,227	15	0,216	14	0,207	15	0,182	17
Київська	0,171	21	0,159	21	0,164	20	0,155	22
Кіровоградська	0,282	5	0,314	3	0,276	5	0,248	9
Луганська	0,152	23	0,127	25	0,149	22	0,160	20
Львівська	0,194	19	0,193	18	0,192	18	0,198	15
Миколаївська	0,258	8	0,27	7	0,257	10	0,243	11
Одеська	0,275	7	0,263	9	0,275	6	0,283	5
Полтавська	0,141	25	0,136	24	0,142	23	0,147	23
Рівненська	0,237	13	0,226	13	0,259	7	0,237	12
Сумська	0,227	16	0,209	15	0,219	13	0,220	13
Тернопільська	0,253	11	0,158	22	0,122	26	0,130	25
Харківська	0,236	14	0,233	12	0,245	11	0,250	7
Херсонська	0,348	1	0,389	1	0,409	1	0,408	2
Хмельницька	0,3	4	0,285	5	0,258	8	0,263	6
Черкаська	0,208	18	0,199	17	0,21	14	0,211	14
Чернівецька	0,335	2	0,348	2	0,325	3	0,327	3
Чернігівська	0,28	6	0,248	11	0,231	12	0,244	10
м. Київ	0,156	22	0,14	23	0,149	21	0,158	21
м. Севастополь	0,252	12	0,31	4	0,363	2	0,418	1
Україна	0,169	-	0,152	-	0,16	-	0,166	-

Додаток В

Таблиця В.1

Коефіцієнт соціальної значимості розвитку малого підприємництва в регіонах України

Регіон	2010		2011		2012		2013	
	коефіцієнт соц. значимості	ранг	коефіцієнт соц. значимості	ранг	коефіцієнт соц. значимості	ранг	коефіцієнт соц. значимості	ранг
АР Крим	0,253	12	0,264	12	0,260	13	0,264	15
Вінницька	0,247	13	0,261	13	0,282	9	0,288	8
Волинська	0,242	15	0,236	17	0,235	17	0,249	17
Дніпропетровська	0,134	25	0,153	25	0,140	25	0,141	25
Донецька	0,115	27	0,118	27	0,125	26	0,124	27
Житомирська	0,271	9	0,278	9	0,283	8	0,286	9
Закарпатська	0,292	5	0,282	8	0,293	7	0,285	10
Запорізька	0,172	24	0,188	23	0,192	23	0,196	23
Івано-Франківська	0,336	2	0,319	3	0,306	4	0,318	4
Київська	0,202	21	0,207	22	0,207	22	0,209	22
Кіровоградська	0,267	10	0,297	6	0,310	3	0,318	3
Луганська	0,119	26	0,120	26	0,120	27	0,129	26
Львівська	0,219	19	0,233	18	0,225	19	0,225	19
Миколаївська	0,244	14	0,249	15	0,253	14	0,266	14
Одеська	0,225	18	0,252	14	0,247	16	0,268	13
Полтавська	0,175	23	0,183	24	0,184	24	0,182	24
Рівненська	0,278	8	0,273	10	0,279	11	0,284	11
Сумська	0,229	17	0,231	19	0,221	20	0,221	20
Тернопільська	0,315	3	0,309	5	0,295	6	0,299	6
Харківська	0,213	20	0,230	20	0,230	18	0,232	18
Херсонська	0,291	7	0,322	2	0,335	2	0,361	1
Хмельницька	0,292	4	0,310	4	0,301	5	0,299	7
Черкаська	0,230	16	0,238	16	0,251	15	0,257	16
Чернівецька	0,348	1	0,355	1	0,357	1	0,352	2
Чернігівська	0,264	11	0,269	11	0,277	12	0,281	12
м.Київ	0,202	22	0,213	21	0,213	21	0,214	21
м.Севастополь	0,291	6	0,296	7	0,281	10	0,306	5
Україна	0,195	-	0,206	-	0,205	-	0,208	-

Додаток Г

Таблиця Г.1

Інтегральний індекс розвитку малого підприємництва в регіонах України

Регіон	2010		2011		2012		2013	
	інтегральний індекс	ранг	інтегральний індекс	ранг	інтегральний індекс	ранг	інтегральний індекс	ранг
АР Крим	0,393	12	0,396	11	0,364	16	0,365	15
Вінницька	0,388	15	0,404	8	0,424	5	0,432	4
Волинська	0,316	21	0,329	20	0,311	22	0,325	20
Дніпропетровська	0,260	25	0,259	25	0,255	26	0,254	26
Донецька	0,218	27	0,198	27	0,213	27	0,221	27
Житомирська	0,422	4	0,407	6	0,408	7	0,405	8
Закарпатська	0,393	11	0,375	14	0,381	13	0,364	16
Запорізька	0,306	23	0,312	22	0,314	21	0,319	21
Івано-Франківська	0,418	6	0,404	7	0,393	11	0,381	12
Київська	0,318	20	0,313	21	0,317	20	0,313	23
Кіровоградська	0,413	7	0,444	3	0,432	4	0,422	5
Луганська	0,256	26	0,242	26	0,256	25	0,268	25
Львівська	0,343	19	0,349	19	0,344	18	0,349	18
Миколаївська	0,393	13	0,400	9	0,397	10	0,397	11
Одеська	0,389	14	0,398	10	0,402	9	0,418	7
Полтавська	0,284	24	0,285	24	0,290	24	0,293	24
Рівненська	0,394	10	0,385	13	0,407	8	0,398	10
Сумська	0,363	16	0,355	17	0,355	17	0,357	17
Тернопільська	0,421	5	0,358	16	0,323	19	0,332	19
Харківська	0,363	17	0,371	15	0,377	14	0,381	13
Херсонська	0,457	2	0,490	1	0,508	1	0,521	1
Хмельницька	0,434	3	0,435	5	0,417	6	0,420	6
Черкаська	0,354	18	0,352	18	0,366	15	0,370	14
Чернівецька	0,482	1	0,488	2	0,480	2	0,479	3
Чернігівська	0,407	9	0,394	12	0,390	12	0,401	9
м.Київ	0,311	22	0,305	23	0,311	23	0,318	22
м.Севастополь	0,411	8	0,443	4	0,460	3	0,497	2
Україна	0,314	-	0,309	-	0,314	-	0,320	-

Додаток Д

Таблиця Д.1

Інформація про стан фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва у 2012 р.

Region	Плановий показник затверджених бюджетних коштів на виконання регіональної програми в обласних бюджетах на 2012 р. (ст. 0411), тис. грн	Загальна сума коштів, фактично витрачених з усіх джерел на реалізацію регіональної програм, тис. грн (3=4+5+6+7)	Джерела фінансування на реалізацію заходів регіональної програми				Сума фактично витрачених коштів з обласного бюджету, тис. грн (4+5)
			цільове спрямування за ст. 0411 "підтримка малого та середнього підприємництва"	за іншими статтями обласного бюджету	з бюджетів районів та міст	інші джерела	
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	1136,3	7697,2	230,5	68,4	131,9	7266,4	298,9
Волинська	271,6	4502,0	271,6	-	97,4	4133,0	271,6
Донецька	1741,9	40991,7	1562,6	-	1679,1	37750,0	1562,6
Дніпропетровська	1874,0	6003,6	-	-	-	6003,6	0
Житомирська	500,0	2179,9	368,0	-	88,2	1723,7	368,0
Закарпатська	587,5	2978,0	94,8	-	469,2	2414,0	94,8
Запорізька	700,0	39602,9	283,1	-	-	39319,8	283,1
Івано-Франківська	1500,0	20627,4	1370,9	-	273,8	18982,7	1370,9
Київська	1800,0	5997,4	220,0	-	367,0	5410,4	220
Кіровоградська	761,2	8610,0	100,0	650,2	118,5	7741,3	750,2
Луганська	2346,2	40492,4	-	1817,3	912,7	37762,4	1817,3
Львівська	500,0	35716,2	330,0	-	37,5	35348,7	330
Миколаївська	461,8	341,9	178,2	117,6	46,1	-	295,8
Одеська	1851,0	6053,6	1880,3	-	311,6	3861,7	1880,3
Полтавська	2000,0	257,4	111,1	-	115,5	30,8	111,1
Рівненська	235,6	3953,1	227,6	-	26,3	3699,2	227,6
Сумська	240,0	2733,5	232,9	-	84,5	2416,1	232,9
Тернопільська	200,0	16381,4	-	-	124,0	16257,4	0
Харківська	2302,7	553,3	380,9	172,4	-	-	553,3
Херсонська	2736,5	386,4	150,0	-	236,4	-	150,0
Хмельницька	717,4	25528,8	360,0	107,6	-	25061,2	467,6
Черкаська	500,0	1000,0	-	-	-	1000,0	0
Чернігівська	800,0	768,1	743,1	-	25,0	-	743,1
Чернівецька	200,0	1398,1	185,4	-	244,4	968,3	185,4
АР Крим	2260,0	717,4	600,2	-	117,2	-	600,2
м. Київ	2000,0	11952,5	2000,0	-	-	9952,5	2000
м. Севастополь	485,0	4298,5	-	-	50,0	4248,5	0
Усього	30708,7	291722,7	11881,2	2933,5	5556,3	271351,7	14814,7

Додаток Е

Таблиця Е.1

Інформація про стан фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва у 2013 р.

Регіон	Обсяги коштів, необхідних для виконання регіональної програми (заплан.), тис. грн	Плановий показник затверджених бюджетних коштів на виконання регіональної програми в обласних бюджетах на 2013 р. (ст. 0411), тис. грн	Загальна сума коштів, фактично витрачених з усіх джерел на реалізацію регіональної програм, тис. грн (4=5+6+7+8)	Джерела фінансування на реалізацію заходів регіональної програми			
				цільове спрямування за ст. 0411 "підтримка малого та середнього підприємництва"	за іншими статтями обласного бюджету	з бюджетів районів та міст	Інші джерела
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	1345,0	500,0	8789,3	195,5	176,2	176,0	8241,6
Волинська	1640,0	195,0	5624,1	28,1	0	367,0	5229,0
Донецька	6517,4	843,6	1195,9	770,0	0	0	425,9
Дніпропетровська	1776,8	84,4	6105,2	0,0	0	0,0	6105,2
Житомирська	500,0	500,0	3563,2	0,0	442,0	0,0	3121,2
Закарпатська	599,0	246,0	2844,4	0	3,5	213,2	2627,7
Запорізька	7632,2	375,0	11878,6	344,0	0,0	112,8	11421,8
Івано-Франківська	1500,0	1500,0	22575,5	1025,1	140,6	281,5	21128,3
Київська	4120,0	0,0	8597,5	0,0	0,0	0,0	8597,5
Кіровоградська	1243,3	1577,0	14892,0	120,0	1030,6	503,5	13237,9
Луганська	0,0	0,0	22590,2	9424,5	0	3284,3	9881,4
Львівська	417,7	500,0	130,0	130,0	0,0	0,0	0,0
Миколаївська	*	420,0	351,9	0	351,9	0	0
Одеська	4000,0	3850,0	5996,1	2555,8	0	429,5	3010,8
Полтавська	*	0,0	6503,3	646,4	7,5	125,0	5724,4
Рівненська	268,0	160,0	8882,4	149,1	0	89,1	8644,2
Сумська	7694,9	2320,0	5824,5	250,5	250,0	0,0	5324,0
Тернопільська	533,40	0,0	4299,4	0	0,0	337,3	3962,1
Харківська	54892,1	963,9	763,9	361,2	402,7	0,0	0,0
Херсонська	2585,0	150,0	304,1	50,0	0,0	103,4	150,7
Хмельницька	5750,0	1363,7	2635,6	330,0	86,2	0,0	2219,4
Черкаська	*	800,0	12568,4	540,0	0	0	12028,4
Чернігівська	5500,0	2450,0	1354,4	1084,4	0,0	270,0	0,0
Чернівецька	2908,7	200,0	2493,1	151,6	0,0	101,0	2240,5
АР Крим	4698,1	4448,1	1091,6	522,9	0,0	568,7	0,0
м. Київ	49000,0	30000,0	16806,5	0,0	50,0	0,0	16756,5
м. Севастополь	565,0	115,0	2532,0	0,0	70,0	0,0	2462,0
Усього	165686,6	53561,7	181193,1	18679,1	3011,2	6962,3	152540,5

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Структура фінансування заходів регіональних програм підтримки малого підприємництва у 2012 р.

Регіон	Сума фактично витрачених бюджетних коштів, тис. грн.						Загальна сума, тис. грн
	компенсація відсотків за банківськими кредитами	фінансування бізнес- проектів на поворотній основі, пільгове кредитування	формування інфраструктури, поповнення статутного та оборотних фондів	навчально- методична робота	виставкові заходи, видавання інформ. бюлетенів, проспектів, довідників	інші заходи	
Вінницька	117,9	70,0	42,0	-	68,9	-	298,8
Волинська	-	-	225,0	-	46,6	-	271,6
Донецька	450,0	-	1022,6	28,6	61,4	-	1562,6
Дніпропетровська	-	-	-	-	-	-	0,0
Житомирська	-	-	-	180,0	33,0	155,0	368,0
Закарпатська	-	0,4	-	-	14,4	80,0	94,8
Запорізька	-	60,0	58,9	26,1	138,1	-	283,1
Івано-Франківська	-	1202,9	82,4	35,3	50,3	-	1370,9
Київська	-	-	-	70,0	140,0	10,0	220,0
Кіровоградська	-	100,0	-	-	650,2	-	750,2
Луганська	1000,0	291,5	-	-	-	525,8	1817,3
Львівська	-	-	-	-	330,0	-	330,0
Миколаївська	-	-	178,2	-	117,6	-	295,8
Одеська	-	1810,5	-	39,8	30,0	-	1880,3
Полтавська	-	-	93,6	-	17,5	-	111,1
Рівненська	17,7	-	10,0	40,0	0	-	227,7
Сумська	-	-	232,9	-	-	-	232,9
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	0,0
Харківська	-	172,4	380,9	-	-	-	553,3
Херсонська	20,0	80,0	-	20,0	30,0	-	150,0
Хмельницька	-	360,0	-	107,6	-	-	467,6
Черкаська	-	-	-	-	-	-	0,0
Чернігівська	100,0	450,0	-	103,1	90,0	-	743,1
Чернівецька	100,0	-	60,0	20,0	5,4	-	185,4
АР Крим	338,1	-	66,4	165,7	30,0	-	600,2
м. Київ	2000,0	-	-	-	-	-	2000,0
м. Севастополь	-	-	-	-	-	-	0,0
Усього	4143,7	4597,7	2452,9	836,2	2013,4	770,8	14814,7

Додаток З

Таблиця 3.1

Структура фінансування заходів регіональних програм підтримки малого підприємництва у 2013 р.

Регіон	Сума фактично витрачених бюджетних коштів, тис. грн.						Загальна сума, тис. грн
	компенсація відсотків за банківськими кредитами	фінансування бізнес-проектів на поворотній основі, пільговс кредитування	формування інфраструктури, поповнення статутного та оборотних фондів	навчально-методична робота	виставкові заходи, видання інформ. бюлетенів, проспектів, довідників	інші заходи	
Вінницька	-	-	60,0	15,0	246,7	50,0	371,7
Волинська	-	-	-	-	28,1	-	28,1
Донецька	-	-	630,1	74,7	65,2	-	770,0
Дніпропетровська	-	-	-	-	-	-	0,0
Житомирська	-	-	-	193,0	81,5	167,5	442,0
Закарпатська	-	-	-	-	3,5	-	3,5
Запорізька	-	5,0	137,4	-	122,0	79,6	344,0
Івано-Франківська	-	1025,1	88,0	33,7	18,9	-	1165,7
Київська	-	-	-	-	-	-	0,0
Кіровоградська	-	-	120,0	-	1030,6	-	1150,6
Луганська	-	-	-	-	-	9424,5	9424,5
Львівська	-	-	-	-	-	130,0	130,0
Миколаївська	-	-	56,2	-	283,9	11,8	351,9
Одеська	-	2192,0	17,5	250,0	96,3	-	2555,8
Полтавська	-	646,4	-	-	7,5	-	653,9
Рівненська	-	-	-	-	149,1	-	149,1
Сумська	-	250,0	237,5	2,3	4,4	6,3	500,5
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	0,0
Харківська	-	763,9	-	-	-	-	763,9
Херсонська	-	-	-	-	50,0	-	50,0
Хмельницька	-	330,0	-	-	86,2	-	416,2
Черкаська	-	540,0	-	-	-	-	540,0
Чернігівська	-	320,0	-	68,6	131,9	563,9	1084,4
Чернівецька	-	100,0	-	28,5	23,1	-	151,6
АР Крим	191,2	-	93,6	36,0	144,1	58,0	522,9
м. Київ	-	-	-	-	50,0	-	50,0
м. Севастополь	-	-	-	-	70,0	-	70,0
Усього	191,2	6172,4	1440,3	701,8	2693	10491,6	21690,3

Додаток И

Таблиця И.1

Результативність виконання заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва у 2012 р.

Регіон	Створення Web-сайту державної адміністрації регіонального рівня (так, ні)	Наявність Web-сторінки для СПД (так, ні)	Виділення бюджетних коштів на банківські кредити, отримані для реалізації інвестиційних проектів:		Кількість профінансованих у межах регіональної програми (у якості співзасновників) бізнес-проектів суб'єктів МП: одиниць/тис. грн	Загальна сума кредитів, наданих у рамках регіональної програми, тис. грн:			Наявність кредитно-гарантійних установ (так, ні)	Залучення СМП до виконання робіт/послуг за державні кошти:			Кількість безробітних, які отримали фахову підготовку для заняття підприємствам якої діяльність, осіб	Кількість підприємств, що пройшли підготовку, передпідготовку та підвищення кваліфікації, осіб	Кількість проведених у межах регіональних програм навчальних семінарів, тренінгів, одиниць
			обсяг відшкодування, тис. грн	кількість підприємств бізнес-проектів, одиниць		суб'єктам МП	фермерським господарствам, у т.ч.:			загальні обсяги замовлень, тис. грн	кількість замовлень, одиниць	відсоток до загальної кількості замовлень, %			
							кредитним спінками	комерц. банками							
Вінницька	так	так	117,9	8	1/70,0	-	-	-	так	1569880	1481	18,8	876	380	1424
Волинська	так	так	-	-	-	-	691,5	-	ні	893900,0	768	-	523	-	1446
Донецька	так	так	450,0	9	-	-	-	-	так	653056,1	3525	56,4	1206	819	54
Дніпропетровськ	так	так	-	-	-	-	44,2	-	так	-	-	-	636	403	154
Житомирська	так	так	-	-	-	-	-	-	так	198200,0	810	28,0	449	208	628
Закарпатська	так	так	-	-	-	-	1168,8	-	ні	220300,0	828	33,0	4000	1728	1006
Запорізька	так	так	-	-	5/61,8	-	-	2400,0	так	1184644	1817	14	846	374	2435
Івано-Франк.	так	так	-	-	13/1686,4	-	18982,7	-	так	-	-	-	5700	1090	920
Київська	так	так	-	-	49/438,2	6339,1	6950,0	4400,0	так	7333951	1049	48,6	8500	5303	2037
Кіровоградська	так	так	-	-	5/595,0	749390	500,0	-	так	501100,0	1357	80	2180	1219	815
Луганська	так	так	1000,0	14	26	89018,9	12526,8	42899	так	341945,2	1273	77,3	373	103	231
Львівська	так	так	-	-	-	37482,7	2826,5	-	ні	392651,5	899	-	581	764	72
Миколаївська	так	так	-	-	-	-	-	-	ні	997796,1	1265	55,0	387	315	-
Одеська	так	так	-	-	-	9300000	-	-	так	-	-	-	2071	1614	15
Полтавська	так	так	-	-	2/150,0	-	1001,4	-	так	-	-	-	1887	888	13
Рівненська	так	так	17,7	1	-	-	4717,3	-	ні	239536,7	420	73,8	534	16	6
Сумська	так	так	-	-	-	-	-	-	ні	180005,0	8294	54,3	218	235	444
Тернопільська	так	так	-	-	-	-	1058,1	-	ні	186900,0	285	81,7	1042	179	1386
Харківська	так	так	-	-	1/172,4	172,4	-	-	так	-	-	-	681	849	400
Херсонська	так	так	20,0	1	1/80,0	-	-	-	ні	-	-	-	419	395	683
Хмельницька	так	так	-	-	-	360,0	-	-	так	210000,0	564	54,3	784	1027	136
Черкаська	так	так	-	-	10/1000,0	600,0	400,0	-	ні	669400,0	847	60	1404	226	95
Чернігівська	так	так	100,0	1	3/450,0	170,0	280,0	-	так	-	-	-	574	-	22
Чернівецька	так	так	100,0	1	-	-	-	-	так	503171,4	6214	70	7705	1123	406
АР Крим	так	так	338,1	3	-	-	-	-	так	308152,0	2501	85,1	223	-	523
м. Київ	так	так	2000,0	-	-	-	11900,0	-	ні	4913776	2787	-	2300	743	315
м. Севастополь	так	так	-	-	-	-	-	-	так	-	-	-	110	-	41
Усього			4143,7	38		1018353	63047,3	49699,		21498365	36984		46209	20001	15707

Додаток К

Таблиця К.1

Інфраструктура підтримки малого підприємництва станом на 1 січня 2014 р.

Регіон	Бізнес-центри	Бізнес-інкубатори	Технопарки	Лізингові центри	Небанківські ФК установи	Фонди підтримки підприємництва	Інвестиційні фонди й компанії	Інноваційні фонди й компанії	Інформаційно-консультативні установи	Кількість громадських об'єднань суб'єктів підприємництва, одиниць	Кількість координаційних рад із питань підприємництва, одиниць
Вінницька	11	3	2	9	128	15	49	27	295	80	34
Волинська	10	4	1	6	64	11	12	4	62	59	21
Донецька	27	6	2	38	370	8	216	120	630	101	64
Дніпропетровська	4	1	0	4	59	1	6	0	7	104	43
Житомирська	3	1	1	0	35	2	0	2	254	128	29
Закарпатська	4	2	0	1	128	10	20	11	77	82	18
Запорізька	11	2	0	8	61	2	39	4	21	81	27
Івано-Франківська	18	3	1	2	26	5	2	0	24	52	19
Київська	12	5	0	12	58	13	5	0	90	100	39
Кіровоградська	23	1	0	4	39	4	0	1	58	46	26
Луганська	24	3	0	6	125	10	31	7	136	147	34
Львівська	16	3	2	15	146	8	23	1	53	73	29
Миколаївська	30	1	0	8	235	4	14	10	265	26	0
Одеська	31	4	0	7	26	10	12	10	37	108	33
Полтавська	14	2	1	10	29	14	72	26	376	88	31
Рівненська	6	3	1	4	144	1	3	1	11	45	21
Сумська	3	5	0	3	117	7	4	4	42	66	26
Тернопільська	7	2	1	3	59	2	0	1	24	52	18
Харківська	54	1	12	34	100	1	152	145	511	73	44
Херсонська	9	3	2	4	62	5	16	2	19	27	22
Хмельницька	3	1	2	3	50	3	1	1	54	73	27
Черкаська	5	3	0	5	81	2	3	1	42	56	27
Чернігівська	2	1	0	0	35	2	0	1	8	47	24
Чернівецька	3	1	0	1	32	10	2	1	20	50	14
АР Крим	29	7	0	4	57	6	13	2	50	97	27
м. Київ	118	10	20	347	1809	66	1510	372	1069	288	12
м. Севастополь	3	1	2	0	73	4	73	2	3	0	0
Усього	480	79	50	538	4148	226	2278	756	4238	2149	709

УКРАЇНА

**ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

пр. Леніна, 164, м. Запоріжжя, 69107, тел. (061) 224-63-26,
e-mail: dert@zoda.gov.ua Код ЄДРПОУ 02741456

28.08.2014 № 01-08/0787 На № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

Аспірантом Національного університету державної податкової служби України Сидорук І.С. запропоновано Департаменту економічного розвитку і торгівлі Запорізької обласної державної адміністрації результати наукового дослідження на тему: «Формування та реалізація регіональних програм підтримки малого підприємництва».

Основні результати наукового дослідження Сидорук Ірини Сергіївни є актуальними для області й були використані у роботі Департаменту, зокрема при розробці Комплексної програми розвитку малого та середнього підприємництва в Запорізькій області на 2013-2014 роки:

– застосовано проектний підхід при формуванні Комплексної програми розвитку малого та середнього підприємництва в Запорізькій області на 2013-2014 роки, який забезпечує вирішення проблем контролю термінів, витрат та ефективності цільових програм.

– розглянуто пропозиції щодо розвитку інфраструктури фінансової підтримки малого підприємництва в регіоні та розширення інструментів фінансового забезпечення реалізації Комплексної програми розвитку малого підприємництва;

– вивчено пропозиції щодо спрощення дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності, формування єдиної регіональної дозвільної політики.

Впровадження результатів наукового дослідження Сидорук І.С. мають теоретичне та практичне значення, дають змогу підвищити ефективність регіональних програм підтримки малого підприємництва в Запорізькій області.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації.

Директор Департаменту економічного
розвитку і торгівлі облдержадміністрації

Е.В. Слепян

ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ СОЮЗ ПРОМИСЛОВЦІВ І ПІДПРИЄМЦІВ (РОБОТОДАВЦІВ) «ПОТЕНЦІАЛ»

УКРАЇНА, 69005, м. Запоріжжя, пр. Леніна, 135, т./ф (061) 233-31-61, 213-56-66, 233-71-23, код ЄДРПОУ 26338400
e-mail: potencial_zp@ukr.net, e-mail: office@potencial.org.ua

№ 137-Р
від « 22 » 11 2014р.

Голові спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

Результати наукового дослідження аспіранта Національного університету державної податкової служби України Сидорук Ірини Сергіївни на тему «Формування та реалізація регіональних програм підтримки малого підприємництва» були використані в роботі Запорізького обласного союзу промисловців і підприємців (роботодавців) «Потенціал».

При проведенні тренінгів і семінарів для представників малого підприємництва, а також при наданні допомоги у складанні бізнес-планів і бізнес-проектів було застосовано:

– розроблений методичний підхід до оцінювання ефективності проектів малих підприємств на базі комплексного економічного показника, що враховує бюджетну, економічну, соціальну, інноваційну та екологічну ефективність. Дана методика дозволяє орієнтуватися на реалізацію найбільш ефективних проектів, які забезпечать вирішення специфічних проблем Запорізької області;

– розроблену організаційну модель кластера малих підприємств для Запорізької області, ядром якого є велике підприємство, що має вихід на платоспроможний сегмент ринку з продукцією, яка користується високим попитом або володіє потенціалом виходу на конкурентні ринки, має перспективи подальшого зростання та здатне інтегрувати навколо себе в єдину мережу малі підприємства;

– обґрунтовано та розкрито зміст державно-приватного партнерства при формуванні регіональних економічних кластерів малих підприємств, під яким розуміється юридично оформлені відносини органів влади регіону і суб'єктів підприємництва з питань реалізації спільних проектів, що мають важливе регіональне значення та передбачають обов'язкове розділення ризиків, врахування спільних інтересів та координацію зусиль сторін.

Впровадження результатів наукового дослідження Сидорук Ірини Сергіївни має теоретичне та практичне значення для вирішення проблем розвитку малого підприємництва в Запорізькій області.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації.

Перший заступник виконавчого
директора ЗОСППР "Потенціал"

Є.О. Агафонов

ПОРАДА

69095, м. Запоріжжя, пр. Леніна 179, к.35
тел. (097) 339-18-91, e-mail: ere-alena@ya.ru
<http://biznessoyuz.org>

Громадська організація
“БІЗНЕС-СОЮЗ”
Public organization
“BUSINESS-UNION”

69095, Zaporizhzhya, Lenina 179, kv. 35
tel. (097) 339-18-91, e-mail: ere-alena@ya.ru
<http://biznessoyuz.org>

Від 20.11.2014 №13/20
На № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

Результати наукового дослідження аспіранта Національного університету державної податкової служби України Сидорук Ірини Сергіївни на тему «Формування та реалізація регіональних програм підтримки малого підприємництва» були використані в роботі громадської організації «Бізнес-Союз «Порада».

При проведенні тренінгів і семінарів для представників малого підприємництва, а також при наданні допомоги у складанні бізнес-планів і бізнес-проектів було застосовано:

- розроблений методичний підхід до оцінювання ефективності проектів малих підприємств на базі комплексного економічного показника, що враховує бюджетну, економічну, соціальну, інноваційну та екологічну складову. Дана методика дозволяє орієнтуватися на реалізацію найбільш ефективних проектів, які забезпечать вирішення специфічних проблем регіону;

- обґрунтовано переваги державно-приватного партнерства при формуванні регіональних економічних кластерів малих підприємств, під яким розуміється юридично оформлені відносини органів влади регіону і суб'єктів підприємництва з питань реалізації спільних проектів, що мають важливе регіональне значення та передбачають обов'язкове розділення ризиків, врахування спільних інтересів та координацію зусиль сторін;

- розкрито сутність соціального підприємництва, його роль в розвитку регіону;

Впровадження результатів наукового дослідження Сидорук Ірини Сергіївни мають теоретичне та практичне значення для вирішення проблем розвитку малого підприємництва в Запорізькій області.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації.

Голова правління
ГО «Бізнес-Союз «Порада»

О. В. Єрмоєнко

**ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Україна, 65001, Одеса, Французький бульвар 24/26, к.8
Телефон (0482) 68-78-53, Факс (048) 711-65-33
E-mail: iipo@onu.edu.ua

№ 60 від «27» листопада 2014 р.

ДОВІДКА

ПРО ЗВ'ЯЗОК З НАУКОВИМИ ПРОГРАМАМИ, ПЛАНАМИ, ТЕМАМИ

Видана **Сидорук Ірині Сергіївни**, аспірантці кафедри міжнародної економіки і підприємництва Національного університету державної податкової служби України про те, що результати дослідження «Оцінка ефективності проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва на основі комплексного економічного показника» є складовою частиною Державної бюджетної теми «Дослідження пріоритетних напрямів регіональної політики в економічній сфері» (ДР № 0110U007602 наказ від 16.03.2010 №637-18).

Результати дослідження оприлюднені в п.3.9 колективної монографії «Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (розвиток галузей та регіонального виробництва, бюджетне регулювання та фінансування): колективна монографія. Т.1. / за заг. ред. Т.О.Журавльової. — Павлоград: АРТ СИНТЕЗ-Т, 2014.— 363с.»

Отримані результати виконаних **Сидорук І.С.** досліджень мають наукову і практичну значимість: за результатами проведених розрахунків проекти «Допомога фермерам», «Наукові дослідження» та «Видавнича справа» мають високий комплексний економічний показник ефективності, що свідчить про можливість їх підтримки на державному рівні в рамках регіональної програми розвитку малого підприємництва. Реалізації зазначених проектів позитивно вплине на соціально-економічне становище регіону завдяки використанню конкурентних переваг малого підприємництва.

Директор Інституту інноваційної та післядипломної освіти
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,
д.п.н., професор

Дунаєва Л.М.

Головний редактор колективної монографії,
науковий керівник Держбюджетної теми ДР № 0110U007602,
завідувач кафедри економіки та моделювання ринкових відносин
Інституту інноваційної та післядипломної освіти
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,
к.е.н., професор

Журавльова Т.О.

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(ЗНТУ)

вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, 69063 тел. (061) 764-25-06, факс (061) 764-21-41

E-mail: rector@zntu.edu.ua

Код ЄДРПОУ 02070849

24.06.14 № 37-54/2387

На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи Сидорук Ірини Сергіївни за темою «Формування та реалізація регіональних програм підтримки малого підприємництва» у навчальному процесі

Наукова рада Економіко-гуманітарного інституту розглянула представлені аспіранткою Національного університету державної податкової служби України Сидорук І.С. наукові та науково-методичні документи у формі доповідної записки, автореферату дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за фахом 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка, дидактичні матеріали та визнала їх готовими до впровадження в навчальний процес для підготовки фахівців економічних спеціальностей Запорізького національного технічного університету.

Зокрема, проектний підхід до програмно-цільового методу управління, що забезпечує вирішення проблем контролю термінів, витрат та ефективності цільових програм, може бути використаний при підготовці лекцій для бакалаврів спеціальності 6.03060101 «менеджмент організацій та адміністрування» з курсу «Державне та регіональне управління» по темі 14 «Розвиток системи державного та регіонального управління».

Методика оцінки ефективності проектів регіональної програми підтримки малого підприємництва на базі комплексного економічного показника, який враховує бюджетну, соціальну ефективність та інноваційну складову, – використовується для семінарських занять при підготовці магістрів спеціальності 8.03060101 «менеджмент організацій та адміністрування» з курсу «Управління регіоном» по темі 4 «Система планових рішень в регіональному управлінні».

Голова Наукової ради
Економіко-гуманітарного інституту

Проректор з НР

проф. Гудзь П.В.

проф. Ю.М. Внуков

УКРАЇНА

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 31, тел. (04597) 57571, факс (04597) 60294, (044) 4929157

04.06.14 № 1544/01-12

на _____

До спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

про участь у науково-дослідній роботі
Сидорук Ірини Сергіївни

Довідку складено про те, що положення та результати дисертаційного дослідження Сидорук Ірини Сергіївни щодо вирішення проблем функціонування й розвитку суб'єктів малого підприємництва були використані при виконанні НДР «Механізм нарощування потенціалу підприємства» (номер державної реєстрації 0107U012255).

Особисто автором розроблено методику оцінки ефективності проектів малих підприємств для регіональної програми підтримки малого бізнесу на базі комплексного економічного показника, що враховує економічну, соціальну ефективність та інноваційну складову. Обґрунтовано необхідність створення регіональних економічних кластерів на базі державно-приватного партнерства, що дозволить малим підприємствам отримати доступ до раніше закритих сфер економіки, збільшити можливості отримання кредитів від вітчизняних та зарубіжних фінансово-кредитних установ під державні гарантії. Надано пропозиції стосовно спрощення дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності шляхом стандартизації дозвільних процедур та формування єдиної регіональної дозвільної політики, що дозволить зменшити витрати часових, фінансових та інших ресурсів споживачів дозвільних послуг.

Перший проректор – проректор з наукової роботи,
д.е.н., професор

Я. В. Белінська (53-111)

Л. Л. Тарангул

078110